

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIE TIJDSCHRIFT

ZELF HET LICHT UITDOEN

**'ZWARTE SCHOOL' GEWIT
PRIESTER VAN GOD LOS**

KENT U EEN BANK DIE STRIJDT VOOR MENSENRECHTEN?

De ASN Bank is al meer dan 40 jaar een heel opmerkelijke bank. Wij waren de eerste bank die naar meer keek dan geld alleen. Dat doen wij nog steeds.

Zo wil de ASN Bank geen cent verdienen aan bedrijven die de mensenrechten schenden. Dat is een van de criteria waaraan onze investeringen worden getoetst. Staan ze vakbondsactiviteiten toe? Beschermen ze hun werknemers en familie?

Naast het hebben van een actief mensenrechtenbeleid, moeten de bedrijven waarin wij investeren ook een goed sociaal beleid en een actief milieubeleid hebben. Duurzaam investeren noemen we dat.

Maar de ASN Bank doet meer. Zo werkt de ASN Bank

samen met organisaties als Amnesty International. En investeren wij met de Wereldwinkels in eerlijke handel met ontwikkelingslanden, via lokale coöperaties van boeren en handwerklieden. Heldere projecten die allemaal bijdragen aan een duurzame wereld.

Inmiddels hebben wij 180.000 klanten die - net als wij - uit zijn op dubbel rendement: een prima financiële opbrengst én een wezenlijke bijdrage aan een betere wereld. Via ASN sparen, maar ook via onze beleggingsfondsen en hypotheek.

Bel 0800-0380 of kijk op www.asnbank.nl als u een helder beeld wilt hebben over het reilen en zeilen van onze bank: de bank voor de wereld van morgen.

de Humanist

Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
57e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
tel. (020) 330 72 00

Hoofdredacteur
Boudewijn Chorus

Redactie (redactie@humanist.nl)
Josephine Krikke

Medewerkers aan dit nummer

Jaen van Aken, Jeroen van Amerongen,
Alice Broeksma, André de Bruin, Carrie,
Paul Cliteur, Mehran Egtesad, Marius
Ernsting, Peter Gorgels, Stan van Houcke,
Mariëlle van Kilsdonk, Erik Kottier, Stefan
van Leiden, Caspar van Meel, Max Pam,
Linda van Putten, Wouter Pronk, Marcel
Ruijters, Harry van Putten, Joost van der
Spek, Martine Sprengers, Rob Tielman,
Dolinda Toepoel, Michel Vandenbroeck,
Ton Vink, Hilde van Vlaanderen, Daniël de
Wit.

Uitgever Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Charley Klinkenberg
Productiebegeleiding Marjo de Jong
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Tom de Smet en Marga Ineke

Abonnementsprijzen

Per jaar € 29,00.
Leden Humanistisch Verbond € 19,00;
studenten € 22,00.
Toeslag buiten Nederland € 11,50.
Prijs los nummer € 4,00.
Verzendkosten bij nabestelling € 2,30.

Aanmelden abonnement

SWP, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam,
fax 020-330 80 40, admi@swpbook.com.
Abonnementen worden berekend per
kalenderjaar en gaan in met de eerstvol-
gende editie. U ontvangt een factuur of
acceptgiro voor de resterende periode van
het lopende jaar. Abonnementen worden
automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december is opgezegd.

Advertenties

Uitgeverij SWP, Rens van den Burg, Postbus
257, 1000 AG Amsterdam. Telefoon: (020)
330 72 00. Fax (020) 330 80 40. E-mail:
adv@swpbook.com

Gesproken versie

Inlichtingen Federatie van Nederlandse
Blindenbibliotheken,
telefoon (0486) 48 64 86, info@fnbb.nl

Versijningsdata

De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
Het volgende nummer verschijnt op 17
december.

Illustratie omslag
Dolinda Toepoel

© 2003 Uitgeverij SWP, Amsterdam. Alle
rechten voorbehouden. ISSN 0025-9489

INHOUD

De Humanist | 5/2003 November

ANALYSE

Hoe oorlogen worden uitgelokt 4

BUITENLAND

Berlusconi wil geschiedenisboeken herschrijven 8

REPORTAGE

De transformatie van een zwarte school.....12

MENS IN BEELD

Kluizenaarsvrouw op een Brabantse akker 16

INTERVIEW

Hein Thijssen, priester van God los 24

PORTRET

Oorlogscorrespondent Jeremy Bowen (BBC) 29

REPORTAGE

Werken bij Emmaus op Haarzuilens 34

ESSAY

Van god en blijde mensen (over hulp bij zelfdoding) ..38

ANALYSE

Kijken vanuit de hemel naar de aarde 44

COLUMNS & RUBRIEKEN:

*Michose 11 / Carrie 15 / Werk in uitvoering 18 /
De bezieling 21 / Max Pam 22 / Het digitale leven 32 /
Verlicht 51 / De Doordenker 52 / Paul Cliteur 54 /
Repliek 55 / Rob Tielman 57 / Zoom 58 / Agenda 62 /
Sprekend 63*

Provocaties als standaardprocédé

Het creëren van oorlogsredenen

Dat argumenten om oorlog te moeten voeren naderhand verdichtsels blijken is niet voor het eerst. Opzetjes en provocaties zijn veeleer een standaard ingrediënt van (wereld)machtspolitiek.

Daniël de Wit

De argumenten die Bush en Blair aanvoerden om een tweede oorlog tegen Irak te verantwoorden, blijken achteraf slechts excuses. Eerder zijn om die reden drie ministers afgetreden uit het kabinet-

Blair. Een van hen, Robin Cook van Buitenlandse Zaken, onthulde onlangs dat Blair twee weken voor de oorlog al wist dat Saddam geen massavernietigingswapens had. Een aantal weken daarvoor had president Bush al gezegd dat er geen link was tussen Saddam en 11 september. Maar de oorlog was toen al geschiedenis. Het is niet voor het eerst dat oorlogsmotieven naderhand op verziensels blijken te berusten.

Operatie Cyanide

Begin dit jaar onthulde Peter Hounam, voormalig hoofd onderzoeksjournalistiek van *The Sunday Times* in zijn BBC-documentaire en gelijk-

namige boek 'Dead in the Water' de motieven achter een macabere militaire actie die de codenaam *Operation Cyanide* had meegekregen. Het draaide om de USS *Liberty*, een oorlogsschip volgestouwd met

'We zouden een bootlading Cubanen op weg naar Florida kunnen laten zinken'

afluisterapparatuur van de NSA, de grote broer van de CIA. Terwijl Egypte in mei 1967 troepen samentrok in de Sinaï, was de *Liberty* op weg naar het gebied waar waarschijnlijk op termijn oorlog zou uitbreken. En inderdaad, terwijl het schip nog opstoomde brak de Zesdaagse Oorlog uit op 5 juni, waarbij Israël in ongeveer tachtig minuten de Egyptische luchtvloot grotendeels ver-

nietigde, hierbij geholpen door Amerikaanse observatievliegtuigen die waren overgeschilderd met davidssterren, aldus de documentaire. Ieder ander Amerikaans schip was door de Amerikaanse bevelhebbers verordonneerd uit de buurt te blijven. Toch voelde de bemanning van de *Liberty* zich niet onveilig buiten de territoriale wateren bij de Gazastrook, Egyptisch grondgebied. Ze zonnebaden en zwaaiden naar de Israëlische jachtvliegtuigen die soms kwamen overvliegen, schrijft de *Washington Post*. Totdat een van die Mirages op 8 juni aanviel.

Kapitein William McGonagle zag de formatie Israëlische Mirages komen aanvliegen, maar ditmaal was het anders dan voorheen. Ze vlogen in aanvalsformatie en waren ongeмаркеerd. Nog voordat hij zijn bemanning kon waarschuwen werd het schip van voor tot achter beschoten met raketten en mitrail-

leurvuur. Er vielen doden en gewonden en zo goed als alle 45 communicatieantennes waren vernietigd. 'Dead in the Water' vertelt hoe op dat moment al een Amerikaanse bommenwerper op weg was naar Egypte, om de aanval te vergelden met een nucleaire bom. De bommenwerper maakte op bevel van defensie-minister McNamara en president Johnson echter rechtsomkeert toen de *Liberty* nog bleek te bestaan en een hulpsignaal uitzond. Was de beslissing tot een nucleaire tegenaanval gemaakt in de korte momenten van de aanval op de *Liberty*? Had het terugtrekken van de bommenwerper te maken met het feit dat de *Liberty* niet met man en muis was vergaan?

Verloren maagdelijkheid

Midden in de chaos en de beschietingen wist een aantal mannen met gevaar voor eigen leven één antenne te activeren zodat een SOS-signaal kon worden verzonden naar de Zesde Vloot, 800 kilometer verderop. Tegelijk werd het hulpsignaal en de communicatie van de Israëlische piloten opgepikt door een C130-vliegtuig van de VS die dat op de snelst mogelijke manier, volgens het Critic-protocol, binnen tien minuten deed belanden op het bureau van president Johnson. Stephen Forslund, een lid van de geheime dienst van de luchtmacht die de berichten toentertijd ook heeft gelezen, schrijft na 36 jaar stilzwijgen: "We verloren onze maagdelijkheid die dag." Het was de dag dat de Verenigde Staten zijn *Liberty* wilde torpederen in naam van..., in naam van wat eigenlijk?

De *Washington Post* schreef begin dit jaar: "De aanval op de *Liberty* was

[foto] WFA/Reuters

niet een geval van een enkele bom die afzwaaide. Volgens hen die het hebben overleefd, duurde de aanval bijna twee uur." De aanval bestond uit meerdere offensieven waarbij Israëlische jagers het schip met napalm en raketten bestookten en drie Israëlische marineschepen een torpedo-offensief uitvoerden en zelfs de reddingsboten kapotschoten die werden uitgezet door de bemanning van de *Liberty*. Bij de aanvallen raakten 172 man gewond en lieten 34 mannen het leven. Een deel van hen was tijdens de vlucht

naar een veilige haven weggespoeld uit de gaten die in het schip waren geslagen door de torpedo's. "Ze hebben geprobeerd alle getuigen te vermoorden", zei Phil Tournay recent, president van de *Liberty* Veteranen Associatie. "Ze wilden dat niemand het er levend vanaf zou brengen." Dat kan de eerder genoemde Stephen Forslund beamen. Hij las de gespreksverslagen tussen de Israëlische piloten en hun commandanten op de grond die hen aanspoorden het doel volledig te vernietigen. Minstens zo opmerkelijk was het,

dat de straaljagers die de Zesde Vloot had gestuurd in reactie op het alarm van de *Liberty* werden teruggeroepen door het Witte Huis, nog voor zij in actie konden komen. De hulp in nood die zich op 15 vliegminuten afstand bevond, liet uiteindelijk 18 uur op zich wachten. Een ander raadsel betreft de onderzeeboot *USS Amberjack* die vlak in de buurt was en geen hulp heeft geboden. De boot lag daar als onderdeel van weer een andere geheime operatie, *Frontlet 615*, goedgekeurd door het geheimzinnige 303 Committee, een gezelschap hooggeplaatsten dat speciale opdrachten moest uitvoeren voor de president, zodanig dat deze niet op zijn verantwoordelijkheid waren terug te voeren.

De officiële lezing van de Israëli's luidt, dat het fregat leek op een bepaald Egyptisch paardentransportschip en dat ze zich hebben vergist. Een versie, die niet gedeeld wordt door diverse dichtbetrokkenen aan de kant van de VS. Aldus de perssecretaris van president Johnson: "Niemand in het Witte Huis geloofde dat de aanval een vergissing was." En voormalig CIA-directeur Richard Helms: "Het was niet per ongeluk." Dezelfde mening zijn ook toenmalig defensie-minister onder Johnson Clark Clifford en voormalig hoofd (1977-1981) van de NSA, admiraal Bobby Inman toegegaan. De recente BBC-documentaire

gaat verder en onthult de samenwerking tussen Israël en de VS en beantwoordt daarmee de vragen die ontstonden nadat de VS geen stappen ondernam tegen Israël en zelfs de overlevenden beval nooit te vertellen waarvoor ze hun *Purple-Heart* onderscheiding hadden gekregen. In de documentaire stelt een van de hen dat de kapitein van het schip waarschijnlijk de enige persoon is die ooit de *Congressional Medal of Honor* niet uit handen kreeg van de president in het Witte Huis, maar van de *Secretary of the Navy* op een kleine marinebasis, nabij Washington. De beelden van deze ceremonie komen uiterst treurig over. De *Washington Post*: "Overlevenden werden bedreigd voor de krijgsraad te worden gesleept, in de gevangenis te verdwijnen of erger als ze over het incident zouden praten." Het Congres heeft nooit onderzoek gedaan naar deze zaak.

Operatie Northwoods

Enkele jaren vóór de aanval op de *Liberty* had Johnsons collega Kennedy een plan afgeschoten van zijn *Joint Chiefs of Staff*. Begin jaren zestig presenteerden zij *Operation Northwoods*. De voorgestelde operatie bestond uit het plegen van terroristische aanslagen op en het vermoorden van Amerikaanse burgers. De schuld hiervoor zou in de schoenen van Cuba worden geschoven, zodat een invasie mogelijk zou worden.

Deel van het plan was om met toestellen die leken op de MIG-straaljagers van de Sovjets het luchtruim van de Dominicaanse Republiek binnen te vliegen op het moment dat daar door de VS geplaatste wapens werden gevonden zogenaamd van een revolutionaire actie van Cuba. Een ander plan was een passagiersvlucht halverwege de vlucht te vervangen door een op een passagierstoestel gelijkend nep-vliegtuig. Boven Cuba kon het een internationaal noodsignaal uitzenden waarna het zou worden vernietigd. Op deze manier zou het nieuws aan de VS worden gemeld door organisaties die het signaal hadden opgepikt en zou het incident zich als vanzelf 'verkopen'. Vervolgens was er dan alle reden om Cuba aan te vallen. Andere delen van het plan behelsden het plegen van terroristische daden in Miami en Washington. Om ideeën zat de legerleiding niet verlegen: "We zouden een bootlading Cubanen op weg naar Florida kunnen laten zinken (echt of gesimuleerd). We kunnen een Amerikaans schip in Guantanamo Bay opblazen en Cuba de schuld ervan geven. Lijsten met slachtoffers in Amerikaanse kranten zouden dan een behulpzame golf van nationale verontwaardiging veroorzaken." De *Joint Chiefs* werden voorgezeten door de nog door Eisenhower aangestelde generaal Lemnitzer. Volgens *Intelli-*

gency-deskundige James Bamford had Lemnitzer de inspiratie van zijn plannen niet van een vreemde, maar van Eisenhower. Die zat in januari 1961 - de weken voor de inauguratie van John F. Kennedy - verlegen om een excuus Cuba te kunnen aanval- len. En als Castro er niet mee kwam, dan zou de VS 'eraan kunnen den- ken om iets te fabriceren dat alge- meen geaccepteerd zou worden', aldus Eisenhower. Bamford: "Wat hij suggereerde was een voorwendsel - een aanslag, een aanval, sabotage - in het geheim uitgevoerd door de VS tegen de VS. Lemnitzer presen- teerde de plannen later ook aan Kennedy.

Een wat frivoler plan was om getrukeerde foto's van Castro te verspreiden waarop hij te zien was omgeven door overdadige hoeveelheden voedsel en mooie vrouwen. Heel origineel was *Operation Good Times* niet, want de CIA had het al toegepast in Indonesië. Het tijdschrift *Time* beschrijft hoe een pornoacteur met een op Suharto gelijkend masker werd gefilmd en gefotografeerd terwijl hij seks had. In het verspreidingsgebied in Indo- nesië, invloedrijke kringen rond het staatshoofd, trok men hierover de schouders op. Uiteindelijk kreeg de CIA Suharto weg, maar met ouder- wets bloedvergieten.

Het Ferret-programma

Ruim twintig jaar geleden, op 1

september 1983, kwam een lange reeks Amerikaanse provocaties tot een spectaculair en bloedig einde. De aanloop was een operatie van de geheime dienst van de Ameri- kaanse luchtmacht die als werktitel *Ferret* had meegekregen. De onder het *Ferret*-programma uitge- deelde speldenprikken in de mili- taire structuur van de Sovjet-Unie hebben gedurende tientallen jaren 900 (!) keer geleid tot het afvuren van luchtdoelraketten door de Sov- jets, niet ongevaarlijk in de hitte van de koude oorlog. James Bam-

**'Israëlische marineschepen
schoten ook de reddingsboten
kapot van de USS Liberty'**

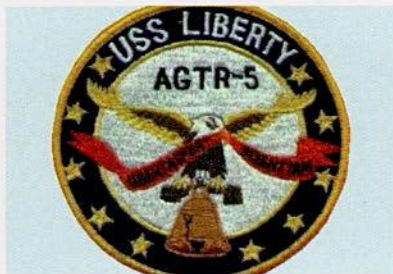
ford schrijft dat het doel was om de defensiesystemen van de Sovjets te 'kietelen'; waarschijnlijk een com- binatie van pesten en het inwinnen van gegevens, onder meer over reactiesnelheden. Volgens Bamford zijn in die periode meer dan 120 Amerikanen omgekomen en 25 vliegtuigen aangevallen of vernie- tigd.

Een van die incidenten betrof een passagiersvliegtuig van Korea Airlin- es (KAL 007) dat allerlei spionage- apparatuur aan boord had. Dat klinkt misschien raar, maar vol-

gens *The Boston Globe* was KAL in feite een militaire organisatie die, aldus mensen uit de geheime dienst van het Amerikaanse leger, in het verleden de passagiersvlieg- tuigen gebruikte voor spionage- doeleinden.

Reden van alle activiteit was het testen door de Sovjets van hun PL-5-raket op het schiereiland Kamchatka, in de Beringzee nabij Japan. Vlucht KAL 007 week af van de geplande route en kwam boven Kamchatka in het Sovjetluchtruim terecht. Wat volgt is een mistige reeks gebeurtenissen waarbij de VS alles op de voet volgde en niets ondernam. De Sovjets schoten uiteindelijk het toestel neer en de toenmalige Ameri- kaanse president Reagan noem- de het een barbaarse daad van een maatschappij die stelselma- tig mensenrechten schendt en voortdurend wil uitbreiden domi- neren. Reagan sloeg twee vliegen in één klap met zijn uitspraken, de Sovjets werden in een hoek gezet waarbij de internationale verhou- dingen tussen goed en kwaad weer op scherp stonden en Reagans populariteit steeg tot grote hoogte. Het had evengoed tot een oorlog op wereldschaal kunnen leiden.

*Uitgebreide bronvermelding op
www.daanspeak.com
Meer over Operation Cyanide:
<http://home.cfl.rr.com/gidusko/liberty>*

Berlusconi's Nieuwe Geschiedenis

De Italianen ruziën over de vraag hoe ze hun geschiedenis moeten schrijven. De regering Berlusconi heeft een moderne onderwijshervorming afgebroken voor een nieuwe, reactionaire koers. Historici en docenten komen in opstand tegen dreigende censuurscharen.

Linda van Putten

"Mussolini heeft nooit iemand vermoord. Mussolini stuurde mensen noodgedwongen op vakantie", aldus de Italiaanse premier Silvio Berlusconi in een interview met journalisten van de Italiaanse krant *La Voce di Romagna*, half september dit jaar. Na een storm van protest – is de premier de omgekomen joden, Joegoslaven, Grieken, Ethiopiërs en politieke tegenstanders dan vergeten? – heeft de premier inmiddels zijn halfslachtige excuses aangeboden aan de joodse gemeenschap. Hij had alleen duidelijk willen maken, zo luidt zijn excuus, dat il Duce niet vergeleken kan worden met een dictator als Saddam Hussein. Begin juli verried de Italiaanse premier eveneens zijn ongelukkige inschattingsvermogen bij gevoelige historische kwesties. Tijdens de tweede dag als voorzitter van de Europese Unie noemde hij de Duitse Europarlementariër Schulz 'geknipt voor een rol als bewaarder in een film over concentratiekampen.'

Marxistische afwijkingen

Docenten, historici en ook veel gewone burgers zijn verontrust over het soort historisch besef dat hun regering eta-

leert. Sinds het aantreden van de regeringscoalitie van *Forza Italia*, *Alleanza Nazionale* en *Lega Nord* in mei 2001, woedt er een verhit debat over de vraag hoe het geschiedenisonderwijs ingevuld moet worden. Het vak is voor alle scholieren verplicht tot en met het eindexamenjaar. Bij het presenteren van zijn politieke programma had Berlusconi al

'Mussolini stuurde mensen noodgedwongen op vakantie'

aangekondigd: "Onze kinderen moeten niet langer uit geschiedenisboeken met Marxistische afwijkingen studeren." De regering heeft vorig schooljaar het voorstel aangenomen – maar nog niet uitgevoerd – om het Ministerie van Onderwijs de geschiedenisboeken te laten controleren op hun inhoud. De controle is bedoeld om vermeende linkse vooroordelen op te sporen in de schoolboeken en ze te laten verwijderen. Officieel heet het dat het Ministerie moet kunnen verzekeren dat de gebruikte boeken nauwkeurig en objectief zijn. De maatregel is

voorgesteld door een culturele commissie van het parlement die gedomineerd wordt door leden van *Forza Italia*. Forza-parlementariër Fabio Garagnani heeft een dossier samengesteld van naar zijn mening al te links gekleurde passages in enkele lesboeken.

De mogelijke censuurscharen zorgen voor veel commotie. Bij de lancering van het plan lieten centrumlinkse politici weten geschokt te zijn, boze docenten en vakbondsleden gingen de straat op en ook de professoren roerden zich. Umberto Eco, vermaard auteur en professor Semantiek aan de Universiteit van Bologna stelde met een aantal prominente historici een appèl op, getiteld 'Handen af van onze schoolboeken'. De actiegroep 'Vrijheid en Gerechtigheid' zette het manifest op internet en al snel stroomden er duizenden steunbetuigingen uit de hele wereld binnen. Eco's appèl herinnert eraan dat officiële censuur eens het instrument was van het fascistisch regime van Mussolini en nu weer gevaarlijk actueel wordt.

Beoogde zelfcensuur

De controle is nog niet ingesteld en het is niet duidelijk of en wanneer ze daad-

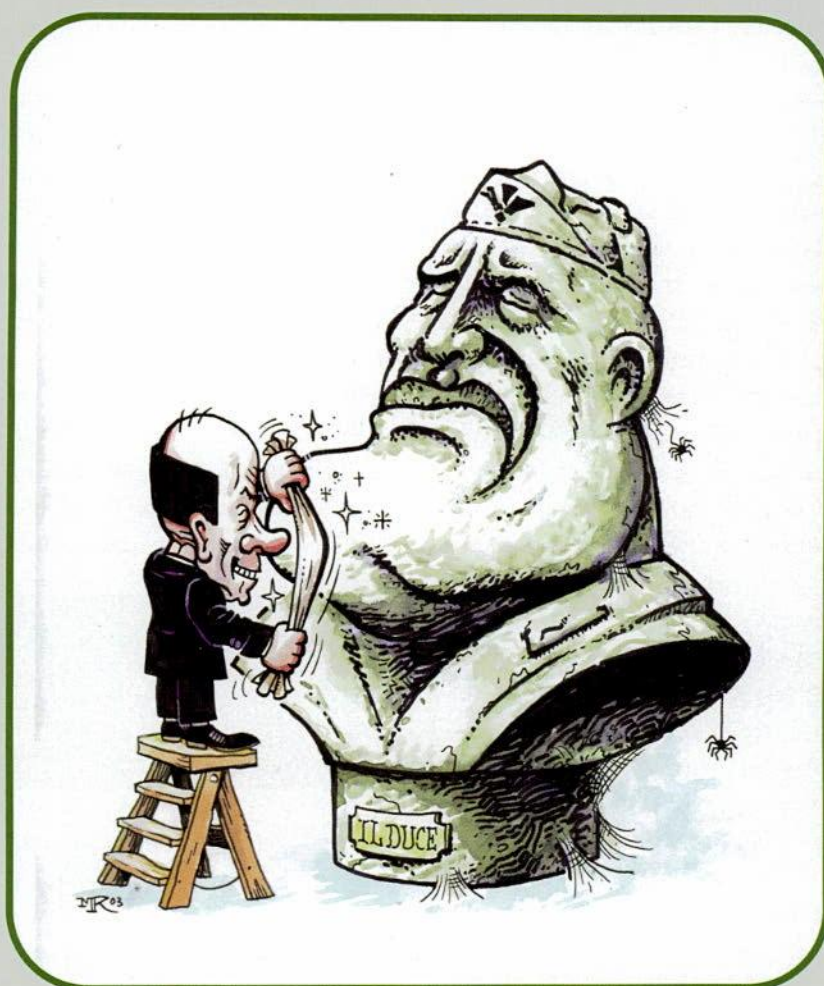
werkelijk wordt ingevoerd. Was het louter Romeinse bluf? Paolo Bernardi, historicus en bestuurslid van Clio'92, de Italiaanse associatie voor geschiedenisdocenten en historisch onderzoekers, denkt er het zijne van. "Onze regering weet heel goed hoe ze propaganda moet gebruiken, ze weet perfect dat in Italië zelfcensuur beter werkt dan censuur van bovenaf. Dat wil zeggen dat het voldoende zal zijn ermee te dreigen en de uitgeverijen passen de boeken naar wens aan." Cesare Graziosi, geschiedenisdocent en schoolboekschrijver in Emilia Romagna, wijst op de ontwikkelingen in de uitgeverijwereld. De laatste tien jaar is er sprake van een sterke concentratie. Veel kleine onafhankelijke uitgeverijen zijn verdwenen en de markt wordt geregeerd door een stuk of vijf grote commerciële concerns. Berlusconi is eigenaar van de grootste uitgeverijen Mondadori en Einaudi en heeft in deze branche een marktaandeel van 30 procent veroverd. De vraag is in hoeverre de schoolboeken inderdaad gekleurd zijn. Professor Luigi Cajani, docent geschiedenisdidactiek aan de Universiteit 'La Sapienza' in Rome meent: "De Italiaanse schoolboeken zijn zeker niet over het algemeen 'links': sommigen zijn katholiek, anderen liberaal en weer anderen zijn min of meer links georiënteerd. Ze zijn wel bijna allemaal antifascistisch, maar dat is natuurlijk niet noodzakelijkerwijs links. Het probleem is dat de regering Berlusconi niet antifascistisch is. Ze wil nu het antifascisme aanvallen door te beweren dat het op één lijn staat met het communisme."

Verdediger van het vaderland

De aanval op 'rode' schoolboeken kan gezien worden als een onderdeel van de opvallende kruistocht van de regering Berlusconi tegen communistische invloeden. Hoewel de communisten

tegenwoordig nog maar weinig aanhangers hebben en ze bij de vorige verkiezingen slechts 5 procent van de stemmen haalden, doet de regering het voorkomen alsof ze voortdurend bezig is met het bezweren van een groot gevaar. Berlusconi lijkt een vijand te willen creëren om vervolgens een verdediger van het vaderland te kunnen zijn. Verontwaardigd memoreert de jonge Milanese geschiedenisdocent Andrea Gilardoni een opvallende opdracht van het Ministerie van Onderwijs tijdens het afgelopen eind-examen. Alle lyceumleerlingen moesten een geschiedenisessay schrijven over totalitaire regimes op basis van citaten uit 'Het zwarte boek van het communisme', een omstreden boek en uitgebracht door een van Ber-

lusconi's uitgeverijen. Gilardoni: "De verschaft teksten konden zo geïnterpreteerd worden dat de fascistische voor slechts tien of twintig slachtoffers hebben gezorgd, de nazi's voor zes miljoen en dat de communisten honderd miljoen doden op hun geweten hebben." Paolo Bernardi van de Italiaanse geschiedenisassociatie Clio'92 noemt een ander bezwaar. De vorige centrum-linkse regering had een grootscheepse onderwijshervorming in gang gezet en ook het tamelijk ouderwetse geschiedenisonderwijs – kennisgericht en eurocentrisch – zou drastisch gewijzigd worden. Een belangrijke verandering betrof de contemporaine geschiedenis. Er werd bepaald dat leerlingen voortaan drie keer in hun schoolcarrière (eind lagere school, eind middenschool

en eind laatste schooljaar) 20e eeuwse geschiedenis zouden bestuderen. In de nieuwe curriculumvoorstellen onder de huidige regering wordt deze hervorming teruggedraaid: leerlingen krijgen hierin alleen in de tweede helft van laatste examenjaar 20e eeuwse geschiedenis. Bernardi: "Van eenderde van het curriculum zakt de eigentijdse geschiedenis dus naar een veertiende deel! De aanpak van deze regering is dus niet de fouten te tonen van de communisten, het fascisme te rehabiliteren of de shoah te herzien, maar de oplossing is simpelweg nauwelijks tijd in te ruimen voor deze gebeurtenissen.' Docent en schoolboekschrijver Cesare Grazioli vult aan: "In Italië wordt de geschiedenis chronologisch verteld. Veel docenten komen wegens tijdgebrek maar nauwelijks toe aan Mussolini, de Tweede Wereldoorlog, laat staan de Koude Oorlog."

Kritisch denken stimuleren

Professor Luigi Cajani was onder de vorige regering coördinator van de commissie voor hervormingen in het geschiedenisonderwijs. Na de verkiezingsoverwinning in 2001 heeft Letizia Moratti, de nieuwe minister van Onderwijs, de commissies ontbonden en nieuwe adviseurs aangewezen om een ander curriculum te schrijven. Cajani's troetelkind, het ruim opgezette onderdeel Wereldgeschiedenis, werd grotendeels geschrapt. In de nieuwe richtlijnen is er bijna alleen aandacht voor de geschiedenis van Italië en Europa. Cajani stelt: "Wij willen kritisch denkende individuen kweken, bij degenen die het nu voor het zeggen hebben, staat het bevorderen van een bepaalde culturele en collectieve identiteit centraal." Een dergelijk motief is natuurlijk zeker niet uniek voor Europa. In veel Mid-, Zuid- en Oost-Europese landen wordt het vak gebruikt als instrument

om in min of meerdere mate vaderlandslievende burgers af te leveren. Geschiedenisdocent Andrea Gilardoni relativeert: "Ondanks de richtlijnen van de overheid heeft de docent ondertussen een behoorlijke vrijheid om zijn visie op de geschiedenis te geven. De leraren bij mij op school volgen de nieuwe plannen heel kritisch. We doen vaak het tegenovergestelde wat de regering wil en bespreken dat met onze leerlingen." Maar lang niet alle docenten hebben een kritische kijk op geschiedeniseducatie of voldoende kennis, menen Cesare Grazioli en Paolo

'Uitgeverijen gaan al opzij voor dreigen met censuur'

Bernardi. Veel docenten zijn vaak namelijk geen echte historici, maar ze zijn afgestudeerd in Italiaanse literatuur of filosofie met geschiedenis als bijvak. Hierdoor ontbreekt het hen aan een goede kennis. De vorige regering had een groot trainingsprogramma opgezet. In het hele land zouden docenten bijgespijkerd worden in de 20^e eeuw, maar de nieuwe minister van onderwijs maakte al snel een einde aan deze bijlessen.

Waan van de dag

Euroclio, een Europees samenwerkingsverband van geschiedenisdocenten en schoolboekschrijvers, maakt zich zorgen over het onderwijs in Italië. Op verzoek van Clío'92 heeft Euroclio een brief gestuurd aan de Italiaanse minister van Onderwijs waarin ze haar verontrusting uitspreekt. De Nederlandse directeur Joke van der Leeuw-Roord zegt: "Wij zijn erg teleurgesteld over de huidige ontwikkelingen. Een positieve en constructieve ontwikkeling die enkele jaren

geleden was ingezet dreigt nu weer ongedaan gemaakt te worden. Het geeft ook direct het probleem aan: als geschiedenisdocenten en vakdidactici niet zelf het heft in handen nemen gaan de politici er mee op de loop en regeert de waan van de dag. De materie is complex en gevoelig en maar weinig politici realiseren zich dat. Tegelijkertijd ligt geschiedenis goed in de media en de publieke opinie, dus er is makkelijk mee te scoren," aldus Van der Leeuw-Roord.

Het Italiaanse voorzitterschap van de Europese Unie zorgt ervoor dat de regering meer dan voorheen in de internationale schijnwerpers staat. Pijnlijk voor Italië is dat nu tijdens haar voorzitterschap een groep leden van het Europees Parlement de regering Berlusconi aanklaagt en een onderzoek instelt naar de vraag of er nog wel sprake is van een onafhankelijke media in het land. Het moge inmiddels bekend zijn: Berlusconi bezit drie commerciële televisiestations, heeft als premier ook zeggenschap over de drie staatszenders, is eigenaar van de krant *il Giornale* én hij beheerst een groot deel van de uitgeverijwereld. De commissie zou haar onderzoek kunnen uitbreiden naar de informatievoorziening in het onderwijs, menen veel Italianen. Berlusconi zelf heeft zijn eigen geschiedenis al herschreven. Tijdens zijn verkiezingscampagne in 2001 stuurde hij achttien miljoen huishoudens zijn sociaal wenselijke biografie, een boekje van 127 pagina's met kleurenfoto's, over hoe hij van zijn leven een succesverhaal heeft gemaakt. Pijnlijke episodes werden weggelaten of opgepoetst. De titel van zijn biografie luidt *Una Storia Italiana*. Storia is een woord dat in de Italiaanse taal uiteenlopende betekenissen heeft: geschiedenis, levensverhaal, verzonnen verhaal, onzin, smoes.

Kaki en bekakt

Ik ben nog van die lichte gewetensbezwaarden. Je weet wel, die jongens die eind zeventiger en begin tachtiger jaren weigerden hun haren af te laten scheren, hun verstand op nul te zetten en een jaar als dienstplichtige door de modder te kruipen, tot meerdere eer en glorie van hun Vaderland. De Belgische Driekleur, de Vlaamse Leeuw en andere barokke symbolen van het Intolerante Grote Gelijk zijn nooit aan mij besteed geweest. Ik ben meer van het slag van Brassens die bezingt hoe mooi de Franse pittoreske dorpen zijn, al hebben ze één nadeel: bewoond te worden door chauvinisten die vinden dat hun dorp het mooiste is van heel de wereld*. Ik heb altijd gedacht dat het een humanistisch standpunt was, dat je voor jezelf probeerde te denken, in plaats van de marionet te zijn van een hersenloze officier. Of dat het humanistisch heette, dat je weigerde de wapens op te nemen tegen iemand anders. Dat heb ik toen, twintig jaar geleden, ook op mijn brief aan de Minister geschreven, waarin ik het statuut van gewetensbezwaarde aanvroeg. Dankzij dit blad, weet ik nu beter. Dank u De Humanist.

In het vorig nummer van dit blad defileren namelijk een hele rits padvindders die zichzelf humanist noemen en – netjes in het kaki – lessen 'geestelijke verzorging' geven, terwijl (sic) 'de automatische wapens onder de bank staan'. Ze gaan er dixit het artikel zelfs prat op (opnieuw sic) 'zelfs de rangonderscheidingstekens voor een officier' te bezitten. U vraagt zich nu wellicht met mij af wie er hier precies geestelijke verzorging behoeft. Het wordt helemaal hilarisch wanneer één dezer zedenprekers, baret netjes op de krullen geschikt, verklaart dat de pioniers (o wat een heldhaftig woordgebruik) 'links en kritisch' waren. Tsja, 'links en kritisch' is een woord dat wellicht dermate is verkracht, dat het zijn betekenis volledig verloren heeft, maar als we zo slordig met onze taal

omgaan, dan mogen we een mensensmokkelaar voortaan wat mij betreft ook een 'mobiliteitsambtenaar' noemen.

Onze militaire humanisten van dienst hebben heus wel over de ethische aspecten van hun beroep nagedacht hoor, daar niet van. Ze geven vormingslessen over normen en waarden, over dat je geen bankbiljetten van oude, arme vrouwtjes mag afpakken, bijvoor-

beeld, en ja, ze stonden zelfs een beetje kritisch tegenover het sturen van militairen om Bush's oorlog-om-olie in Irak bij te staan. En daar zit natuurlijk hun echte missie. Elke eerlijke jongen of meisje die naar een dergelijk zinloos front wordt gestuurd, die op een gewelddadige manier het kapitalisme moet ondersteunen, heeft wellicht ergens een knagend geweten. Daar nemen onze humanistjes hen dan onder handen: 'ze zorgen er voor dat die jongens gemotiveerd blijven en hun werk als zin-

vol blijven ervaren', zo verklaart Mart Vogels, kaki-humanist bij de Hollandse troepen. "Dat betekent niet dat je het overal mee eens moet zijn", zegt hij, "Als je bij een eenheid werkt, dan ga je gewoon mee op uitzending, ook al zou je tegen de missie zijn. Wij doen de besluitvorming van de politiek niet nog eens over." Daar herkennen we de ware humanist: geen vragen, Befehl is tenslotte Befehl. Aan het front zalven zij dan de jongens die het niet meer kunnen verdragen om de Iraakse kinderen die geen voedsel of drinken hebben recht in de ogen te kijken, leren we van bolleboos Erwin Kamp. Zo kan de oorlogsmachine blijven draaien. Als er al eens een dwars geweten als een zandkorreltje tussen de rupsbanden zou raken, dan zijn onze moraalridders daar om de banier hoog te houden. Verstand op nul en blik op oneindig. In naam van het humanisme, houzee!

* La ballade des gens qui sont nés quelque part, © Brassens, 1972.

'Daar herkennen we de ware humanist: geen vragen'

De wedergeboorte van een 'zwarte school'

Dat een 'zwarte school' door vernieuwing van het onderwijsprogramma autochtone leerlingen kan terugwinnen, bewijst de transformatie van een scholengemeenschap in Zeist.

Mariëlle van Kilsdonk

Wie het terrein van de Openbare Scholengroep in Zeist betreedt, ziet een bloeiende scholengemeenschap. In een ruim gebouw, verscholen tussen het groen, zitten groepjes leerlingen in de studienissen geconcentreerd te werken. De grote hal hangt vol met theateraffiches. Het prik-bord bevat aankondigingen van gastlessen en sportwedstrijden en overall in de gangen zijn foto's te zien van activiteiten die de school organiseert. Een jongen met blauw haar bezig met zeefdrukken, een meisje met hoofddoek zingend achter de microfoon en een groep leerlingen op schermles.

Niets wijst erop dat deze levendige school, door een tekort aan leerlingen, op sterven na dood was. Toch was dat vier jaar geleden de harde werkelijkheid. Toen werd de havo/vwo-afdeling van de Openbare Scholengemeenschap 'Schoonoord', zoals de school toen nog heette, serieus met opheffing bedreigd. Door de fusiegolf in de jaren negentig, waarbij openbare havo/vwo-scholen verplicht moesten samengaan met het vbo was de nieuw ontstane brede scholengemeenschap binnen drie jaar dé

zwarte school van Zeist geworden. Vooral voor de goed bekend staande havo/vwo-afdeling had dat grote gevolgen. De aanmeldingen liepen dramatisch terug en in 1999 hadden zich nog maar zó weinig leerlingen ingeschreven dat de school voor de keuze kwam: opheffen of profileren.

Sport en expressie

De school koos voor het laatste. In januari 1999 startte de havo/vwo-afdeling met de voorbereidingen van een sport- en een expressieklas,

in het schooljaar 2000 - 2001 ging de nieuwe havo/vwo-afdeling met één sportklas en twee expressieklassen van start en begon ook het vmbo met een eigen sportklas. De school voerde daarbij meteen een ingrijpende organisatiewijziging door. De oude fusieschool werd ontbonden en er kwam een aparte havo/vwo-school, het 'Openbaar Zeister Lyceum', en een aparte school voor vmbo, de 'Openbare vmbo/mavo Zeist'. Beide kregen een eigen directie en een eigen deel van het gebouw maar spraken ook af nog een aantal gezamenlijke activiteiten te organiseren.

De nieuwe opzet was een succes. De sport en expressieklassen bleken enorm populair en in vier jaar tijd groeide de school spectaculair. In september 2003 waren er totaal 8 expressieklassen en 12 sportklassen en was het leerlingenaantal op het havo/vwo vrijwel verdubbeld van 160 naar 315 leerlingen, met een verwachte doorgroei naar ongeveer 500 leerlingen.

Ook de leerlingenpopulatie veranderde aanzienlijk. Juist autochtone leerlingen bleken interesse te hebben in de sport- en expressieklassen

'Ik heb wel wat meer lessen dan anderen maar dat vind ik niet erg'

waar gespecialiseerd onderwijs gegeven zou worden. Onder het motto 'Onderwijs voor leerlingen die meer willen' kwamen alle geledingen van de school in actie. Folders werden gedrukt, basisscholen uitgenodigd, sportclubs bezocht.

En met succes: 44 nieuwe havo/vwo-leerlingen meldden zich aan en

[foto's:] Jeroen van Amerongen en Mehran Eghtesad

en met hun komst veranderde de school opnieuw van kleur zodat het etiket 'zwarte school' niet langer opgaat.

Leren nadenken

Bram van Helmond uit 4-vmbo behoort tot de eerste lichting leerlingen die voor de nieuwe sportklas koos. Toen hij drie en een half jaar geleden een middelbare school moest kiezen twijfelde hij niet. Bram is een echte sporter. Hij zat al jong op waterpolo, voetbal en basketbal en wil, als hij zijn vmbo-diploma heeft, zo snel mogelijk naar het CIOs. De sportklas vormt daarop een perfecte voorbereiding: zes uur per week staat er voor Bram sport op het rooster. Daarbij komen niet alleen bekende sporten als hockey en voetbal aan bod. Op het programma staan vakken als roeien, schermen, frisbee, breakdance en squash, maar ook meer theoretische vakken als

EHBO en mentale weerbaarheid. Daarnaast organiseert de school regelmatig excursies. Vorig jaar werd er bijvoorbeeld een bezoek gebracht aan de KNVB en de mariniers en gingen de leerlingen op survivaalkamp. Voor Bram is vooral het brede aanbod belangrijk: "Ik wil geen topsporter worden maar trainer of coach. Deze school is geen topsportopleiding waar je je op één vak richt, maar we krijgen hier van alles wat. Ook wordt er veel aandacht besteed aan lesgeven, samenwerken en het organiseren van sportwedstrijden. Ik geef lessen aan amateurclubs en help onze coördinator met de toernooien. Je leert op die manier ook nadenken over sport." Naast de sportlessen volgen Bram en zijn klasgenoten alle gewone vakken van het voortgezet onderwijs. "Ik heb wel wat meer activiteiten dan anderen maar dat vind ik niet erg. Regelmatig sporten is goed voor je con-

centratie. Voor mij werkt het veel beter dan de hele dag in de schoolbanken zitten."

Gearieerd aanbod

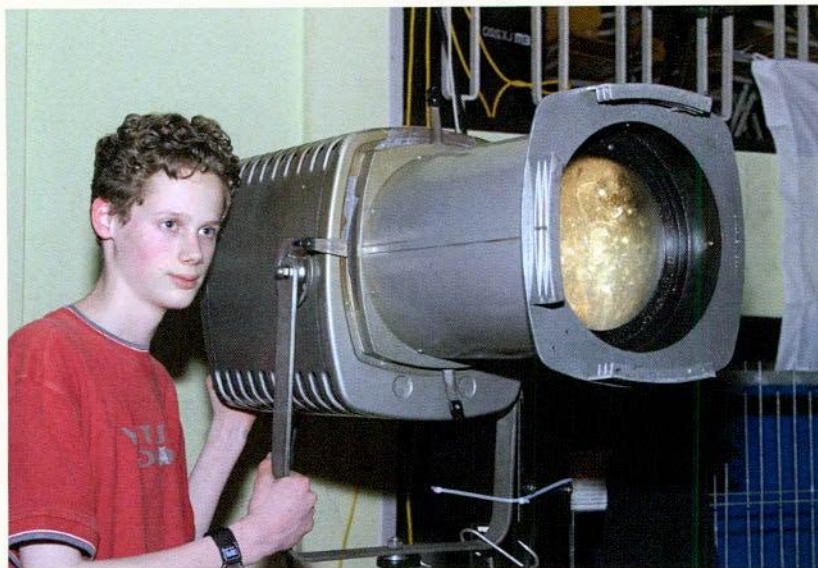
Niet alleen leerlingen die beroepsmatig verder willen in de sport of de kunstvakken kiezen voor de sport- en expressielessen. De meesten hebben nog helemaal geen plannen in die richting. Bas Tinhout uit 4-vwo koos voor de expressieklas omdat hij niet alleen maar met leren bezig wilde zijn. "Ik sportte al veel, dus dat hoefde voor mij niet zo, maar in de expressielessen deden ze allerlei dingen die ik nog nooit gedaan had. Dat leek me leuk. Vroeger dacht ik dat kunst alleen maar over schilderijen ging maar de afgelopen drie jaar heb ik wel gemerkt dat er veel meer is." Ook in de expressielessen zijn de extra lessen niet gericht op het perfectioneren van één bepaalde

kunstvorm maar is het aanbod divers. Behalve twee uur beeldende vorming, een uur muziek en een uur culturele vorming staan er iedere week twee zogenaamde expressie-uren op het rooster. In die uren worden in twee- of driewekelijkse blokken steeds andere activiteiten aangeboden. Dat kunnen workshops zijn in streetdance, aquarel, actionpainting, animatiefilm, fresco of theatersport, maar ook andere activiteiten, zoals een excursie naar de schouwburg, een kijkje achter de schermen bij een krant of een bezoek aan een skatevoorstelling. Bas heeft geen spijt dat hij drie jaar geleden koos voor de expressieklas, ook al was de school toen klein en de nieuwe opzet nog onbekend. "Niet alleen de lessen zijn leuk, ook de sfeer is goed. De klassen zijn klein en doordat we zoveel verschillende dingen met elkaar gedaan hebben, ken je elkaar goed. In onze klas kun je jezelf zijn. Iedereen heeft zijn eigen talent en is ergens anders goed in, maar je kunt doen wat je wilt, hier is niet gauw iets gek."

Hoe is een gewone openbare school in staat een uitgebreid en duur aanbod als dat van de expressie- en sportklassen te financieren? Volgens schoolleider Jobby Buitelaar is het vooral een kwestie van creatief plannen en boekhouden. "Alle leerlingen betalen een eigen bijdrage van 135 euro, maar dat is natuurlijk lang niet genoeg om alle activiteiten van te betalen. We hebben bij de expressieklassen, die het duurst zijn, daarom twee uren zonder vaste docent ingeroosterd. Omdat we voor die uren niemand op de loonlijst hebben staan kunnen we van dat geld gast-

docenten inhuren of excursies betalen. Dat werkt enorm goed. We halen allerlei soorten mensen binnen. Breakdancers, Graffitispuiters, Musicalzangers, allemaal expertise die we zelf niet in huis hebben." "Bij de sportklassen hebben we zo'n constructie niet. Daar worden alle

de musical Aïda, die voor een vriendenprijs een workshop geeft."

Creatieve vakken

Een van die bevrogen coördinatoren is muziekdocent Jan van Ramshorst. Al vanaf de eerste plannen in 1999 is hij als docent en organisator betrokken bij de expressieklassen.

"Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat het aanbieden van extra kunstvakken de negatieve spiraal op onze school zou kunnen doorbreken. Door het geven van creatieve vakken trek je andere leerlingen aan. Geen supertalenten maar juist kinderen met een brede belangstelling. De expressieklassen hebben precies gewerkt zoals ik gehoopt had. Er is vraag naar ons soort onderwijs. Veel ouders en leerlingen zijn op zoek naar een school die net iets meer biedt. Zaken als meer individuele aandacht en ruimte voor eigen initiatief. We hebben nu heel andere leerlingen op school dan vier jaar geleden."

Maar hoe kan de school invloed uitoefenen op het soort leerlingen dat hij binnen krijgt? Is er een examen,

'Door het geven van creatieve vakken trek je andere leerlingen aan'

lessen door vakdocenten gegeven, maar ook die klassen hebben allerlei extra activiteiten die gefinancierd moeten worden. Gelukkig hebben we zowel voor de sport- als voor de expressieklas een enorm bevrogen coördinator. Zonder zulke mensen red je het niet. Alletwee hebben ze een groot netwerk, kennen ze sponsors en weten ze steeds weer goede mensen voor niet te veel geld naar onze school te halen. Een gratis clinic door KNVB-coaches bijvoorbeeld of één van de zangers van

moeten toekomstige brugklassers een bepaald niveau hebben om te worden toegelaten?

"Wij zijn een openbare school, toelatingsexamens kennen we niet", zegt Mehran Eghtesad, gymnastiekdocent en sportcoördinator, "maar we organiseren wel testlessen. Daarin kunnen leerlingen kennis maken met ons lessysteem en de eisen die we stellen. En die eisen liggen niet eens zozeer op het artistieke of sportieve vlak. Het gaat veel eerder om de motivatie van de leerlingen. Staan ze open voor wat wij willen, kunnen ze samenwerken, en willen ze overal aan meedoen? Na die lessen vind er een soort natuurlijke selectie plaats. We letten er natuurlijk wel op dat er geen grote fysieke beperkingen zijn. Sommige ouders geven hun leerlingen op omdat ze erg achter zijn in sport, maar in een sportklas werkt dat averechts. Kinderen die niet mee kunnen komen, verliezen snel hun motivatie en een leerling die niet elke ochtend met een glimlach naar school gaat, die ben je zo kwijt. En dat is weer niet goed voor de sfeer in de klassen. Sport is teamwork en het is belangrijk dat leerlingen elkaar stimuleren. Daarom geven de leerlingen elkaar ook onderling les en praat ik veel met ze over wát en hoe ze leren. Die aanpak werkt. Als je ziet wat een niveau die leerlingen gekregen hebben en hoe zelfstandig ze zijn geworden. Ze zijn niet alleen goed in sport maar leren ook verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en voor de activiteiten die we organiseren. Dat soort leerlingen brengt een hoop positieve energie de school binnen."

Een herrezen havo/vwo-afdeling, een evenwichtige verhouding tus-

sen allochtoon en autochtoon, het klinkt prachtig, maar is er met de invoering van de nieuwe profielklassen niet opnieuw sprake van een tweedeling? De sport- en expressieklassen worden immers voornamelijk bevolkt door autochtone leerlingen terwijl in de gewone klassen het percentage allochtone leerlingen veel hoger is?

Volgens muziekdocent Van Ramshorst is dat geen probleem. "Het is niet anders. Het heeft te maken met een verschil in prioriteit bij ouders. Ik heb toch het idee dat autochtone ouders het vooral belangrijk vinden dat een kind zich breed ontwikkelt en dat allochtone ouders vaker gevoelig zijn voor een statusgerichte opleiding."

Van Ramshorst: "Maar ook al zijn de klassen niet gemengd, de samenstelling van de school is veel evenwichtiger geworden. We zijn uiteindelijk één scholengroep en hebben ook gezamenlijke activiteiten, zoals de sportwedstrijden, de feesten en de talentenjacht. Bovendien begint het één het ander steeds meer te beïnvloeden. De sport- en expressie-activiteiten zorgen ervoor dat het op school regelmatig trilt en siddert. Op sporttoernooien is de kwaliteit en inzet van de sportklassen hoog en dat stimuleert de 'gewone' leerlingen. Die beginnen zich ook steeds meer te interesseren voor wat er zich in de expressielokalen afspeelt. Ze staan hier regelmatig te dringen voor de ramen. En dat gebeurt niet alleen als er een idolkandidaat op bezoek is voor een workshop. Ook bij andere lessen zoals graffiti en breakdance, wil

eigenlijk bijna iedereen meedoen. Dat is een mooi resultaat, na drie jaar knokken."

Ook schoolleider Buitelaar is trots op het bereikte resultaat. "Vier jaar geleden had heel Zeist het beeld van een school die op sterven na dood was. Voor veel autochtone en hoog opgeleide allochtone ouders was onze school geen reëel alternatief meer. Nu zijn we op eigen kracht omhoog gekrabbeld en hebben we een prachtig aanbod." Dat de samenstelling van de expressie- en

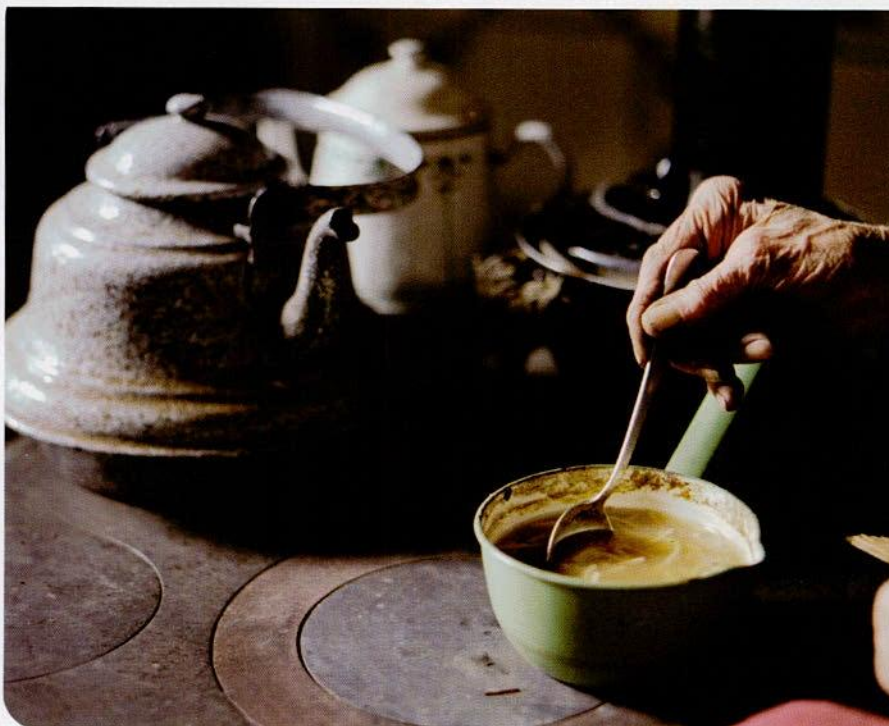
sportklassen anders is dan die van de gewone klassen is voor Buitelaar geen probleem: "We zijn twee aparte scholen geworden maar leven wel met elkaar op één terrein. Het is als in de samenleving zelf. Je trekt vooral op met de mensen op wiens golf- lengte je zit, maar je weet dat er ook anderen zijn. En af en toe is er dan een groot straatfeest waarbij iedereen aanwezig is. Zo gaat dat bij ons op school ook. Wij zijn niet langer meer geforceerd samen maar zeker ook niet geforceerd apart."

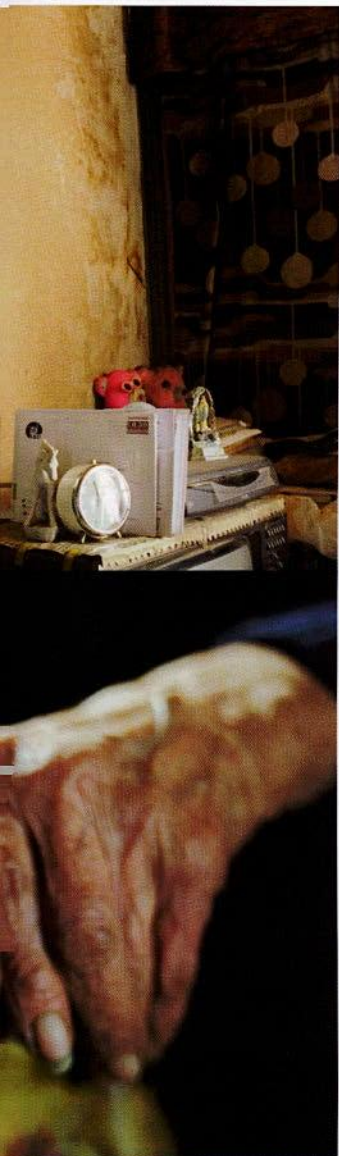

Niemand komt bij haar binnen ("Wat mot je?"), maar voor fotografe Martine Sprangers maakte ze een uitzondering. Sjo, van 'ons Jo', is geboren in april 1905 en leeft nog altijd in haar geboor-

tehuis. Niet getrouwd, bleef ze na de dood van haar ouders en broers uiteindelijk alleen achter. Ze komt sinds twintig jaar de deur niet meer uit. Alleen de dorpen aan de verre randen

van haar akkers ergens in Noord-Brabant komen langzaam dichterbij. Sjo wil altijd blijven op de plek waar ze altijd geweest is. "Ik ben zo oud als mijn handen, maar niet als mijn tan-

den. Mijn neus en mijn oren zijn op dezelfde dag geboren."

Deze en andere foto's van Sjo zijn te zien op het Kunst en Wonen festival, Denneweg 14a in Den Haag, tot en met 16 november. Zie ook www.sprangers-fotografie.nl

Gastouderproject voor ama's

'Suleyman kan elk moment weg zijn'

Gezelligheid bieden aan alleenstaande minderjarige asielzoekers. Dat is het doel van het gastouderproject van Humanitas. "Ze zijn als familie voor mij, als een echte vader en moeder", zegt Suleyman zachtjes.

Kwebbelend over de regen die gestaag valt, komen Marieke Dees en Suleyman de huiskamer binnen. Hij geeft de op de bank zittende Silvester de Jong een hand en ploft naast hem neer. "Heb je een stempel op je schoen", wijst De Jong vragend naar een zwart, driehoekig figuurtje op de stevige, witte schoenen. "Nee, dat heb ik zelf getekend", grijnst Suleyman. "Mooi hoor", complimenteert De Jong. Suleyman (18) uit Guinee is een alleenstaande minderjarige asielzoeker ('ama') en Dees en De Jong vormen zijn gastouders.

Het nieuws van de dag is dat Suleyman stage gaat lopen bij McDonalds. "Ik ga drie dagen per week werken als kok", vertelt hij trots. "Ojee, dan moeten we aan de Big Mac's", grapt De Jong. Kok worden is Suleyman's doel en daartoe volgt hij een opleiding waarbij hij drie dagen werk en twee dagen op school zit. Hij spreekt al behoorlijk Nederlands, zeker voor iemand die nooit eerder naar school ging. "Ik werkte met mijn vader samen, we letten op koeien", zegt hij.

Wereld van verschil

Zo'n tweeënhalf jaar zien ze elkaar ongeveer één keer per week. "Als ik wil komen, bel ik, of zij bellen mij", vertelt Suleyman. "Ik vind het heel leuk om hier te komen. Ze zijn als familie voor mij, als een echte vader en moeder", zegt hij zachtjes. "Ik mag doen wat ik wil, tv kijken, een spelletje spelen of op de computer. Nu is er voetbal op tv." Subtiel maakt hij duidelijk dat hij graag Charlton-Liverpool wil kijken. Zelf wil hij ook graag voetballen. "Ik wil als aanvaller spelen, scoren ja", lacht hij.

Dees en De Jong gaven zich op omdat Dees tijdens haar afstudeerstage in Nieuw Zeeland zo'n gastvrijheid had ervaren. "Ik wilde die gastvrijheid hier doorzetten en de

Wat doen humanistische organisaties in de praktijk? In deze rubriek aandacht voor de projecten waarbij zij betrokken zijn. Deze keer nemen we een kijkje bij een gastouderproject van Humanitas.

kinderen willen het ook graag." Van tevoren hadden ze geen voorstelling. 'Laat maar komen', was het gevoel bij De Jong. Na een eerste kennismakingsgesprek waren ze het er alledrie over eens de bezoeken voort te zetten.

Af en toe gaan ze er gedrieën ook op uit. Naar het strand bijvoorbeeld, het Omniversum en ze zijn in het Afrikaans museum geweest. "Er was een lemen hutje dat hem sterk deed denken aan zijn huisje in Guinee. Hij leefde helemaal op", vertelt De Jong. "Hij vertelde hoe ze daar leefden, waar ze sliepen en kookten. Dan besef je nog eens hoe een totale wereld van verschil het voor hem moet zijn." Regen en kleding noemt Suleyman zelf als verschillen. "Ik had daar paarse en zwarte kleding en veel wit", vertelt hij, nu ook in witte baggy broek en witte trui gestoken met op zijn hoofd een petje.

Gezelligheid bieden

Het gastouderproject 'Gooi', waar Dees en De Jong aan deelnemen, bestaat sinds 2000. Inmiddels zijn er zo'n twintig ouder-pupilkoppels. Het project is ontstaan dankzij twee dames, die vonden dat er wat meer begeleiding moest zijn dan alleen door de overheid. Soms blijft een pupil jaren, soms een paar maanden en het gebeurt ook dat het niet klikt. De insteek is een jongen of meisje wat gezelligheid te bieden. Dat kan een keer per twee weken zijn of vaker, naar gelang de behoefte. Soms wordt samen gegeten, spelletjes gedaan, video

gekeken en natuurlijk gepraat. Waarbij de pupil zelf bepaalt om al dan niet met zijn vluchtverhaal te komen.

Het is geen zakelijke verhouding, dus mensen raken vaak enorm betrokken bij hun pupil. "Het belangrijkste is dat een kind zijn zorgen even achter zich kan laten. Het blijven kinderen die heel kwetsbaar zijn, dat moeten we niet vergeten", vindt Joop Goes, voorzitter van het gastouderproject.

Betrokkenheid is ook het trefwoord bij een bijeenkomst voor gastouders in een zaaltje van Humanitas in Hilversum. De

gastspreekster van de avond is pas bij de inleiding als een waar vragenvuur van bezorgde gastouders loskomt. "Ik heb een jongen uit Tsjaad, moet hij terug? Wij geven hem maar geld. Je kunt niet zeggen ga de straat maar op."

Dat is het gevoel dat bij de meeste ouders leeft. Het huidige asielzoekersbeleid is voor veel gastouders onduidelijk. "Zijn er eigenlijk kinderen die mogen blijven", vraagt een vrouw licht wanhopig. Tirtsah Kerpel van de Stichting Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers Humanitas (Samah) weet dat weinig ama's een verblijfsstatus zullen krijgen.

Is dit strafbaar?

Een andere vrouw vertelt dat haar Angolese gastkind zijn laatste verhoor in oktober krijgt. "Wij willen hem laten studeren, kan hij daarvoor een tijdelijke vergunning tot verblijf krijgen?" Kerpel antwoordt dat het aan de regering ligt of studie een goede reden is om te blijven. "Hij zit in onze verzekering, we betalen zijn huur en willen zijn studie betalen, in hoeverre is dat strafbaar?", wil de gastouder weten. Dat blijkt een grijs gebied, volgens Kerpel staat daarover nog niets omschreven in de wet. "Je kijkt natuurlijk eerst naar de legale wegen, maar om iets illegaals als zijn studie te betalen, daar heb ik geen moeite mee", zegt de gastouder bijna verbeten.

Na de pauze is het tijd voor wat vrolijker verhalen. Zo vertelt iemand dat zijn gastkind op een gegeven moment culturen ging vergelijken. Dat je een vrouw hier geen 'klapjes' mag geven vond hij een verbetering. "Als John jou 'klapjes' geeft, kom ik je helpen", zei hij tegen diens vrouw. Waarop zij zei juist John 'klapjes' te willen geven. "Wat moet ik nou", vroeg John. "Dat zoek je zelf maar uit", had de pupil na enig aarzelen gezegd, tot hilariteit van de aanwezigen.

De Jong en Dees, ook aanwezig bij de bijeenkomst, vertellen een paar dagen later geschrokken te zijn van de verhalen. "Je weet natuurlijk dat hij kan vertrekken, dat wordt je bij het eerste gesprek duidelijk verteld", zegt De Jong. "Je neemt jezelf dan ook een beetje in bescherming omdat je bang bent hem kwijt te raken", vult Dees aan. Suleyman's aanvraag is de eerste keer afgewezen, hij is daartegen in beroep gegaan. Dees verzucht: "Hij kan elk moment weg zijn, daar wil ik niet aan denken. Hij heeft net zijn eigen huisje, hij kan weer jong en zelfstandig zijn en begint een beetje op te bloeien."

Jaan van Aken

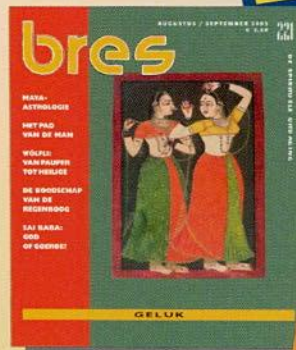
Meer informatie bij Joop Goes (coördinator voor heel Nederland): joop.goes@tiscali.nl of tel. 035-5389866. Het telefoonnummer van Samah: 020-5231100, e-mail: info@samah.nl

[foto:] Stephan van Leiden

Op de bres voor een beziëld bestaan

bres

Het onafhankelijke tijdschrift *Bres* onderscheidt zich met originele artikelen op het gebied van kunst, religie en wetenschap, voor de lezer die diepgang zoekt in een vluchtige en oppervlakkige wereld.

Verschijnt 6 x per jaar, 144 pag., rijk geïllustreerd.
Prijs € 7,50; jaarabonnement € 37,50
Verkrijgbaar in boek- en tijdschriftenhandel.

OF WORD OOK ABONNEE
EN PROFITEER BOVENDIEN VAN
HET WELKOMSTGESCHENK!

Bres is een uitgave van Synthese BV, Den Haag
☎ (00 31) (0)70 - 358 59 43
www.brespublishing.com
www.bresmagazine.com

S.J. Redmeijer

Anarchisme in denken en doen 2e dr €:20,42

Anarchisme-chaos of orde €: 20,42

De auteur ziet het anarchisme niet als maatschappelijk ideaal, maar als individueel gezagsloos toetsingsmoment.

Mens en leiderschap €:18,15

"Redmeijer rekent af met doodoeners, vergrovingen, generalisaties, clichés en oneliners, die verdoezelen de feiten, die versluieren de werkelijkheid..." schets achtergronden...stelt zichzelf (en U) vragen".
P. Kaptein in boekenrubriek: *Van alle planken*... 4 mei 2002

.. 'sociaal bewogen man'... 'non-conformist pur sang..' uit recensie Ned. Bibl.Dienst, Drs. M. v d Grijn.

U kunt de boeken bestellen door het betreffende bedrag op onze bank- of postgirorekening te storten. Zie onderaan de advertentie.

Als U alle drie boeken bestelt, dan betaalt u geen € 58,99 Maar slechts € 50,-.

Hebt u onze catalogus al besteld?

 Uitgeverij Sassenhein

Postbus 76 Haren Gr.Tel: 0505350395 fax 0505350329
E:mail info@sassenhein.nl web: www.sassenhein.nl
postgiro 42.96.207 rabobank 16.22.33.868

De Nederlandse Vereniging voor Vrijwillige Euthanasie (NVVE) heeft ruim 30 jaar gestreefd naar de maatschappelijke aanvaarding van euthanasie, hulp bij zelfdoding en goede wetgeving.

Op 1 april 2002 werd de *Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding* van kracht. Vragen over deze wet blijven onderwerp van gesprek.

De NVVE geeft regelmatig lezingen over:

- ☐ het maken van eigen keuzes ten aanzien van het levenseinde
- ☐ het opstellen van wilsverklaringen
  - ☐ de uitleg van de wet
  - ☐ de diensten van de vereniging

De NVVE heeft een eigen website met recente informatie: **WWW.NVVE.NL**

Inlichtingen: mw. C. Nicolai-Schippers, coördinator sprekerskader 020 - 531 59 14

NVVE

DE BEZIELING

Els Schijf (47) is actief bij Berdache, een zelfhulpgroep voor ouders van kinderen met genderdysforie. Zij is de moeder van Willem, een twaalfjarige 'jongen die van meisjesdingen houdt'

[foto] Erik Kortier

"Vanaf het moment dat Willem speelgoed kon kiezen zagen we een vrouwelijke ontwikkeling bij hem. In zijn spel, maar ook in zijn voorkeur voor vriendinnetjes. We hadden geen voorbeelden in onze omgeving, de herkenning kwam pas toen we zo'n zeven jaar geleden een artikel lasen over genderdysforie. Dat betekent dat jongens zich meisjesachtig gedragen en meisjes juist jongensachtig doen. In het artikel stond ook een telefoonnummer van de werkgroep Herkenning van Humanitas. Maar dat was bedoeld voor transseksualiteit en bij genderdysforie kinderen kan je nog niet zeggen of ze later transseksueel worden. Daarom hebben we een aparte werkgroep opgericht voor ouders van zes- tot twaalfjarige kinderen.

Willem is in zijn hele uiterlijk een vrouw, maar hij spreekt niet uit dat hij dat wil zijn. Hij zal zelf moeten ontdekken wat hij wil. Op school ziet iedereen natuurlijk wel dat hij zich vrouwelijk gedraagt, ook al draagt hij jongenskleren. Het was wel moeilijk om te kiezen voor meisjes- of jongenskleren op school. Met die keuze voor jongenskleren zeg je eigenlijk: je bent oké, maar de buitenwereld mag het niet zien. Nu draagt hij op woensdag (zijn vrije dag) en in het weekend meisjeskleren, zodat hij ziet dat hij er ook daarmee mag zijn.

Aan de werkgroep Berdache besteed ik ongeveer vijf uur per week. Mijn man en ik nemen de telefoontjes aan voor de hulplijn. Dit komt ongeveer eens per veertien dagen voor en meestal duurt het gesprek langer dan een uur. Wij zijn vaak de eersten bij wie de ouders durven aan te kloppen, sommigen hebben een artikel over genderdysforie al twee jaar in de kast liggen. Het is heel lastig om met iets naar buiten te komen wat de omgeving niet kent. Met zo'n gesprek zijn mensen goed op gang te brengen. Het kan niet anders dan dat de mens voorbereid is

om problemen het hoofd te bieden. Ik probeer dat bij de mensen wakker te maken. Ik vraag of de school er vanaf weet en vaak komen ze dan zelf op ideeën hoe ze verder kunnen. Het blijkt dan voor velen niet het rampenplan te zijn dat ze verwachtten. Vaak is er natuurlijk ook professionele hulp nodig, maar de wachtlijst is gemiddeld een jaar. En zo lang kunnen ouders niet wachten.

We organiseren ook twee keer per jaar ouderbijeenkomsten, met thema's als school, de omgeving, waar moet je in de ontwikkeling op letten. Meestal vertelt een deskundige iets, maar het belangrijkste is dat er een discussie op gang wordt gebracht. Die bijeenkomsten zijn vaak heel emotioneel; veel ouders spreken hardop uit wat ze eerst niet durfden.

Eens per jaar is er een activiteit voor genderdysforie kinderen. We zijn een keer naar het Kinderkookcafé geweest met elkaar en op de jaarlijkse speeltuindag komen ook broers en zussen en opa's en oma's. Mijn andere twee kinderen worden vaker geconfronteerd met Willems verschijning dan hijzelf.

Het is heel lastig om als ouder iets te herkennen wat je niet in de buitenwereld tegenkomt. Ik wil dat taboe eraf halen. Hoe opener je bent, des te meer dialoog er ontstaat en hoe meer de omgeving het accepteert. Door mijn werk voor de werkgroep hoop ik mede vorm te kunnen geven aan deze wereld. Ik wil een wereld scheppen waarin zij ook een plek hebben.

Die rare kanten van de mens zijn interessant en ze zetten jouw beeld van het man/vrouw-zijn onder druk. Het dwingt je om achter alle vanzelfsprekendheden een vraag te zetten.

Meer informatie: www.wgtrans.nl

Zinnvol lijden

Het is al weer tweeëneenhalf jaar geleden dat monseigneur Elio Sgreccio, lid van de pauselijke raad voor het gezin, de Nederlandse euthanasiewet 'misdadig' noemde. Artsen die meewerken aan euthanasie vergeleek hij in de *Osservatore Romano* met beulen en ook schroomde hij niet een vergelijking te maken met nazi-Duitsland.

Het kost mij altijd een beetje moeite wanneer het Vaticaan inzake morele kwesties met het Derde Rijk begint te schermen. Toen het er in de vorige eeuw echt op aankwam Hitler en de zijnen te bestrijden, gaf der *Stellvertreter* niet thuis, dus zou je denken dat enige bescheidenheid in dit soort aangelegenheden wel op zijn plaats is. Maar Sgreccio, een gewilde gast in Italiaanse talkshows, haalde vol uit. De veroordeling was 'volledig, zonder verzachtende omstandigheden en zonder appèl', en verder zei de monseigneur dat euthanasie voortkomt uit 'het onvermogen om het hoofd te bieden aan de uitdaging van het lijden.' En passant zei de monseigneur er ook nog bij dat verkrachte meisjes geen recht hebben op abortus, maar dat is een hele andere kwestie.

'De uitdaging van het lijden' is een uitdrukking die mij altijd heeft gefascineerd. Ik heb al eens geschreven dat uitdaging een jong begrip is, dat opgang heeft gemaakt dankzij de sport. Wij moeten sportief de lat steeds hoger leggen, wat een hele uitdaging is. De moderne mens verveelt zich dood zonder nieuwe uitdagingen en behalve in de sport kunnen wij nu ook uitdagingen aangaan op ons werk en in ons gezinsleven. Onlangs hoorde ik iemand zeggen dat het een hele uitdaging was om met zijn vrouw in therapie te gaan.

**'De moderne mens verveelt
zich dood zonder
nieuwe uitdagingen'**

Uitdaging van het lijden betekent in feite dat wij het lijden moeten aanvaarden als iets zinnigs, maar waar dat zinvolle dan precies uit bestaat, daarover zijn katholieken en andere christenen nogal vaag. In het boek 'Christendom Onwijs?!', waarin vijftien wetenschappers hun licht over God, geloof en wetenschap laten schijnen, schrijft drs. P.J. Lieverse dat 'het meeste lijden in de samenleving wordt veroorzaakt door het bedrog, de afgunst en de haat van mensen onderling.'

Het is ontegenzeggelijk waar dat mensen elkaar veel leed toebrengen, maar dat is niet het lijden waar het hier in de eerste plaats om gaat. Het lijden waar het hier om gaat, is het lijden dat veroorzaakt wordt door ziekte en pijn, door ouder worden en door ster-

ven. Dat is een lijden waar geen mens uiteindelijk aan kan ontsnappen, al zijn er enorme gradaties in de hoeveelheid en in de intensiteit van de pijn. Sommige mensen sterven als een gloeilamp - pats, in één keer uit - anderen geven pas de geest

na een lang en gruwelijk ziekbed. Het uitdelen van die stervenspijn wekt vaak de indruk een kwestie van grote willekeur en onverschilligheid te zijn.

Bij pijn lijden door ziekte en dood lijkt schuld of straf geen rol te spelen. Hitler werd ouder dan zestig, terwijl het schattige buurmeisje op haar vierde aan leukemie is overleden. Als ik een God was die de leeftijd van mensen mocht bepalen dan had ik het andersom gedaan. Maar wie weet, misschien hadden de burens van de familie Hitler - of eigenlijk van de Schicklgrubers - dan gezegd: "Heb je het al gehoord van de jonge Adolf? Zielig, hè, dat hij zo jong is gestorven."

Maar wat is nu eigenlijk de zin van het lijden van het vierjarig buurmeisje dat aan leukemie is gestorven? Eerlijk gezegd zou ik het niet weten, en ik ben beslist de enige niet die het niet weet. Profeten, pausen, rabbijnen en andere kerkelijke leiders weten het ook niet, maar al zoekende heeft men er allerlei doctrines voor bedacht, zoals de erfzonde die de mens vanaf zijn of haar geboorte al schuldig moet maken. Op die manier wordt ziekte een straf van God, en wordt pijn ons gestuurd als een plaag sprinkhanen. Om het eindresultaat niet al te somber te maken, wordt er weer een Messias gestuurd die al onze zonden op zich neemt. Daarmee is de cirkel weer rond, wat niet wegneemt dat er toch steeds buurmeisjes van vier aan leukemie zullen overlijden.

Inmiddels* is de 83-jarige paus Johannes Paulus II, alias Woytila, nu zelf aan de beurt. De arme kerel is een dementerend wrak geworden, dat in een draagstoel aan de kudde wordt getoond. Zijn teksten worden door anderen voorgelezen, terwijl hijzelf in slaap sukkelt. Hij bibbert van de Parkinson, en naar het schijnt heeft hij ook last van een darmtumor.

Gezegd moet worden dat de paus de uitdaging van zijn lijden sportief opneemt. Een andere zieke zou misschien al eerder de pijp aan Maarten hebben gegeven, maar deze paus is bezig alle records op het gebied van het lijden te verslaan. Als het zo doorgaat, staat hij straks nog naast Jezus op het erepodium. Natuurlijk kan deze paus ook moeilijk anders, want het zou wel erg vreemd zijn als plotseling mocht blijken dat hij een euthanasieverklaring in zijn mijter heeft verstoppt. En als de paus

niet meer weet wat hij doet, dan zijn het nog altijd de kardinalen die zo'n verklaring laten verdwijnen en liever de opdracht geven om met de heilige vader rond te zeulen.

Het is voor de kerk erg belangrijk dat deze paus zelf het bewijs levert dat lijden zinvol is. Hoe meer hij lijdt, hoe meer hij de waarheid van zijn eigen woorden onderstreept. Hoe meer hij kwijlt, knikke-

bolt, slikt, puft en hoest, hoe duidelijker het wordt dat hij zijn eigen woorden altijd heeft gemeend. Hoe meer gaga, hoe meer hij zegt dat je ook van neuken met een condoom aids krijgt, hoe meer de zin van het lijden wordt bewezen.

Anderen heeft hij nooit pardon gegeven en nu moet hij ook niet zeuren als het hem zelf over-

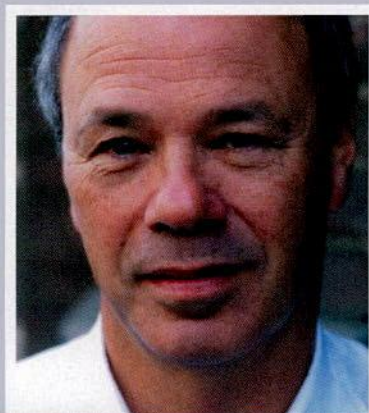
komt. En hij zeurt ook niet - bravo!

Wat mij wel interesseert, maar waar wij vermoedelijk nooit achter zullen komen, is de vraag of de paus pijnstillers neemt.

Eigenlijk vind ik dat hij die niet behoort te krijgen,

omdat hij daarmee het leerstuk van het zinvol lijden in de waagschaal stelt. Maar of hem die pijnstillers worden onthouden, betwijfel ik. Als ik hem zie suffen, zie ik een zwaar gedrogeerde man. Ik zie ook veel triestheid. Maar wat ik het meeste zie, is masochisme. Daar heeft het christendom altijd een grote liefde voor gehad.

*) Ter perse gegaan op 27 oktober 2003

'Het is voor de kerk belangrijk dat de paus zelf het bewijs levert dat lijden zinvol is'

De seculiere verlichting van Hein Thijssen

Liefde heeft een andere kleur gekregen

Gesprek met Hein Thijssen, een priester die zich aan het eind van zijn leven heeft afgekeerd van de god die hij altijd predikte.

Caspar van Meel

Hein Thijssen is een ontspannen mens. Een uur voor ons gesprek bel ik hem op om onze afspraak te bevestigen. Lachend zegt hij over de telefoon: "Tot straks, de rode loper ligt voor je klaar." Zijn rustige levenshouding is het gevolg van een moeizaam verworven filosofie. Veertig jaar van zijn leven wijdde Thijssen als geestelijke aan God en de katholieke kerk. Na zijn gymnasium trad hij toe tot een strenge kloosterorde, studeerde filosofie en theologie en was twintig jaar als pastor werkzaam in een kleine gemeente in Canada. Op vijftigjarige leeftijd keerde hij terug naar zijn geboorteland en zei de kerk, zijn beroep en zijn zekerheid vaarwel. Het was het begin van een lang proces, waarin hij zich losmaakte van zijn christelijk erfgoed en een zoektocht begon langs de grote wereldreligies. De sporen van deze tocht staan verspreid door de woonkamer. In de rechterhoek van zijn huiskamer pronkt een groot beeld van een Indiase godin, in de kast staan Christus en Boeddha broederlijk naast elkaar en vanaf

een hoge plank kijkt een Afrikaans beeld dreigend naar beneden. Ooit hadden de beelden in deze kamer voor Thijssen een diepere betekenis; nu zijn ze gereduceerd tot interessante culturele artefacten. De levensbeschouwingen die zij ver-

'Geen enkel totalitair systeem heeft dat ooit gedaan, maar de kerk heeft het uitgevoerd'

tegenwoordigden zijn 'systemen geworden, die uit elkaar zijn gespat in honderden culturele krullen'. Binnenkort verschijnt het indrukwekkende autobiografische verslag van zijn zoektocht onder de titel 'Leeg en bevrijd – eindverslag van een leven'. Het is een boek geworden zonder moraal of pretentie: "De enige boodschappen die ik doe zijn in de supermarkt."

In het eerste deel van uw boek geeft u een genadeloze kritiek op de kerk en

het christelijk credo. Hoe bent u gekomen tot kritiek op uw christelijk erfgoed?

Wij leven in een christelijke cultuur. Er moet dit en er moet dat en de klokken luiden. We trouwen in de kerk en sterven in de kerk.

Vasten, daar doen we niet meer aan, maar schaf het in godsnaam niet af. De meeste mensen denken niet bewust na over deze in wezen christelijke gebruiken omdat het voor hen simpelweg het cultuurgood is waarin ze leven. Ik stond echter voor het volk en moest spreken en onderwijzen. Op een bepaald moment ontdekte ik, dat het hele credo niets anders is dan het geloof in een stukje geschiedenis. Ik stond niet meer achter wat ik moest onderwijzen, dus stapte ik uit de kerk.

U beschrijft in uw boek hoe in de katholieke kerk het credo bijna werd afgedwongen door een verplichte eed. Wat hield deze precies in en wat betekende hij voor u persoonlijk?

Ik moest mijn denken volledig

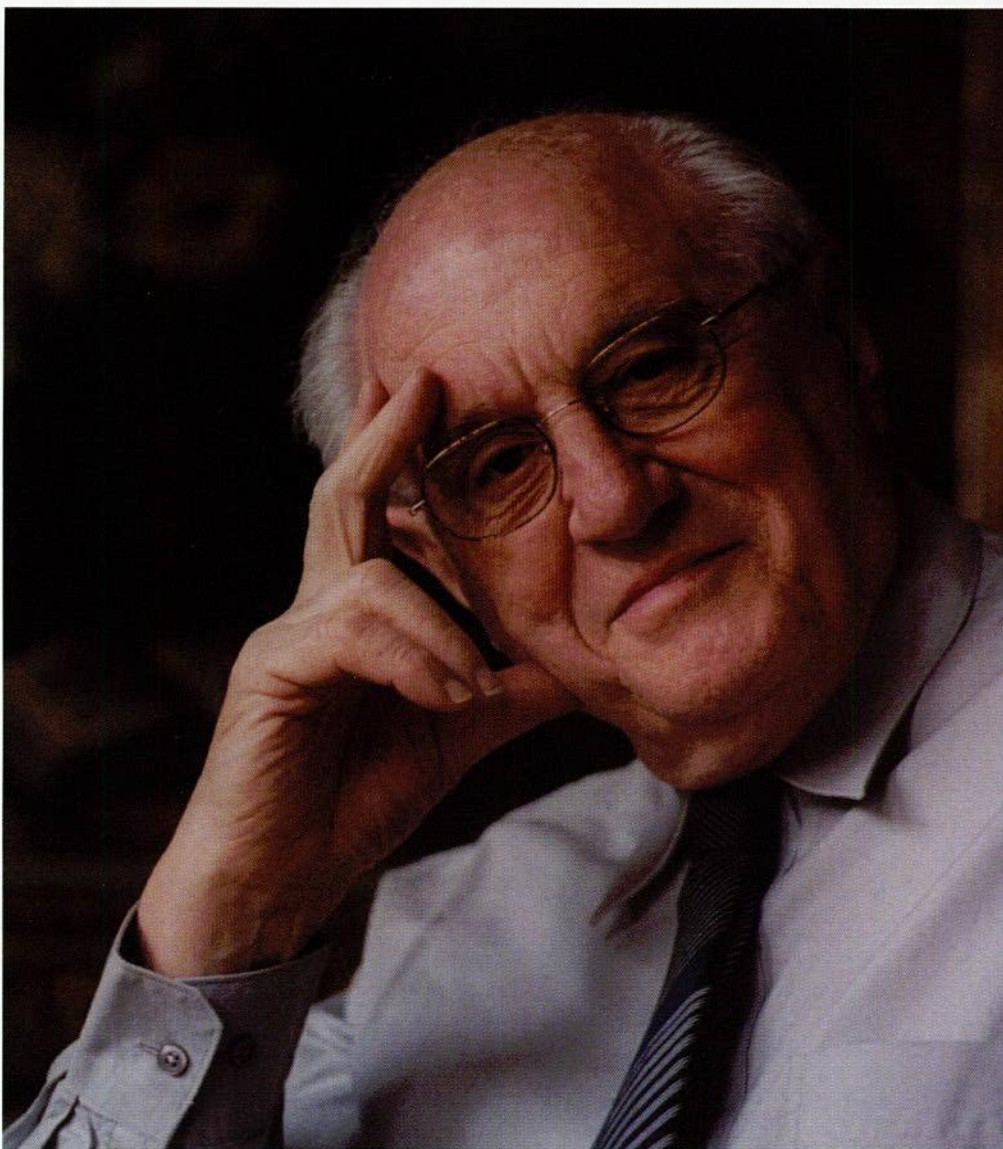
afstemmen op het denken van een enkel individu, namelijk de paus. Aan het einde van de negentiende eeuw begon een groep Duitse protestantse theologen de moderne, positivistisch-wetenschappelijke methode toe te passen op de kerkelijke geschiedenis en de bijbel. Een hele hoop overgepende rotzooi die met geen enkel fundament te staven was, werd keihard van tafel geveegd. Rome stond al snel op zijn achterste poten en besloot dezelfde wapens ter hand te nemen. Er werden geestelijken uitgekozen om het traditionele credo met wetenschappelijke argumenten te staven. Op het moment echter dat deze groep geestelijken aan de wetenschappelijke methode geroken had, begonnen ook zij zich kritische vragen te stellen. Pius X heeft uiteindelijk bevolen dat alle katholieke leraren en priesters de zogenaamde 'anti-modernisten eed' moesten afleggen, volgens welke ze zich stipt moesten houden aan de leer van de kerk - zoals die door de paus werd geïnterpreteerd. Geen enkel totalitair systeem heeft dat ooit gedaan, maar de kerk heeft het uitgevoerd. Die eed van Pius X is vandaag de dag in afgezwakte vorm nog steeds van kracht. Ik heb gezegd: 'Dit is niet menselijk', en ben eruit gestapt."

U heeft een typisch humanistisch proces doorgemaakt; uw eigen rede en uw eigen denken stelde u te veel op prijs om ze te kunnen overgeven aan een 'hogere' instantie. Voelt u zich humanist?

Ja, als je mij een naam zou willen geven is dat de minst beladen naam. Nu kun je een hele filosofie ontwikkelen over de mens als middelpunt of de mens in een

gemeenschap, maar dat is allemaal zo verdomd cerebraal en abstract. De basale humanistische kern blijft voor mij echter staan. Ik ben eenvoudig een mens

heel sterk de onwaarachtigheid en de dubbele moraal van de katholieke kerk aanvoelt. Al onze normen en waarden hebben een christelijke oorsprong, maar de oorspronkelijke inspiratiebron van de cultuur,

Wat is de toekomst van een instituut dat van individuen vraagt hun volledige denken aan dat instituut te onderwerpen?

Wat mij betreft geen enkele, maar ieder heeft zijn eigen waarheid. Ik bewonder mensen die in de leugen kunnen leven. Ik denk dat de jeugd

namelijk de kerk en het geloof, hebben nauwelijks nog invloed op de jongere generatie. Echter, de jongere generatie denkt er mee klaar te zijn, maar is er niet verantwoord mee klaar. Ze zitten in de christelijke cultuur, maar zijn zich hier niet genoeg van bewust om zich de juiste vragen

[Foto's] Eef Bongers

te kunnen stellen of zich in die cultuur te verdiepen.

Nadat u de kerk verliet, begon een proces waarin u zich probeerde te ontdoen van uw christelijk erfgoed. Uiteindelijk voelde u zich echter pas op zeer late leeftijd volledig 'bevrijd'. Waarom was dit zo'n langdurig proces?

Als je een beetje na denkt, kom je tot de ontdekking dat religie rationeel niet sluitend is, maar dan ben je er emotioneel nog niet mee klaar. De diepste kern van het probleem ligt als volgt. Ik word geboren als klein schepseltje met slechts weinig behoeften: warm gehouden worden, huidcontact en voeding. Veronderstel dat mijn moeder dokter Spock heeft gelezen en een schema heeft opgesteld waar een vliegtuigmaatschappij jaloers op zou zijn. Om drie uur voeding en niet om vijf voor drie! Helaas ken ik als baby dokter Spock niet; om vijf voor drie krijg ik waanzinnige honger en begin te huilen. Als baby heb ik alleen behoeften en als die behoeften niet vervuld worden, heb ik pijn. Op een bepaald moment houd ik op met huilen en lig stil in mijn wiegje met een duim in mijn mond. Een baby kan maar een bepaalde hoeveelheid pijn aan tot hij zich afsluit. De pijn en de behoeften zoeken echter toch een uitweg; dit is geen reële maar een symbolische ofwel neurotische uitweg. In dit voorbeeld de duim. Probleem opgelost, denk je misschien, maar de pijn wordt nooit gevoeld en blijft je leven lang hangen.

Op welke manier past religie in dit plaatje?

Elke mens heeft een inwendig verdedigingsstelsel tegen de angst en

de pijn die je nooit gevoeld hebt. Religie is zo'n systeem. Ik ben er echter vast van overtuigd dat die primaire pijn niet kan worden opgelost door redelijk, godsdienstig denken – hij kan er hooguit tijdelijk door bedekt worden. In het klooster heerste een heiligheidsindustrie waar je ziek van werd. De ene was nog heiliger dan de ander, maar het was allemaal schijn en geforceerd. Ik zie die serene gezichten en zie het zachte praten en zie het lopen met de over elkaar

'Ik doe nu alles hetzelfde als vroeger, maar het is geen terreur meer'

gevouwen armen. Tot de hoogste graad moet je het verstand gebruiken, maar het heeft zijn grenzen. Het oog is om te zien, maar niet om het oor te vertellen hoe het moet horen. Het christendom vergeet iets: ik heb geen lichaam, maar ik ben een lichaam. Er zit een breuk in je, omdat je bent afgesneden van je gevoel en je lichamelijkeheid. Op het moment dat je die verloren pijn hebt gevoeld, word je weer heel. Dat noem ik religie – re-ligare – herverbinden; niet met God, maar met jezelf.

Hoe bent u in staat geweest om die 'verloren pijn' opnieuw te voelen en 'het systeem' te vernietigen?

Voor mij lag het antwoord in de ontmoeting met de Tao Teh Ching en het principe van 'wuwei', het 'niet handelen'. Zelfs toen ik dit nog vóór mijn bevrijding begon te beoefenen, vermoedde ik al enig-

zins de kracht ervan. Na mijn wakker worden ontdekte ik pas, dat 'wuwei' niet beoefend kan worden, maar dat het een manier van leven is, spontaan, natuurlijk, onbewust als de ademhaling. Als je tegen het systeem vecht, verleng je het systeem. Het onnatuurlijke systeem heeft zijn eigen natuur en volgens Lao Tze is de natuur van de onnatuur dat het een natuurlijke, gewelddadige dood sterft. De Tao zegt: een jonge soepele boom buigt mee met de wind, maar een grote zware eik blijft staan en gaat eraan. Zo is mijn houding tegenover de dingen en zo heb ik het systeem weten aan te pakken.

U schrijft dat u zich nu 'leeg en bevrijd' voelt. U bekijkt de wereld met een 'glimlach' en een 'soort verrukkelijke nonchalance'. Hieruit zou men een stoïcijn's gebrek een emotionele betrokkenheid kunnen afleiden. Is pijn en angst niet ook een waardevolle emotie?

Ik ben me er van bewust dat het minder in het boek naar voren komt, maar ik voel wel degelijk betrokkenheid. Het is echter de vraag onder welke druk die betrokkenheid staat.

Ik heb mezelf altijd weggecijferd en veel mensen geholpen in mijn leven, maar hoe kwam ik er vanaf? Het was gewoon een terreur die neerkwam op de uitspraak: 'Ik moet lief zijn voor anderen, zodat anderen ook lief zijn voor mij.' Ik doe nu alles hetzelfde als ik vroeger deed, maar het is geen terreur meer. Liefde heeft een andere kleur gekregen. Ze krijgt de inhoud van de Tao van Cheng: het grootste onheil dat je iemand kunt brengen, is dingen aan anderen te geven die ze niet wensen te ontvangen en

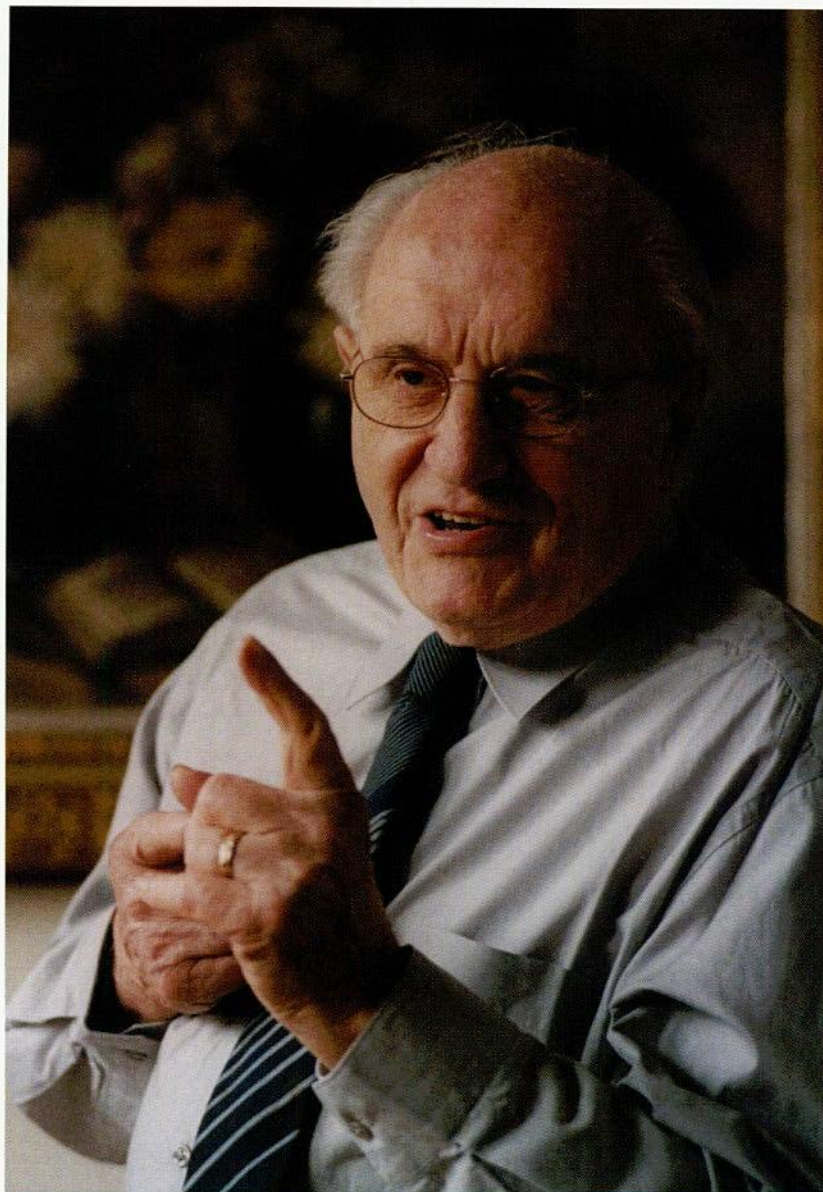
dingen van mensen af te nemen die ze niet wensen te geven. Liefde is dat ieder zijn eigen Tao - weg - volgt.

U biedt een nieuwe interpretatie van het woord religie. Op een van de laatste pagina's gebruikt u vrij terloops het woord God. Welke betekenis heeft dit woord nog voor u?

Het woord God is in de westerse samenleving besmet. Het gaat niet om die monotheïstische God die ergens op ster 87 zit en het planbureau heeft van de wereld. Het is iets dat er is, maar je kunt er niet over praten. Het is zoals Meister Eckhart zegt: 'Wat is god? Absoluut niks'. Op het einde van mijn boek leun ik meer naar een pantheïstisch idee van God, maar zou ik het willen presenteren zonder de onlogische bijmaak die dat begrip van God doorgaans heeft. God is voor mij de eenwording van wat gebroken is. Het woord 'heilig' komt van 'heel' of het Engelse 'whole' – het heel zijn en de genezing in mezelf. God bewaar me dat ik daar de paus voor nodig heb.

Meister Eckharts omschrijving van God doet me denken aan Martin Heidegger die in mystieke termen over het 'Zijn' praat als een lege plek of het 'niets'. Is dergelijke terminologie ook niet te abstract en cerebraal?

Tja, het lijkt ook op Sartres l'être et le néant. Dat zijn allemaal van die begrippen die een bepaalde invulling krijgen en dan ophouden 'niets' te zijn. Je kunt er uiteindelijk net zomin iets over zeggen als over God. Wat is leegte als je het probeert in te vullen met woorden? Daarmee kom ik terug op een zeer waar woord dat Nietzsche eens heeft gezegd: 'Er bestaan geen feiten, er bestaan

alleen maar interpretaties.' Wat mij betreft: ik stel me niet voor dat mijn boek als zoete koek over de toonbank gaat. Er zal veel misverstand over bestaan en kritiek op komen, maar vooral het eerste deel met de kritiek op mijn religieuze erfgoed zal mensen ook aanspreken. Ik heb in Canada eens een preek gegeven die niet bestond uit het gewone gebrabbel. Mensen kwamen na afloop op me af en zeiden: 'Ik ben blij dat ik ben gekomen, je hebt nu eindelijk eens verwoord wat ik altijd al dacht.'

Het is een proces dat honderdduizenden herkennen ook als zij misschien niet de kennis en opleiding hebben om het zo te kunnen verwoorden. Ik denk dat daarin de waarde van mijn boek ligt. Ik heb een kritiek verwoord die bij veel mensen in hun hart ligt vervat.

Hein Thijssen, 'Leeg en bevrijd – eindverslag van een leven', verschijnt binnenkort bij uitgeverij SWP, Amsterdam.

Oorlogscorrespondent Jeremy Bowen

'Agressie is een diep menselijke zucht'

Jeremy Bowen, speciaal correspondent van de BBC, beschrijft in zijn nieuwe boek 'Six Days' de mechanismen die leidden tot het huidige conflict in het Midden-Oosten.

Alice Broeksma

Jeremy Bowen staat op zijn gemak zijn straatje te schrobben in een Londense wijk waar politiesirenes loeien. Precies zo *laid back*, kalm nonchalant, als de beroemde Britse verslaggever op het scherm overkomt. Maar het vredige tafereel is bedrieglijk. Hij schrobt zijn straat 'omdat er stenen lagen' en verder doet hij nog vijf dingen tegelijk. Binnen minuten is er vanuit huis om hem geroepen, heeft hij een paar werktelefoontjes op zijn gsm beantwoord en de postbode een handtekening gegeven voor ontvangst van een nieuw modem voor zijn computer. "Ik ben net terug uit de Gazastrook", zegt hij ter verontschuldiging, "altijd een beetje hectisch dan."

De Britten, die voorspelden dat de onverschrokken oorlogscorrespondent door zijn aanstelling als presenter bij het ontbijtnieuws afstevende op een vroeg comfortabel pensioen, hadden ongelijk. Jeremy Bowen (43) trok bij het ontbijtnieuws kijkers, zoals een recensent het schreef, door zijn 'in indiscretie uit-

mondende aantrekkelijke onschuld'. Huiselijk onderuit gezakt stelde hij de scherpste vragen. Maar dat de studiobaan niet blijvend zou zijn was duidelijk. Bij ieder bericht over het Midden-Oosten veerde Bowen op en schudde dan moeiteloos analyses uit de mouw. Zijn hart lag daar nog. Over het studiowerk zei de winnaar

'Veel van mijn vrienden zijn nu dood door die oorlogen. Daar wil ik niet bijhoren'

van internationale persprijzen: "Het voelde heel vreemd. Alsof ik terecht was gekomen in de baan van iemand anders."

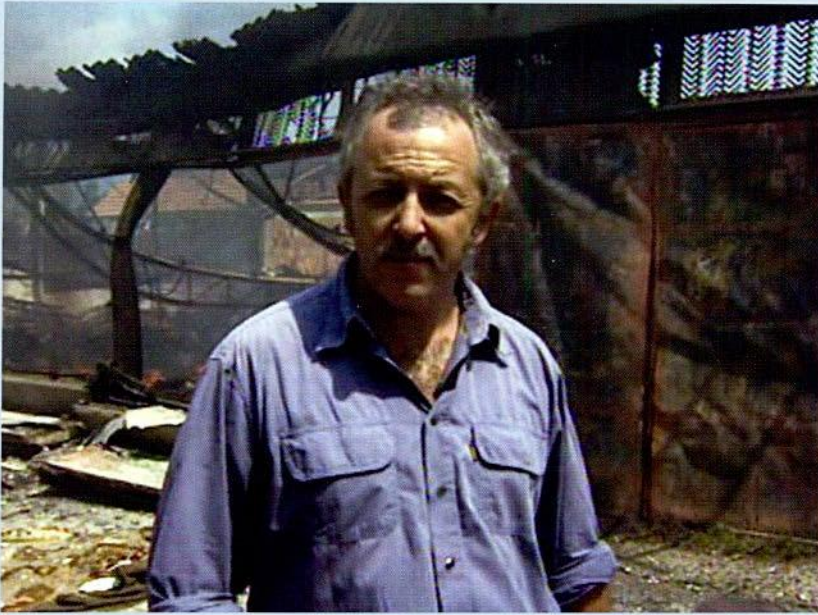
Uit het schootsveld

Na zijn verslaggeverleven in brandhaarden als El Salvador, Bosnië, Afghanistan, Ruanda en correspondentenschap in Israël hield Bowen het in Londen precies twee jaar uit. Hij is

nu weer terug in het 'veld'. Begin dit jaar vroeg de BBC hem als hoofd-verslaggeving voor de oorlog in Irak. Kate Adie was opgestapt. "Daar heb ik echt lang en serieus over nagedacht", zegt hij. "Maar ik heb nu twee heel jonge kinderen en het voelde niet goed. Voor het eerst in mijn leven was ik bang. Veel van mijn vrienden zijn nu gewoon dood door die oorlogen. Daar wil ik niet bijhoren. Toen ik jonger was, was oorlogsverslaggeving een manier om vooruit te komen in het vak. Ik ben nu meer volwassen en ik heb verantwoordelijkheden. Londen is vol dertigplussers die zich af vragen wat de zin is van het leven. Als je kinderen krijgt, heb je meteen het antwoord."

Jeremy Bowen is nu ingezet als 'speciaal correspondent' en mijdt de acute oorlogszones. Niet naar Irak dus. Maar wel heeft hij alweer een paar indrukwekkende documentaires afgeleverd over het Midden-Oosten, zoals 'Moses', de opvolger van de baanbrekende BBC-serie 'Son of God'. In 'Moses' ging hij onder

meer na welke voldongen feiten er ten grondslag konden liggen aan het historische verhaal over de opstand in Egypte. Nu werkt de verslaggever aan een programma over de Gazastrook. Bovendien ligt er ook net een boek van hem de Britse boekhandel: 'Six Days'.

Ontbrekend wederzijds begrip

'Six Days' is een uiterst gedetailleerd verslag over de achtergrond en het verloop van de Zesdaagse Oorlog in 1967, toen de spanningen tussen Israël en de Arabische wereld escaleerden en uitmondde in een verpletterende Israëlische overwinning. Israël nam door die ontwikkeling ook het oude centrum van Jeruzalem in beslag en bezette de Gazastrook en Westelijke Jordaanoever, als veiligheidsbuffer. Bowen: "Ik heb met het boek vooral willen uitleggen wat de basis is van de huidige situatie in het Midden-Oosten. Om het publiek echt te laten begrijpen wat er eigenlijk precies aan de gang is. De aanloop tot de Zesdaagse oorlog en de gevolgen ervan hebben vorm gegeven aan het

conflict zoals het nu is. Ik heb het dus gedaan om inzicht te geven. En inzicht is iets wat in de hele dialoog bij de betrokken partijen totaal afwezig is. Als correspondent trof het me hoe ongelooflijk veel ze weten over elkaar. Maar ook dat er een totaal gebrek is aan begrip voor elkaars achtergrond. Als ze daar ooit echt vrede willen hebben, dan is begrip en historisch inzicht een absolute ver-

'Londen is vol dertigplussers die zich af vragen wat de zin is van het leven'

eiste. Maar afgezien daarvan is de Zesdaagse Oorlog ook nogal een verhaal. Dat heb ik wel vaker gezien aan oorlogen. Daar zitten soms de meest fantastische verhalen achter."

Psychologie achter het drama

In Six Days schildert Bowen tot in het kleinste detail het beeld van de psychologie en de feiten achter het

drama van het Midden-Oosten. Hoe Egypte zich onder Nasser gek liet maken door propaganda en hoe ook de intellectuelen blindelings achter volstrekt onware informatie aanliepen. Hoe Israël, gebaseerd op het trauma uit de Tweede Wereldoorlog, opereerde - en dat nog steeds doet - uit een diepe behoefte aan veiligheid en daardoor is uitgegroeid tot 'het meest macho land op aarde'. Hoe Amerika halfslachtige besluiten nam met Vietnam nog helder op het netvlies. Een verslag over angst, wreedheid, leugens, lafheid, ijdelheid en heldenmoed. En zeker ook over de tragiek voor gewone burgers. Een verhaal dat zich laat ademloos lezen als een roman van Alistair MacLean. Bowen neemt dat vergelijk waardevol in ontvangst. "Ik heb geprobeerd de problematiek toegankelijk te maken."

De Britse journalist interviewde meer dan honderd mensen, las een gigantische hoeveelheid referentiemateriaal - in de bibliografie alleen al staan zo'n 150 titels - en spitte de LBJ Library in Austin, Texas door. "De Amerikanen geven veel eerder dan in Engeland historische gegevens vrij. Hier moet je er 35 jaar op wachten. In Amerika komt voortdurend nieuwe informatie naar buiten. Ook toen ik al aan het schrijven was. Ik heb een jaar aan het boek geschreven. Ik had ook hulp van een buitengewoon getalenteerde onderzoeker voor Israëlische documenten. Zelf lees ik geen Hebreeuws."

Bowen kan niet de oppervlakkigheid worden verweten waarmee zijn internationale collega's soms in het gebied opereren. "Verslaggeving is altijd nogal fragmentarisch", zegt hij. "Maar vergeet niet dat de BBC kan leunen op enorme financiële bron-

Israël bouwt op de Westbank aan een gigantische muur om de kans op overstekende zelfmoordcommando's te verminderen.

nen. CNN is echt de enige andere wat dat betreft. Maar dat gezegd hebbend: dat is niet altijd een excuus. Je hebt gewoon goede verslaggevers en slechte verslaggevers. Je moet een idee krijgen en weergeven van wat er gebeurt. Als je de basisregels daarbij vergeet, dan is er slecht werk." Zelf kreeg hij het vak met de paplepel ingegoten. Zijn vader was journalist en zijn moeder nieuwsfotograaf. Vroeger thuis in Cardiff stond het nieuws altijd aan. Jeremy: "Ik denk dat er voor mij dus geen ontsnappen aan was." Hij studeerde internationale betrekkingen in Londen, Italië en de Verenigde Staten en begon in 1984 als stagiair bij de Britse omroep.

Verankerd in bitterheid

De BBC-man, die nastreeft alle betrokken partijen zo fair mogelijk te behandelen, schuwt niet ook wreedheid te onthullen.

Al in zijn inleiding voorspelt Bowen dat het Midden-Oosten geen vrede zal kennen totdat de Israëli's en de Palestijnen als gelijkwaardige partners de toekomst kunnen bepalen van de gebieden, die tijdens de Zesdaagse Oorlog werden bezet. Hij zegt

nu dat zijn laatste bezoek aan Gaza en de Westelijke Jordaanoever 'nogal deprimerend was'. "Toen ik er een paar jaar geleden nog woonde als correspondent leek vrede nog moge-

'Inzicht is iets wat in het Midden-Oosten bij de betrokken partijen totaal afwezig is'

lijk. Maar de twee partijen hebben zich nu zo verankerd in bitterheid en zijn nu zo gepolariseerd dat het werkelijk ontzettend moeilijk is geworden."

Eerder dit jaar trok Israël medewerking met de BBC terug wegens vermeende anti-Israëliëse verslaggeving. Voor het bezoek aan Londen van Ariel Sharon werd de BBC niet uitgenodigd. Ook andere Israëliëse leiders zouden de BBC niet meer willen spreken en het aanvragen van perskaarten zou moeilijker worden. Jaarlijks wordt het gebied bezocht door honderden BBC-ploegen. De BBC-wereldomroep wordt via de middengolf in Israël ontvangen en

heeft daarom een belangrijk bereik.

Op de vraag of Israël het boek van Jeremy Bowen nu wel in dank zal afnemen zegt hij: "Ik voel sympathie voor de problemen van Israël. Maar iedereen daar denkt dat hij gelijk heeft. Dat hij het alleenrecht heeft op waarheid. En dat is nogal gevaarlijk. Het is zo belangrijk dat ze hun eigen situatie wezenlijk begrijpen."

De Britse topjournalist heeft in zijn loopbaan onder de gevaarlijkste omstandigheden gewerkt in gebieden die verscheurd zijn door oorlog. "Agressie is een diep menselijke zucht." Maar hij benadrukt dat agressie als drijfkracht in banen moet worden geleid. "Persoonlijk geloof ik sterk in de mechanismen van internationale wetten en mensenrechten. De Verenigde Naties mogen dan imperfect zijn, maar het is dus wel alles wat we hebben. Als agressie niet wordt gekanaliseerd leidt het tot destructie."

Om onder gevaarlijke omstandigheden te kunnen werken krijgen Britse journalisten geregeld les van ex-legersmensen, die zich specialiseren in advies aan de media. Bowen: "De BBC neemt veiligheid van zijn personeel uiterst serieus. Sinds een jaar of tien. Nu krijg je les in alles wat je tegen kunt komen. Bijvoorbeeld over de psychologie van gewapende mensen en over hoe je je risico kunt verminderen. Ik ga daarom ook zonder problemen naar de Westelijke Jordaanoever want het is daar, hoewel je het als buitenstaander niet zou kunnen vermoeden, redelijk veilig. Er sterven in Israël altijd nog meer mensen in het verkeer dan door de strijd. Israëliëse automobilisten rijden vreselijk."

Jeremy Bowen, 'Six Days'.
Uitgeverij Simon & Schuster UK Ltd
ISBN 0-7432-3095-7.

Eer, respect en achting sup

Moslimjongens voelen vaak verborgen minachting voor de westerse vrouw,' stond er in de krant.

Voor de manier waarop de vrouwen in Nederland zich kleden of haast niet kleden is moeilijk verteerbaar voor sommige moslimmannen.

Nog geen bladzijde verder in diezelfde krant stond een voorbeeld van dat 'niet-gekleed-zijn' van een moderne vrouw. Karin Bloemen had naakt in de zon gezeten in Jamaica. Zij was daar gefotografeerd door een lollige Nederlandse toerist. Die de foto met zijn gsm had doorge-

stuurd naar *Weekend*. *Weekend* had die foto gepubliceerd. Wat ik een rotstreek vind, maar *Weekend* niet. Die zeiden dat de foto genoeg nieuwswaarde had om de publicatie te rechtvaardigen.

Nieuwswaarde? Ammehoela! Als Laura Bush in haar blote niksie wordt aangetroffen in een hotelbed heeft dat misschien nieuwswaarde. Maar alleen als zij daar ligt tussen Osama Bin Laden en Saddam Hoes-

sein in. Als Jan Peter Balkenende naakt bij het Anne Frankplantsoen in Eindhoven wordt gesignaleerd kan dat nieuwswaarde hebben. Maar pas dan als hij zich door zijn dienstauto daar heeft laten afzetten op een tijdstip dat hij eigenlijk het normendebat in Nederland had zullen voeren. Anders gaat het niemand wat aan.

En als iemand naakt wordt aangetroffen op een naaktstrand is dat geen nieuws. Sterker nog, dat er mensen naakt op een naaktstrand zitten is waarschijnlijk de reden dat ze het een naaktstrand zijn gaan noemen.

De rechter oordeelde dan ook terecht dat *Weekend* die foto nooit had mogen publiceren; Karin Bloemen kreeg gelijk en *Weekend* kreeg een boete. Eigen schuld, dikke bult. En klaar is de zaak.

Nou, dat viel tegen. Want die avond was er ook een komisch tv-programma, 'Vara-Laat' gepresenteerd door Dolf Jansen. Hij begon te dollen over Karin Bloemen. Eerst kregen we een foto van een dikke koe en een van een blote-bierbuiken-man, die waren waarschijnlijk hilarisch bedoeld. Maar toen de vette billen van een kudde olifanten Dolf Jansen de uitspraak ontlokte: 'waarom doet dit mij toch weer aan Karin Bloemen denken?', had ik er genoeg van.

**'En toen bleef er iets
verschrikkelijks over'**

Jongens, toe nou, elke vrouw is toch mooi op haar manier. De een heeft spillebenen en flapkuiten, de ander een wipneus en piekhaar, de derde is rond en vol...maar we hebben allemaal een hart. Een hart, dat je met beledigingen over ons uiterlijk heel erg kunt kwetsen.

We hebben ook een 'pussy'. Dat zei weer een andere komiek op de Nederlandse televisie. Hij zei dat alle vrouwen mooi waren. 'As beautiful as a dream!' De vrouwen in de zaal begonnen te stralen...ik

thuis voor de tv ook. Tot hij verderging. 'Alles aan vrouwen is mooi! Behalve jullie 'pussy' dan. Die is tijdens de schepping echt mislukt. God zat blijkbaar iets moois te ontwerpen, plotseling ging de telefoon, zijn mes schoot uit. En toen bleef er iets verschrikkelijks over.'

Toen dacht ik: en dan zeggen ze dat alleen moslimjongens een verborgen minachting hebben voor vrouwen?

Nee hoor, het is blijkbaar voor heel wat meer jonge mannen volledig toegestaan om het lijf van je moeder, je zusje, je dochter of je vrouw komisch bedoeld naar beneden te halen.

Als het over eer, respect en achting voor de vrouw gaat, hebben wij helaas nog een verdomd lange weg te gaan!

Internet Cult

Een van de interessantste aspecten van het Internet zijn hypes die zo maar uit het niets lijken te ontstaan. Het soort hypes dat lijkt op het bekende voorbeeld van de vlinder die rondwarrelend door de lucht een onschuldig briesje veroorzaakt, dat sterker wordt en tenslotte aan de andere kant van de wereld in een orkaan uitmondt. Digitale netwerken (zoals het Internet) zijn perfect geoutilleerd voor dit soort fenomenen: iemand maakt bijvoorbeeld een (al dan niet bedoeld) leuk filmpje, een knullige website of een door Photoshop bewerkt plaatje, stuurt het naar een vriend, die het weer doorstuurt enzovoorts tot de sneeuwbal een lawine is geworden. 'What can you start?' zo roept een enthousiaste stem in de televisie-commercial van een bekende mobiele telefonie-multinational ons toe. We zien een jongen die een foto van een kussengevecht fotografeert met zijn mobiele telefoon, de foto doorstuurt, waarna de ontvanger, geprikkeld, ook begint te kussen-vechten en voor je het weet gaat, zo wordt gesuggereerd, het hele land elkaar te lijf. De befaamde taarten-smijtpartijen van Laurel en Hardy in digitale vorm...

Want to come to Turkey

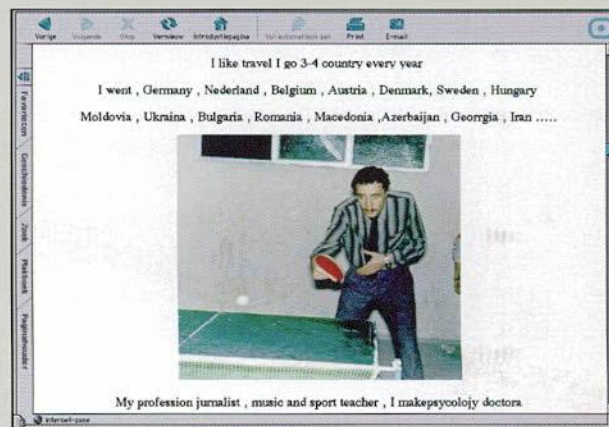
Op het Internet zijn een aantal legendarische voorbeelden van hypes waarvan de eerste vooral succes had door zijn enorme knulligheid.

This is my page
WELCOME TO MY HOME PAGE !!!!!!!!
I KISS YOU !!!!!

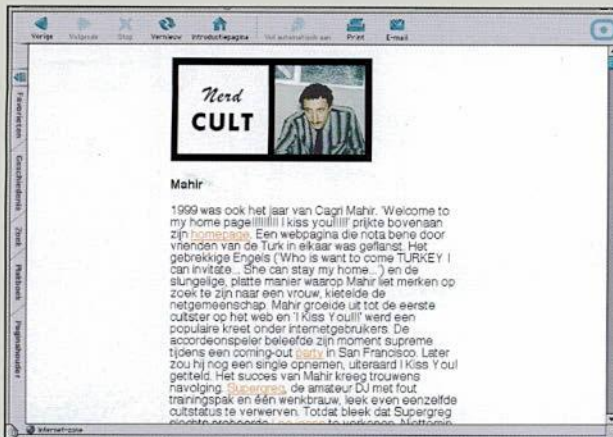
In deze rubriek over 'digitaal leven' besteedt de Humanist aandacht aan ontwikkelingen op het internet en het wereldwijde web in het bijzonder. Peter Gorgels, maker van de website Intellectueel Online en tevens webeditor bij het Rijksmuseum, verhaalt over het digitale leven, signaleert trends en interessante sites, geeft achtergrondinformatie en handige tips.

Dat waren de openingswoorden van de homepage Mahir, een van de leukste Internet-hypes uit 1999. Mahir was een Turkse man uit Izmir die een erg amateuristische homepage had geknutseld waarop hij hilarisch naïef vertelt wie hij is en wat hij doet en wat zijn hobby's zijn ('I like to take foto-camera (amimals , towns , nice nude models andpeoples)'). Hij eindigt dan met de woorden: 'Who is want to come to TURKEY, I can invitate ..... She can stay my home...'. Mahir werd zo beroemd dat hij zelfs een hele tournee door de Verenigde Staten mocht maken, langs talkshows en andere media-evementen (www.wired.com/news/print/0,1294,33122,00.html). De homepage is nu offline, maar een mirror (een copie) ervan is nog steeds te bewonderen op de website van de webjournalist van het eerste

uur Erwin Vanderzande die een overzicht bijhoudt van Internet hypes (www.vanderzande.com/nerdcult/mahir.html).

Bert is evil

Een ander berucht voorbeeld was Bert is Evil (www.spacecat.com/bert/bert.htm). Het was een website met bewerkte plaatjes van Bert van Sesamstraat. Bert werd als een soort satanische Forrest Gump gepresenteerd bij allerlei historische gebeurtenissen en figuren zoals Woodstock en Adolf Hitler. Het ging mis toen Evil Bert werd bewerkt tot een soort Bin Laden. Het plaatje werd opeens opgemerkt op t-shirts van anti-Amerikaanse moslim-betogers in Bangladesh. Bert was nu wel heel erg ver heen, de grap was uit de hand gelopen en de maker heeft de site tenslotte van het Net gehaald. Dit zijn voorbeelden van hypes die vanzelf ontstaan zijn, en hierdoor geïnspireerd proberen marketeers, die een product aan de man willen brengen, zelf zulke hypes te creëren. *Viral marketing* heet het dan. Zo werd de publiciteit rond de horrorfilm 'The Blair Witch Project' (1996) tot grote hoogte gestuwd door de website

www.blairwitch.com. Op de site werd zo realistisch verhaald over de heksen in een klein Amerikaans stadje in eindeloze bossen, dat menigeen geloofde dat het om een echte vloek ging. De site creëerde een eigen mythologie die als een razend vuurtje over het web ging. Dat de low-budget film ook in fel-realistische stijl gefilmd was, versterkte de hype nog maar. Uit het niets werd 'The Blair Witch Project' zo een echte blockbuster. Was 'The Blair Witch Project' nog een half onbewuste/bewuste poging tot het scheppen van een hype, vaak proberen marketeers dit bewust te doen. Zo probeerde een reclame-bureau een aantal jaren geleden de onbekende zangeres Sarah te lanceren (www.Sarah.nl, nu offline). De bloedmooie blondine was in eerste instantie alleen via het Net te bewonderen, en dan nog op bepaalde uren waarop je met haar mocht chatten. Toen de hype rondom de site genoeg was aangezwengeld, werd de single en bijbehorende videoclip gelanceerd. De clip was in feite de verfilming van geën-

sceneerde webcam-sessies van Sarah. Sarah had een paar kleine hitjes, maar raakte alweer snel in de vergetelheid. De hype was okay, maar de artiest bleek een eindagsvlieg.

Het leuke van de hypes op Internet is dat ze uit het niets ontstaan en dan weer verdwijnen. Hoe lulliger het item, hoe succesvoller, lijkt het wel. *Camp* scoort in de anonimiteit van het Net. Maar goed, waarom iets een hype wordt is voer voor netwerk-psychologen. Als er al een goede theorie wordt ontwikkeld, dan blijft de praktijk voor diegenen die zelf een hype willen creëren, zo blijkt steeds weer, erg weerbarstig.

Leven van andermans afdankertjes

'Ik krijg hier het gevoel dat ik goed bezig ben'

Abbé Pierre begon in 1949 met Emmaus, een opvangcentrum voor daklozen in Parijs, die met voddenrapen hun eigen broek ophielden. Tegenwoordig telt de Emmausbeweging verspreid over de hele wereld meer dan 350 afdelingen. Voddenrapen heet nu 'hergebruik van welvaartsresten', maar het werkt nog altijd.

Joost van der Spek

In het woonhuis op het terrein van de woonwerkgemeenschap Emmaus Haarzuilens zitten een stuk of twintig bewoners, vrijwilligers en ID-ers (de vroegere Melkertbanen) aan de ochtendkoffie. Om de lange, smalle, houten tafel wordt druk gepraat. "Wie zit vandaag op de vrachtwagen? Wie helpt Ernst met de meubels?" Vandaag is de wekelijkse verkoopdag van de kringloopspullen en vanmiddag moet alles klaar staan.

Henk en Hassan moeten deze ochtend spullen ophalen in Utrecht. Dagelijks zijn twee of drie vrachtwagens uit Haarzuilens onderweg om in Utrecht en omstreken nieuwe koopwaar op te halen en verkochte spullen af te leveren. Henk woont niet in de woonwerkgemeenschap, maar werkt sinds anderhalf jaar als een van vijf ID-ers bij Emmaus.

Bij een nette nieuwbouwflat, het tweede adres op de routelijst van aanbiedadressen, treffen we een nette, wat oudere dame. Henk, 47 jaar, ex-dakloze, heeft scherp in de gaten wat goed verkoopt. "Het spijt me mevrouw, maar dit bed moet ik laten staan. Daar is geen vraag

'Het spijt me mevrouw, maar dit bed moet ik laten staan. Daar is geen vraag naar.'

naar." "Maar dat is toch nog een goed bed?", sputtert ze tegen. Henk schudt zijn hoofd, "nee mevrouw, wit MDF en spaanplaat en ook nog eens vergeeld, dat verkoopt niet." Ondanks zijn kritische houding zit de vrachtwagen aan het eind van de ochtend vol.

Een paar kilometer ten westen van Utrecht, verscholen in het bos naast kasteel 'de Haar', runt de stichting Emmaus Haarzuilens onder het motto 'hergebruik van welvaartsresten' al zo'n 35 jaar een kringloopbedrijf en woongroep. Een deel van de bewoners komt uit een alcohol- of drugsverslaving, of is om andere redenen van het pad geraakt. De anderen zijn de 'dragende krachten'. Deze idealisten hebben bewust niet gekozen voor 'huisje-boompje-beestje', maar zich in te zetten voor hun medemens en het milieu. Zij zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken binnen de stichting.

De formule is eenvoudig: structuur en geborgenheid. Het kringloopbedrijf betekent werk en zodoende een dag- en nachtritme voor de bewoners die op zoek zijn naar wat rust en regelmaat. Met het geld dat de verkoop oplevert kan de woonge-

[foto:] Erik Kortier

meenschap worden gefinancierd. De woongemeenschap biedt als een gezin warmte en geborgenheid, die op straat of in grootschalige opvangprojecten vaak ver te zoeken zijn. Het geld dat overblijft gaat naar goede doelen.

Al Bundy

Rudie, 33 jaar, zit net vier weken in de woonwerkgemeenschap. De vriendelijke 'rasechte Tukker' met stekeltjes en blonde snor woonde hiervoor anderhalf jaar in een groot opvanghuis voor dak- en thuislozen in Utrecht. Rudie was daar getraumatiseerd terecht gekomen, na de vuurwerkramp in Enschede. "Ik zat op dertig meter van de ontploffing, dat was net oorlog." Maar het opvanghuis waar hij terecht kwam, deed hem geen goed. Rudie vereenzaamde.

Bij Emmaus probeert hij nu zijn zaken op orde te krijgen. Het werk

bij de Emmaus vond hij meteen leuk, zeker als hij zijn technisch inzicht kan gebruiken. "Mijn laatste baan was in de expeditie bij een glasbedrijf, maar uit een test bleek dat als ik mijn rekenen en taal wat op zou halen ik de Technische Universiteit aankan. Ik ben namelijk ook timmerman geweest." Dat hij nu wordt ingewerkt als 'Al Bundy', de verkoper van de schoenenafdeling, vindt Rudie niet erg. "Het is niet technisch, maar het is leuk om te leren verkopen. Met mensen omgaan, dat heb je in maatschappij toch nodig."

Een speling van het lot zorgde ervoor dat een woonwerkgemeenschap in Haarzuilens werd gevestigd. Op een Parijs vliegveld had de oprichter van de Emmaus, Abbé Pierre, in 1965 een toevallige ontmoeting met barones van Zuylen van Nijevelt die op kasteel De

Haar woonde. Zij was onder de indruk van het werk van de priester. Jan Wilken, een Nederlander die in Parijs bij de Emmaus had gewerkt en op zoek was naar een geschikte plek om in de buurt van Utrecht een gemeenschap op te zetten, hoorde hiervan. Hij nam contact op met baron van Zuylen van Nijevelt en legde zijn plannen aan hem voor. Wilken kreeg toestemming op het kasteelterrein zelf een geschikte plek uitkiezen. Voor de symbolische prijs van één gulden per jaar kreeg de stichting in 1967 een terrein tussen het dorp en het kasteel in pacht. De Emmaus-organisatie is niet-kerkelijk, maar Abbé Pierre vond de inspiratie wel in zijn geloof. De naam verwijst naar het bijbelverhaal over de Emmausgangers, waarin twee mannen in het dorp Emmaus na een ontmoeting met de herrezen Jezus weer hoop kregen en daarmee ook een doel in het leven.

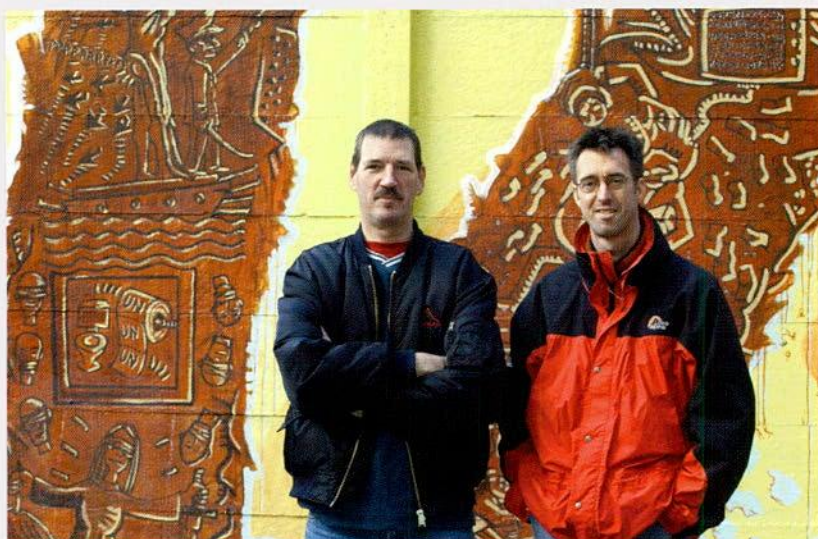
Het verschilt per Emmaus-afdeling hoezeer de christelijke achtergrond een rol speelt. De Zuid-Europese afdelingen hebben bijvoorbeeld een wat religieuzer karakter. In Haarzuilens doen geloof en afkomst er niet toe; hier is respect voor elkaars levensovertuiging het enige uitgangspunt.

In de spulletjesloods staat radio 3 hard aan en is Carina volgepakte dozen aan het leeghalen. Zij is kern-groeplid en twee en half jaar geleden bij Emmaus betrokken geraakt. Carina, 36 jaar, klein van stuk met korte haren, is afgestudeerd in Wageningen. "Ik krijg hier het gevoel dat ik goed bezig ben. We sparen het milieu en helpen mensen. Het is zo leuk dat we van de afgedankte spullen van andere mensen kunnen leven en daar ook nog zoveel extra mee kunnen doen." Terwijl ze vertelt, legt Carina alles wat nog bruikbaar is in een grote winkelwagen. Speelgoedauto's, vaasjes, schroevendraaiers, skateboards. Vandaag zit er ook een herdershondenverzameling bij. Beeldjes, magneten, kaars, kop-en-schotel: alles met de afbeelding van een herdershond.

Als Carina de winkelwagen naar de verkoopruimte wil rijden, komt Henk de loods binnenlopen met een net gearriveerde doos met elpees. Voordat hij 'm neerzet, kijkt hij snel even of er nog wat leuks tussen zit. Als hij bovenop een paar platen van Liesbeth List ziet liggen, verschijnt een triomfantelijke grijns op zijn gezicht: "daar ligt Ramses onder!"

Geen wondermiddel

Jos van der Meer is al zo'n vijftien jaar kerngroeplid. Geboren en getogen in het nabij gelegen Vleuten,

leek het hem eind jaren zeventig 'wel aardig om de wereld te veranderen' en kwam zo na wat gereisd te hebben bij Emmaus Haarzuilens terecht. Aanvankelijk woonde de lange Vleutenaar niet permanent in het huis, maar sinds eind jaren tachtig is hij vaste bewoner en een van de steunpilaren van de woonwerkgemeenschap. "Ik heb niet

'We sparen het milieu en helpen mensen'

zoveel met het kringloopverhaal, dat heb je op een gegeven moment wel gezien. Mij trekt het sociale; met die mensen bezig zijn."

"Wij zijn in onze opzet geslaagd als mensen na een tijdje hier te hebben gewoond zelf stappen gaan ondernemen om wat van hun leven te maken." Jos windt er geen doekjes om. Emmaus is geen wondermiddel; lang niet iedereen redt het. "Het hangt ook af van de problematiek. Drugsgebruikers zijn een moeilijke groep, zeker als ze ouder zijn." In het begin zijn veel bewoners bij de

Emmaus bijna euforisch van enthousiasme, maar na een half jaar komt een soort breukpunt. Het leven in de woonwerkgemeenschap wordt dan een beetje een sleur en op zo'n moment begint de vrijheid van de straat weer te trekken. "Dan komt het erop aan hoe sterk ze zijn."

Het verleden van de bewoners telt niet. "Hier hebben aardig wat jaren gevangenisstraf gewoond", lacht Jos. Het gaat om het heden. "Zijn ze niet al te labiel, hebben ze geen actuele verslavingsproblematiek?" Want de Emmaus is geen professionele instelling en kan echt 'zware gevallen' daarom niet plaatsen. Die zouden te veel onrust brengen voor de bewoners die juist kalmer vaarwater proberen te vinden.

Al voordat de bewoners en vrijwilligers aan hun lunch beginnen, staan de eerste bezoekers bij de ingang. Dik ingepakt wachten ze netjes achter een touw dat tussen de kledings-orteerloods en een grote boom is gespannen. Tegen één uur is het gezelschap aangegroeid tot een man of honderd. Ze beginnen

zenuwachtig te dringen achter het touw, alsof ze ieder moment het startschot van de marathon verwachten. Onder hen een nette dame van nog net geen vijftig die vanuit de verte al inventariseert waar ze dadelijk op afaat. "Kijk, zie je daar dat bankje met die twee stoelen, die daar buiten staan? Die vind ik leuk." In het gezelschap zijn vijftigplussers in de meerderheid, maar alle leeftijdsgroepen in alle kleuren van de regenboog zijn vertegenwoordigd. Kak, hip, plat, yup, vut, boer, student, autochtoon, allochtoon: ieder met zijn persoonlijke missie. Als een bewoner het touw laat zakken, vliegt het gezelschap met een soort dwaze-dagen-waas voor de ogen uit de startblokken. De meesten stormen direct af op de meubelloods die links van de ingang ligt en waar een hoop meubels buiten zijn gezet. Mark Eijk, een beetje overrompeld door alle rennende mensen, is snel naast twee kamerschermen gaan staan bij de ingang van de loods. Hij is hier pas voor de tweede keer en is op zoek naar meubilair voor de inrichting van zijn reclamebureau in Utrecht. Zijn belangrijkste reden om hier te winkelen is helder: "als je kijkt wat het hier kost, dat is gewoon niet zoveel".

212.205 kilo

Kringloopwinkels doen het goed in Nederland. De meest recente cijfers dateren uit 1997, toen in zeven jaar tijd de omzet was verviervoudigd. De bijna honderd kringloopwinkels die waren aangesloten bij de branchevereniging kregen in dat jaar plus-minus 3,5 miljoen betalende bezoekers over de vloer, die gemiddeld 5,30 euro besteedden. Tussen dat jaar en 2002 zijn de inkomsten uit

de verkoop bij Emmaus Haarzuilens weer met bijna 45 procent toegenomen. Met de verkoop van spullen verdienden ze in 2001 373.960 euro. Daarnaast brengt het doorverkopen van recyclebare goederen geld binnen. Spullen die niet geschikt zijn voor de verkoop op de marktdag worden gescheiden. IJzer, glas, papier, kleding, schoenen. In de recycling van textiel gaan zulke grote hoeveelheden om, dat in de kledingloods met een vorkheftruck wordt gewerkt. Die wordt gebruikt om de bulkzakken uit de vrachtwagens te halen en de loods in te rijden. Daar zoeken de vrijwilligers uit wat de verkoop in kan en wat in balen geperst wordt doorverkocht

'Het verleden van de bewoners telt niet. Het gaat om het heden.'

aan handelaren. In 2001 ontving de stichting bijna 42.000 euro voor 212.205 kilo kleding. Van het geld dat overblijft gaat een groot deel naar projecten in binnen- en buitenland. Het grootste bedrag (in 2001 62.500 euro) besteedt Emmaus Haarzuilens aan projecten in 'het Zuiden'. Van landloze boeren in India tot alleenstaande moeders in Brazilië en een vaccinatieprogramma in Senegal. De projecten die ze steunen, zijn bedoeld om mensen in staat te stellen zichzelf te helpen. De landloze Indiase boeren bijvoorbeeld krijgen geld om zelf een steengroeve te kopen. Het is de bedoeling dat ze met de winst die ze maken vervolgens land kunnen kopen.

De meeste bezoekers zijn vaste klant en komen hier vooral voor de kick van het goedkoop 'scoren'. Dat ze door hun aankopen een goed doel steunen, vinden ze mooi meegenomen. Hans van Werkhoven uit Maarsen die vandaag onder andere twee stoeltjes voor zijn kleinkinderen heeft gekocht, komt in de eerste plaats 'iets voor een prikkie weghalen'. Maar het goede doel speelt ook mee. Regelmatig brengt hij zelf spullen naar de Emmaus toe. "Ik vind dat wel mooi, die wisselwerking."

Alhoewel het hem niet is aan te zien, haalt Manus (59 jaar) veel voldoening uit de verkoopdag. "Het is leuk om te vertellen hoe Emmaus in elkaar steekt, want de meeste bezoekers weten dat niet." Manus werkte 34 jaar voor een bank in Utrecht, maar zit nu beter op zijn plek. Alhoewel hij niet onder stoelen of banken steekt dat het leven met al die mensen boven op elkaar niet altijd even makkelijk is, is Manus 'gigantisch trots' op de Emmaus. "Je krijgt hier het idee dat je met iets goeds bezig bent. We houden onze eigen broek op, niemand heeft hier een uitkering. We hoeven niemand dankjewel te zeggen en we kunnen daarbij nog andere mensen helpen."

De marktdag loopt op zijn eind. Vier 'meisjes' van een jaar of dertig, met kekke leren jacks, die speciaal uit Amsterdam zijn gekomen, zijn de laatsten. Voor de meubelloods praten ze nog wat na met Henk en Ernst. Uiteindelijk proppen ze hun gezamenlijke buit in een kleine auto en vertrekken. "Vrouwen naar mijn hart", verzucht Henk terwijl de auto uit het zicht verdwijnt. Tijd om op te ruimen en het geld te tellen.

Over zelfdoding en geestelijk lijden Van god en blijde mensen

De discussie over euthanasie blijft in de media rondzingen. Reden voor Ton Vink, publicist en hulpverlener bij zelfdoding, om een aantal argumenten weer eens tegen het licht te houden.

Ton Vink

Op een maandagochtend beluisterde ik in de auto een radio interview met schrijver Rogi Wieg bij 'De Ochtenden'. Iemand was verder zo attent mij een interview met hem in de Volkskrant toe te sturen. Het radio-interview was niet zonder humor, temeer daar die vermaledijde stichting *De Einder*, waarmee ondergetekende als suicidecounselor samenwerkt, weer ten tonele werd gevoerd. Het betoog van Wieg, naar aanleiding van de verschijning van zijn boek 'Kameraad Scheermes' (2003) is gelijk aan dat van bijvoorbeeld Betsy Udink en Joost Zwagerman bij eerdere gelegenheden. In een *NRC-Magazine* heeft Zwagerman, naar aanleiding van de verschijning van zijn 'Zes Sterren' (2002) uitgebreid zijn beklag gedaan over de Nederlandse 'zelfmoordlobby'. Hij beroept zich daarbij onder meer op uitspraken van schrijfster Betsy Udink ('Klein Leed', 2001) en hij treedt expliciet in haar voetsporen. Het gebrek aan logica bij deze scribenten is enigszins gênant. Wanneer

Zwagerman zegt het is 'wreed en hovaardig om andermans autonome domein van leven en dood te betreden', dan kan het geen kwaad wanneer hij zelf die porseleinkast verlaat zonder nog meer brokken te maken. Zijn beroep aan het slot op de kreet van Udink, 'Wat ik wilde zeggen is dat als ik dood wil, ik nog lang niet dood hoeft', maakt de zaak niet beter. Zelfs al wil Zwagerman dood, dan

'Het gebrek aan logica bij deze scribenten is enigszins gênant'

hoeft dat niet; zelfs al wil Udink dood, dan hoeft dat niet. In deze discussie worden zelden opmerkingen gemaakt die meer overbodig zijn dan deze. Als iemand dood wil, dan hoort hij of zij daar zelf over te kunnen beslissen. Het hoeft van niemand anders, het is namelijk zijn of haar leven.

Mevrouw Udink is haar depressie te boven gekomen en is daar, begrijpelijk, heel blij mee. De moeder van Zwagerman heeft haar ex-man tijdig gevonden zodat diens zelfdoding mislukte, waar zoon Zwagerman, begrijpelijk, heel blij mee is. En Wieg is op zijn beurt tevreden dat niemand hem geloofde toen hij zei dood te willen, zodat ook hij nu blij is.

Net als God hou ik van blijde mensen, maar het advies van Wieg, 'geloof nooit een zelfmoordenaar', is het slechtst denkbare advies. Geloof deze mens maar liever wel en sta open voor een eerlijk gesprek. Dat spaart levens. Ook zijn advies aan potentiële zelfmoordenaars 'zorg ervoor dat je op het allerlaatste moment nog terug kunt', is een slecht advies. Misschien komt er net niet iemand aan; misschien is het richeltje te smal! Het enige juiste advies, dat 'De Einder' ook in haar brochure 'Begeleiding van mensen met een doodswens' geeft, luidt: als je het niet echt absoluut zeker weet, als je aarzelt: niet

doen! Het kan altijd nog. Praat erover! En niks geen 'richeltjes van Wieg'.

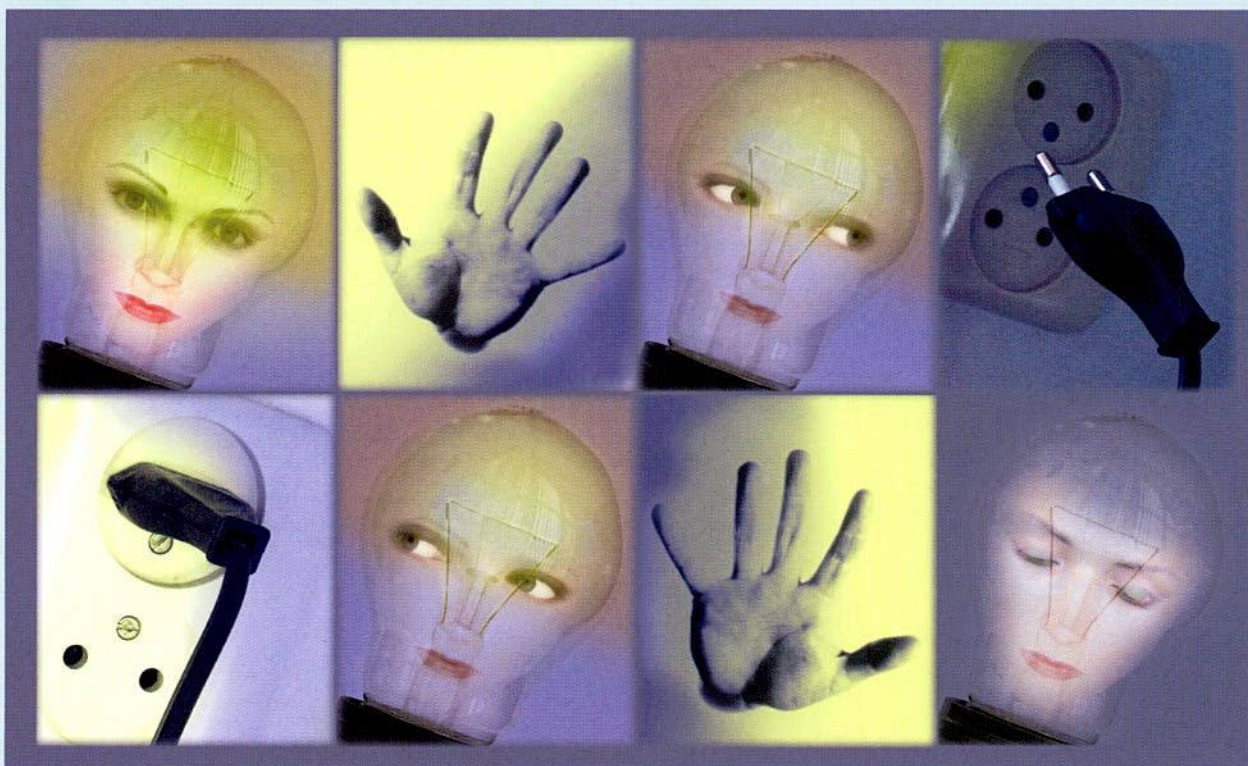
De neiging van Wieg, Zwagerman en Udink om de zeer private gebeurtenissen in hun eigen leven, inclusief de eruit resulterende blijdschap, de grondslag te willen maken voor regelgeving die aan leven en dood van anderen moet worden opgelegd, is bepaald géén reden tot blijdschap. Het vertroebelt in hoge mate een inhoudelijke – en dus niet op emoties gebaseerde –

wen als eenheid van lichaam en geest, dan nog heeft het er alle schijn van dat de wens hier de vader van de psychosomatische gedachte is.

Dit gegeven manifesteert zich ook in de discussie rond (hulp bij) zelfdoding, maar doet dat op enigszins dubbelzinnige wijze. Aan de ene kant vinden we in ons normale, 'gezonde', alledaagse leven het geestelijk aspect van ons bestaan gewoonlijk toch belangrijker en van een wat hogere orde, dan het lichamelijke aspect van ons bestaan. Dit

redenen dus. Wanneer redenen van geestelijke aard, 'geestelijk lijden', worden opgevoerd wordt afwijzend gereageerd, op een enkele uitzondering na, terwijl die redenen strikt genomen de belangrijkste zijn.

Natuurlijk ligt een groot deel van de verklaring voor deze omstandigheid in het feit dat we het lichamelijke aspect van ons bestaan en de eventuele verstoringen daarin, veel makkelijker en eenduidiger kunnen bestuderen en diagnosticeren. Van een gebroken been tot longkanker

Illustraties: Dolinda Toepoel

discussie over de rol van het geestelijk lijden bij het vraagstuk van (hulp bij) zelfdoding.

Leven en lijden

Het verschil tussen lichamelijk leven en lijden en geestelijk leven en lijden is voor de mens van grote betekenis. Zelfs al willen we in onze betere momenten de mens graag beschou-

overigens onder erkenning van de wederzijdse beïnvloeding van die twee aspecten.

Desondanks vindt een verzoek om (hulp bij) het zelfgekozen levenseinde veel eerder positieve aandacht en respons wanneer er aan dat verzoek redenen van lichamelijke aard ten grondslag gelegd worden. Strikt genomen de minder belangrijke

kan de diagnose zonder al te veel twijfel gesteld en gecontroleerd worden. We ervaren hier een grotere mate van objectiviteit in het oordeel, en dat stelt gerust. Gaat het om het – nogmaals: eigenlijk toch belangrijkere – geestelijke aspect, dan zitten we ineens met de handen in het haar en ervaren we veel meer twijfel.

Uitzichtloos, onbehandelbaar en onveranderlijk

Dit verschil in waardering tussen geestelijk en lichamelijk lijden eist ook zijn tol in de beschuldigingen van Joost Zwagerman. Zwagerman baseert zich op wat hij noemt 'het onomstotelijke medische gegeven (waarover *niet* te discussiëren valt) dat niemand, ook geen enkele arts, over de kandidaat-zelfmoordenaar met honderd procent zekerheid kan vaststellen dat zijn depressie uitzichtloos, onbehandelbaar en onveranderlijk is.' De cursivering is van mij want een dergelijk ontroerend en onvoorwaardelijk vertrouwen in de medische stand dient niet onopgemerkt te blijven.

Maar hoever reikt dit vertrouwen? En wat betekent het? Laten we de verwijzingen naar geestelijk lijden eens vervangen door verwijzingen naar lichamelijk lijden om te zien wat er dan gebeurt, bijvoorbeeld ten aanzien van euthanasie, voor de wettelijke regeling waarvoor de NVVE, zo zegt Zwagerman in zijn stuk, 'jarenlang – terecht – heeft gepleit'. Zwagerman moet dan concluderen tot 'het onomstotelijke medische gegeven (waarover *niet* te discussiëren valt) dat niemand, ook geen enkele arts, over de euthanasie-kandidaat met honderd procent zekerheid kan vaststellen dat zijn lijden uitzichtloos, onbehandelbaar en onveranderlijk is.'

Zwagerman kan niet de ene stelling wél en de andere *niet* accepteren. Maar het meest opvallende is toch wel dat beide stellingen gebruikt worden (en ik zou dus eerder zeggen: *misbruikt*) om over leven en dood van een ander te beschikken. Zo staat het er ook letterlijk.

Honderd procent zekerheid is ons in dit leven nergens over gegeven, maar dit feit is hier verantwoordelijk voor de welhaast onuitroeibare neiging om niet met iemand, maar over iemand te spreken. In mijn praktijk als suïdecounselor spreek ik met iemand, bijvoorbeeld een 59 jarige cliënt die sedert zijn dertien-

de jaar psychiatrische behandeling ontvangt. Dat is dus zesenvestig jaar, aan het eind waarvan Zwagerman over deze persoon meldt dat

'Het erkennen van de zelfbeschikking staat niet gelijk aan een 'u vraagt, wij draaien'

niemand 'met honderd procent zekerheid kan vaststellen dat zijn depressie uitzichtloos, onbehandelbaar en onveranderlijk is.'

De naderende zestigste verjaardag is voor deze persoon aanleiding de balans op te maken in een gesprek met iemand die bereid is hem niet op voorhand te veroordelen en hem

toezegt alle antwoorden en informatie waarover hij beschikt op zorgvuldige wijze te verschaffen. En dit onder erkenning van zijn autonomie en zelfbeschikking, dat wil zeggen met respect voor 'anderzins autonome domein van leven en dood'.

Al met al zullen we er niet aan kunnen ontkomen te erkennen dat als we inderdaad het geestelijk aspect van de mens zo belangrijk vinden, we de redenen die aan een verzoek om hulp bij zelfdoding ten grondslag liggen en die uit dat aspect voortvloeien, ook horen te erkennen en misschien wel zwaarder horen te laten wegen dan de redenen die voortvloeien uit het minder belangrijke, lichamelijke aspect.

Drie keuzes

Het bespoedigen van de dood in de zelfdoding is evenzogoed een keuze, als het uitstellen van de dood met inzet van medische hulp, of het afwachten van de dood in een hospice of sterfhuis dat is. De laatste twee keuzes kunnen op instemming, sympathie, steun, begrip enzovoort rekenen, waar ook alleszins reden voor is, al kunnen beide ook ontsporen. De keuze voor het bespoedigen van de dood, en dan nog wel het op grond van een weloverwogen eigen beslissing bespoedigen van de eigen dood, kan veelal op argwaan, onbegrip en tegenwerking rekenen.

Het hier verdedigde standpunt is dat ook *dé* keuze een keuze is die gerespecteerd moet worden en dat iemand die met recht en rede kan maken. Het staat vast dat *dé* keuze niet lichtvaardiger gemaakt wordt dan beide andere. Daarbij gaat het niet aan onze eigen opvatting of instemming daaraan als

maatstaf of voorwaarde te verbinden. Het is immers de keuze die een ander over zijn eigen leven maakt. Aangezien het een belangrijke en ingrijpende keuze is, is de mogelijkheid hierover op onbevooroordeelde wijze van gedachten te kunnen wisselen en advies in te winnen, van grote betekenis.

Zoals we bij het uitstellen of afwachten van de dood ernaar streven dit op een zo menswaardige wijze als mogelijk is te laten verlopen, zo hoort hetzelfde op te gaan voor het bespoedigen van de dood. Niemand heeft het recht het streven naar vergroting van de menswaardigheid van het zelfgekozen levenseinde te frustreren.

Centraal bij alle drie de keuzes die gemaakt kunnen worden, staan het standpunt, de overwegingen en afwegingen, alsmede de uiteindelijke beslissing, van degene wiens leven en levenseinde het betreft. Deze persoon moet met zijn vragen – ál zijn vragen – ergens terecht kunnen en indien nodig en gewenst hulp kunnen ontvangen van wie bereid en in staat is die te geven. Dat betekent dus óók: hulp bij het bespoedigen van het levenseinde, zoals ook het geval bij het uitstellen of afwachten van het levenseinde.

Zelfbeschikking

De situaties van waaruit om hulp bij zelfdoding wordt gevraagd zijn zo divers dat het moeilijk is ze onder enkele noemers te brengen.

Natuurlijk, er zijn de mensen die in een situatie van redelijk evenwicht vooruitblikken naar hun levenseinde. Zij zien wat er met anderen gebeurt en trekken daaruit conclusies over wat zij zelf zouden willen en in elk geval niet zouden willen.

Ervan uitgaande dat zij zelf de belangrijke beslissingen rond hun leven en levenseinde horen te kunnen nemen (het is immers hún autonome domein) bereiden zij zich daarop voor.

Bij die voorbereiding kunnen zij zich bijvoorbeeld wenden tot hun huisarts of een specialist, maar dat is dikwijls een precaire aangelegen-

'Mensen die worstelen met hun doodsverlangen maar weten dat ze er hun mond over moeten houden'

heid die resulteert in – verbale of nonverbale – afwijzing. Deze mensen ervaren zo'n situatie, waarin ze als het ware de hand op moeten houden, als vernederend. Ze hebben een zeer volwassen vraag en willen

niet als een klein kind in de hoek gezet worden.

Een alternatief is dan een medewerker of counselor van de NVVE, de Stichting Vrijwillig Leven of Stich-

ting 'De Einder'. Daarbij gaan de counselors van 'De Einder' het verst in hun bereidheid hun cliënt te informeren en terzijde te blijven staan. Deze mensen zijn, anders dan Zwagerman, Wieg en Udink ons willen doen geloven, geheel *compos mentis*, niet in de war en ook niet depressief.

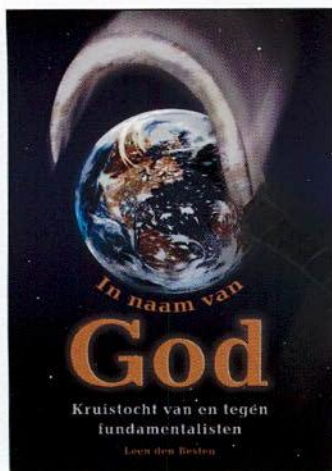
Daarnaast zijn er mensen in een crisissituatie, met een lichamelijke of psychische oorzaak, of combinatie daarvan. Het woord 'crisis' is hier overigens niet noodzakelijk synoniem met 'acuut', dat wil zeggen, de situatie kan al over een (soms lange) reeks van jaren bestaan. Zij lopen het meest aan tegen de dubbele agenda en het taboe op (hulp bij) zelfdoding dat sommigen graag gehandhaafd zien. De reguliere behandelaars denken hier dan succes te hebben, maar tegen de prijs van een leven dat door hun cliënt als onleefbaar wordt beschouwd. Die cliënt – dat is het fraaie – kan daarmee niet bij diezelfde behandelaar terecht, want die heeft de kern van het probleem van zijn cliënt – diens doodswens – *hors de discours* verklaard!

Het erkennen van de zelfbeschikking in een onbevooroordeeld gesprek, staat niet gelijk aan een 'u vraagt, wij draaien'-opvatting. Dat is belangrijk in die situaties waarin mensen met een acute vraag om de dood komen. Dat gebeurt. 'Ik wil dood, en wel nú'. Ook de counselor van 'De Einder' kan dit tempo niet bijbenen. En wil dat ook niet. De zorgvuldigheid die bestaat in gesprekken waarvoor meer tijd uitgetrokken kan worden, is hier immers afwezig. Maar: het streven naar zorgvuldigheid is geen excuus voor het buitenspel zetten van de zelfbeschikking van de hulpvrager.

In naam van God

Kruistocht van en tegen fundamentalisten

Leen den Besten

'De geschiedenis is een vergissing. De tijd moet terugkeren op zijn schreden.'

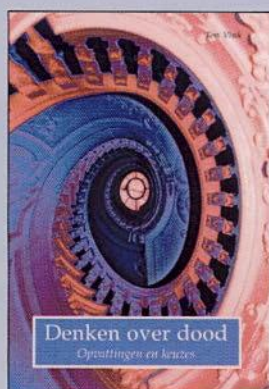
Dat zeggen fundamentalistische bewegingen in het jodendom, het christendom en de islam.

Fundamentalistische bewegingen zijn geworteld in een reac-

tieve, radicale en militante vorm van vroomheid. Ze verdedigen een geradicaliseerd traditionalisme en streven tegelijk met de modernste middelen hun doelen na. Ze neigen daarbij tot totalitarisme, tot haat en tot gebruik van geweld.

De auteur gaat in op de karakteristieken van fundamentalistische bewegingen. Naast de familietrekken, schetst hij de eigenheid van respectievelijk joodse, christelijke en islamitische uitingen van fundamentalisme. Die eigenheid kleurt hij nader in door de geschiedenis en achtergrond van diverse fundamentalistische bewegingen te beschrijven.

Isbn 90 5573 458 6, Pagina's 256, Prijs € 16,90

Denken over dood

Opvattingen en keuzes

Ton Vink

Er zijn weinig zaken in ons bestaan die we niet kunnen delen. De dood is er een van. Sterven is de meest individuele gebeurtenis in ons bestaan. Het is dus niet verwonderlijk dat in een tijdperk van groeiende individualisering de

opvattingen en keuzes rond sterven en dood hernieuwd en extra in de belangstelling staan.

Isbn 90 5573 339 3, Pagina's 160, Prijs € 14,90

Het socratisch gesprek

Meedenkers II

Jos Delnoij en

Wieger van Dalen (red.)

Voor deelnemers aan een socratisch gesprek is deze bundel een uitgebreide toelichting op de processen die in zo'n gesprek plaatsvinden. Voor gespreksleiders bevatten de artikelen een rijkdom aan ideeën, tips en argumenten die hun functioneren verhelderen. Diegenen die nooit

deelnamen aan een socratisch gesprek wil deze bundel verleiden om het gesprek aan te gaan.

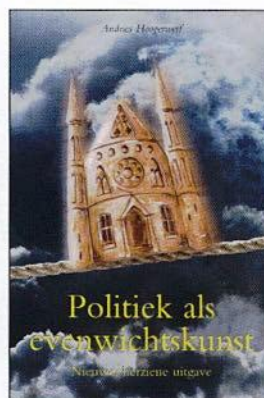
Isbn 90 5573 415 2, Pagina's 284, Prijs € 14,50

Vraag onze gratis catalogus aan!

Politiek als evenwichtskunst

Nieuwe, herziene uitgave

Andries Hoogerwerf

De auteur confronteert gedachten uit de politieke filosofie met resultaten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het boek biedt een schat aan kennis en inzicht.

Enkele commentaren op de eerste druk:

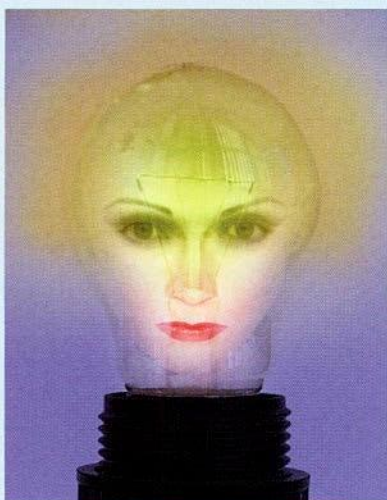
'Een juweel van een boek over de Nederlandse politiek' (*HN Magazine*). 'Een even bevlogen als beredeneerd pleidooi voor een sterke en

sociaal rechtvaardige overheid' (*NRC*). 'Een toegankelijk, zeer compleet, historisch en kritisch overzicht...een originele benadering' (*Beleidswetenschap*). 'Iedere politieke bestuurder zou zijn tijd doelmatig besteden, als hij zou kennisnemen van de kritiek van Hoogerwerf op het eenzijdige marktdenken' (*Staatscourant*)

Isbn 90 5573 428 4, Pagina's 304, Prijs € 16,90

Er is de afgelopen jaren voor deze problematiek en de erin betrokken mensen vrij veel aandacht. Dat is, gezien de maatschappelijke ontwikkelingen – denk maar eens aan de groeiende roep om zelfbeschikking en de groeiende vergrijzing, afzonderlijk maar ook in combinatie – een logische ontwikkeling. De roep om handhaving of herstel van het taboe (met dagblad *Trouw* als

spreekbuis) maakt tegen die achtergrond een merkwaardige indruk. Toch moet er nog steeds veel gebeuren. Het plaatsvinden van een proces zoals voor de Groningse Rechtbank tegen counselor W. Muns geeft te denken, hetgeen wellicht nog meer opgaat voor het proces dat de Engelse Diane Pretty tevergeefs heeft gevoerd tot voor het Europese Hof voor de rechten van de Mens. De prijs die zij heeft moeten betalen was dood door verstikking.

Het refrein is de trein?

In de gesprekken die ik tijdens mijn werk als counselor voer, is mij duidelijk geworden dat er bij al die aandacht een groep mensen noodgedwongen buiten de boot valt. Zelfdodingen mislukken ook vaak.

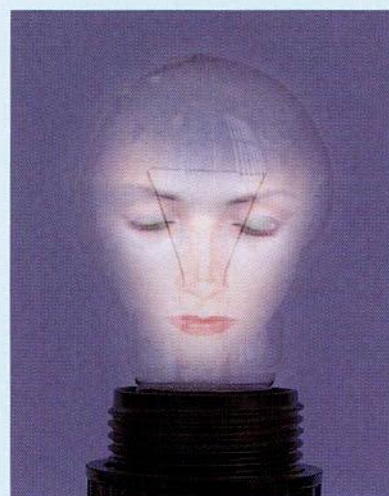
Daarbij heb ik het niet over die zelfdodingen die niet bedoeld waren om in de dood te resulteren, maar eerder als een kreet om hulp. Het gaat om die zelfdodingen die wel degelijk in de dood moesten resulteren en eigenlijk door toeval anders eindigen. De mensen die dit overleven worden dus weer wakker in het leven dat ze hadden willen verlaten. Op termijn zijn sommigen daar blij mee. Voor hen is er hulp, steun, advies en aandacht vanuit het streven hen voor het leven te behouden.

Maar er is daarnaast ook een groep die niet blij is dat zij weer wakker wordt. Ook niet op termijn. Deze mensen ervaren de hulp, steun, advies en aandacht die hun gegeven wordt vanuit het streven hen voor het leven te behouden, als een last. Een last die des te zwaarder weegt omdat zij monddood gemaakt worden. Iedereen is immers zo druk bezig hen voor het leven te behouden dat er geen ruimte is voor het blijvende verlangen uit dat leven te stappen. Bovendien merken deze mensen dat ze erg voorzichtig moeten zijn, willen ze hun doel ooit nog kunnen bereiken.

Gevolg is dat er een façade moet worden opgebouwd. Na hun, helaas mislukte, eerste poging wordt er extra op hen gelet. Die aandacht is erop gericht hen voor het leven te behouden, al willen zij zelf blijvend anders. Wanneer zij hun verlangen ter sprake zouden brengen, zou dat onvermijdelijk tot gevolg hebben dat de aandacht omslaat in een vorm van curatele en opgelegde dwang. Gevolg hiervan is weer dat de façade versterkt moet worden en het veinzen verhevigd. Een eerlijk gesprek is per definitie onmogelijk. De weerzin tegen het bestaan en het

verlangen eraan te ontsnappen groeien. Zo ook de eenzaamheid. Dit zijn de mensen die worstelen met hun doodsverlangen maar weten dat ze er hun mond over moeten houden.

Nu zijn er mensen die zeggen: als ze écht dood willen vinden ze hun weg wel. En dat gebeurt dan ook. Het refrein is de trein. Maar ook voor deze (kleine) groep onder zijn cliënten

vindt de counselor dat een menswaardig levenseinde – menswaardiger dan een sprong voor de trein – mogelijk moet zijn. Voorlopig heerst hier zwijgen. Ook deze mensen én hun geestelijk lijden horen echter serieus genomen te worden. Ook zij hebben recht op respect voor hun autonomie en zelfbeschikking. En ondanks Zwagerman en Wieg c.s. valt hier niet alleen over te discussiëren en naar te luisteren; het moet ook.

Dr. Ton Vink is filosoof en werkt als counselor samen met stichting 'De Einder'. In 2002 verscheen over deze problematiek van zijn hand het boek 'Als de dood voor de dood? over dood, zelfdoding en hulp bij zelfdoding', uitg. Damon, Budel, en in 2003 bij dezelfde uitgever 'Denken over Dood; opvattingen en keuzes'.

Humanisten in verwarring

De aarde vanuit de hemel

Vanuit de hemel gezien maken we er hier op aarde een grote puinhoop van. Wat doen de humanisten?

Stan van Houcke

Zijn toon is wat plechtstatig, maar zijn analyse blijft haarscherp. 'De val der humanisten in de zestiende eeuw... ligt geheel en al bij de humanisten zelf', zo schreef de grote negentiende eeuwse cultuurhistoricus Jacob Burckhardt. 'Van al degenen die ooit een stand hebben gevormd, hebben zij het allerminst een gevoel van saamhorigheid gekend of dit, waar het mocht opkomen, gerespecteerd. Zodra zij zich boven elkaar verheven begonnen te achten, was geen middel hun te min. Bliksemsnel sprongen ze van wetenschappelijke argumenten over op scheldwoorden en de meest ongegronde laster; ze wilden hun tegenstander niet weerleggen, maar in ieder opzicht verpletteren... Ze moesten boeten... voor de overmatige autoriteit die tot dan toe hun deel was geweest.'

In zijn invloedrijke werk 'De cultuur der Renaissance in Italië' ontleedde Burckhardt nauwgezet de ondergang van het humanisme ten tijde van de contrareformatie om uiteindelijk tot de conclusie te komen dat bij veel van de toenmalige humanistische schrijvers 'de oudheid hun zeden loswrikte zonder de hare op hen over te dra-

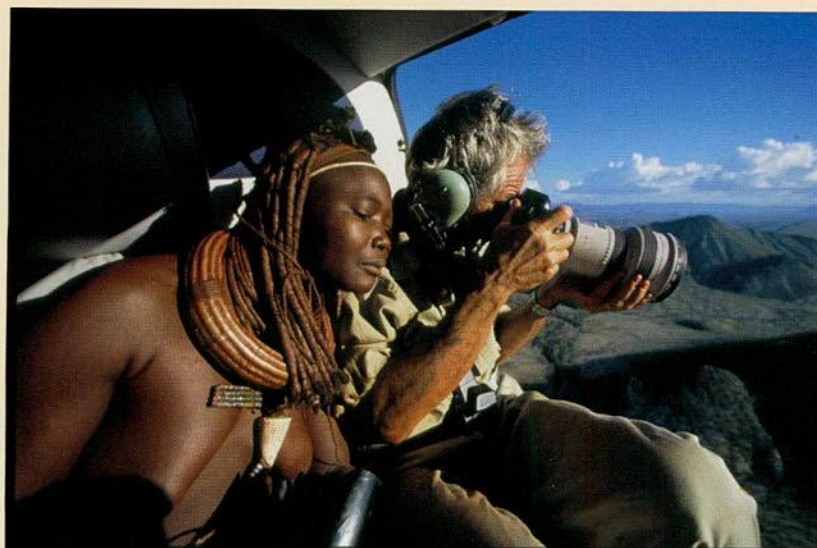
gen... De levensloop der humanisten was gewoonlijk zodanig dat alleen de zedelijk sterkste naturen er tegen bestand waren zonder schade te lijden... voor een eierzuchtige jonge man vormde de roem en de uiterlijke glans van het humanistenbestaan een gevaarlijke verlokking; hij meende ook zelf "de alledaagse laag-bij-de-grondse dingen waar hij van nature boven verheven was waardeloos te mogen ach-

'Een op de drie kinderen onder de vijf lijdt aan ondervoeding'

ten". En zo stortte men zich in een wisselvallig, enerverend leven, een bonte opeenvolging van ingespannen studie, arbeid als huisonderwijzer, secretaris of professor, dienstbaarheid bij vorsten, dodelijke vijandschappen en gevaren, geestdriftige bewondering en een overstelpende vloed van hoon, luxe en armoe. De meest gedegen kennis moest soms de vlag strijken voor het vluchtigste dilettaantisme.'

Over de humanistische publicisten van de Renaissance die hun vlot geformuleerde gedachten in columns verwoordden, noteerde de Zwitserse geleerde het volgende: 'Zonder superioriteitsgevoel zijn zulke karakters volslagen ondenkbaar; ze hebben dit alleen al nodig om het hoofd boven water te houden en de verafgoding, afgewisseld met haat, moet hen er nog in sterken. Zij zijn de meest eclatante voorbeelden en slachtoffers van een losgeslagen subjectiviteit.' Burckhardt omschreef ze als ijdel-tuiten die, vol eigenwaan en geveinsde waardigheid 'als kraanvogels... hier en daar een graantje pikken, nu eens verzonken in de beschouwing van hun eigen schaduw, dan weer in verterende zorg om lof te oogsten.' Met instemming citeerde hij de literatuurcriticus Gyrardus die het heeft over de 'hartstocht, ijdelheid, eigenzinnigheid, zelfverafgoding,' van de humanistische poseurs, wier optreden gekenmerkt werd door 'welsprekendheid zonder overtuiging, verderfelijke invloed op kabinetten, pedanterie in taalgebruik, ondank jegens leermeesters, kruipende vleierij jegens de vorsten.' In hun jacht op

rijkdom en erkenning, hadden ze zich losgezongen van de dagelijkse werkelijkheid van hun medemensen, met als gevolg dat 'tegen het midden van de zestiende eeuw... de humanisten... uit hun dominerende posities in het leven verdrongen, en voor de opkomende contrareformatie een verdacht element, de leiding verliezen van de academies', aldus Burckhardt wiens grootheid eruit bestond dat hij de

prestaties van het verleden niet onderschatte, dat hij de loop van de geschiedenis niet zag als een proces van almaar toenemende vooruitgang op ieder gebied. Elk tijdperk kende zijn eigen grootsheid en laagheid. Wel betoogde hij dat de Renaissance in politiek opzicht het begin was van de moderne staat, die een gelijkenis vertoont met 'de werking van een klok,' een precisie-instrument van beheer-

sing over de massa, die de creatieve vrijheid van het individu en van minderheden steeds meer inperkt.

Burckhardt's beschrijving is opnieuw actueel. Waar staat op dit moment het humanisme voor? Welke waarden vertegenwoordigt het? Een paar weken geleden zag ik de tentoonstelling 'De Aarde vanuit de Hemel. Een luchtportret van onze planeet' van de Franse fotograaf Yann Arthus-Bertrand. Duizenden mensen liepen geïnteresseerd langs 120 grote gelamineerde foto's die, vergezeld van teksten, op panelen langs de Stopera hingen. Ze gaven een aangrijpend beeld van de natuur en de mens én van de verwoesting die de mensheid aanricht. De rijke wereld om de welvaart zo hoog mogelijk te houden, de arme wereld om te kunnen overleven. Uit de beelden en teksten werd niet alleen duidelijk hoe zwaar de aarde onder de huidige demografische en economische ontwikkelingen te lijden heeft, maar ook hoe groot de kloof is tussen arm en rijk.

Het team vanuit de hemel

Enkele teksten: 'Veertig miljoen mensen sterven jaarlijks van honger in een wereld die 356 kilo graan per persoon produceert. De voedingsindustrie spendeert jaarlijks veertig miljard dollar aan adverteren. Tachtig landen, waar veertig procent van de wereldbevolking leeft, lijden onder een ernstig tekort aan water. Een op de vijf volwassen wereldbewoners kan lezen noch schrijven. 98 procent van hen leeft in ontwikkelingslanden en tweederde is vrouw. De hoeveelheid olie die in zes weken wordt verbruikt, de helft daarvan voor transport, zou in 1950 voldoende zijn geweest voor een heel jaar. Een op de drie kinderen onder de vijf jaar lijdt aan ondervoeding. Zeshonderd miljoen mensen, verspreid over de wereld, leven in ongezonde sloppenwijken rond grote steden. In de vorige eeuw vermenigvuldigde de bevolking op aarde zich met een factor drie, het waterverbruik vermenigvuldigde zich in diezelfde tijd met een factor zes. Het

dodencijfer van een natuurramp is in ontwikkelingslanden 47 keer hoger dan in rijke ontwikkelde naties. Vuil water veroorzaakt elk jaar vijf miljoen doden. Elke week komen er meer dan een miljoen mensen op aarde bij. Elk jaar raken 500.000 kinderen blind door een gebrek aan vitaminen. Sinds 1950 is ongeveer veertig procent van alle gecultiveerde grond door intensieve landbouw gedegradeerd. De totale militaire uitgaven in de wereld zijn momenteel 798 miljard dollar. Twintig procent van de mensen die in de rijkste landen leven consumeert zestig procent van 's werelds commerciële energieproductie. De gemiddelde dikte van de arctische ijsvelden is gedaald van 3.12 meter in de jaren zestig tot 1.8 meter in de jaren negentig. Eén op de honderd aardbewoners is een vluchteling. Eenderde van de landmassa op aarde lijdt aan woestijnvorming.' Het project 'De Aarde vanuit de Hemel' kwam tot stand onder de patronage van de Unesco. Op een van de

panelen staan de volgende feiten: 'Sinds 1950 heeft de economie een sterke groei doorgemaakt en is de wereldproductie van goederen en diensten zevenmaal zo groot geworden. In dezelfde periode is de hoeveelheid gevangen vis en geproduceerd vlees vervijfvoudigd, terwijl de bevolking slechts is verdubbeld. Ook de energievraag is vervijfvoudigd. De olieconsumptie is toegenomen met een factor zeven en de uitstoot van kooldioxide – de voornaamste oorzaak van het broeikaseffect en de opwarming van de aarde – met factor vier. Sinds 1900 is het verbruik van zoet water verzesvoudigd, met name voor de landbouw. Momenteel heeft twintig procent van de wereldbevolking geen toegang tot gezond drinkwater, veertig procent heeft geen beschikking over sanitaire voorzieningen, veertig procent leeft zonder elektriciteit, 826 miljoen mensen zijn ondervoed en de helft van de

Zie verder pagina 46

De feiten spreken voor zich. Ze zijn niet het resultaat van een goddelijke ingreep, maar van machtspolitiek. Aangezien de buitenlandse politiek van rijke naties de belangen weerspiegelen van degenen die de meeste invloed hebben op het politieke systeem, is het niet vreemd dat multinationals de wijze bepalen waarop de wereldeconomie globaliseert. Dat verklaart ook het feit waarom de afgelopen halve eeuw de kloof tussen arm en rijk wereldwijd is verdubbeld. De vraag is nu wat het antwoord van de humanisten is op deze ontwikkeling. Hoe verhoudt dit proces zich ten opzichte van door hen als vanzelfsprekend geachte en gekoesterde waarheden dat 'alle mensen als gelijken worden geboren, dat zij met zekere onvervreembare rechten zijn begiftigd, dat zich daaronder bevinden het leven, de vrijheid en het nastreven van geluk', om het maar eens in een vrije vertaling van de Amerikaanse Onafhankelijkheids Verklaring samen te vatten. Vrijheid, gelijkheid en broederschap wereldwijd, het humanisme houdt immers niet op bij de Nederlandse grens. Het is een universele, kosmopolitische levensbeschouwing. Inmiddels is het in de praktijk brengen van de Verlichtingsidealen niet alleen een morele

kwestie, maar evenzeer een praktische, een kwestie van zelfbehoud.

Onrechtvaardige handel

Afgelopen 10 september, op de dag dat in Cancun een belangrijke conferentie begon van de Wereld Handels Organisatie, berichtte de Britse kwaliteitskrant *The Independent* op de voorpagina het volgende: 'Door het complexe web van belastingen, tarieven en quota's die de handel beheersen nemen wij meer van de armen dan we hun geven. Voor iedere dollar die we aan hulp geven, nemen we twee dollar terug door onrechtvaardige handel. Oneerlijke handel kost de armen in de wereld jaarlijks honderd miljard dollar.' Met

'Wat is het humanisme anders dan een beschavingsoffensief?'

als gevolg dat op dit moment een vijfde van de wereldbevolking 86 procent van alle geproduceerde goederen op aarde bezit, de overige vier vijfde bezit de resterende 14 procent. Ongeveer de helft van de wereldbevolking is jonger dan twintig jaar. Het overgrote deel van hen groeit in armoede op onder repressieve regimes, die maar al te vaak door

de rijke wereld worden gesteund. Tegelijkertijd worden die jongeren onder invloed van de massamedia gedreven door dezelfde aspiraties en hoop als hun leeftijdgenoten in het rijke Westen. De steeds breder wordende kloof tussen verwachting en realiteit zal onherroepelijk in een explosie eindigen. Ook wij zullen de gevolgen daarvan ondervinden, of door nog meer economische vluchtelingen en/of door terrorisme op een veel grotere schaal dan tot nu heeft plaatsgevonden. 11 september was in feite een symbolische aanslag, een aanval op de iconen van onze economische en militaire macht. Niemand kan uitsluiten dat op den duur het terrorisme onze economische macht daadwerkelijk vernietigt, door bijvoorbeeld de Hoover Dam in Nevada op te blazen, waardoor Californië als vijfde belangrijkste economische macht in de wereld langere tijd geen elektriciteit meer heeft. De speculanten op de optiebeurzen zullen in paniek raken en hun windhandel zal van het ene op het andere moment ineenstorten. Vandaar dat ook het gezond verstand zegt dat de schreeuwende ongelijkheid in een geglobaliseerde wereld fundamenteel zal moeten worden bestreden. De nagenoeg onbeperkte macht van institutionele beleggers en van multinationals zal onder

mensheid komt rond van minder dan twee dollar per dag. Met andere woorden, een vijfde van de wereldbevolking leeft in de geïndustrialiseerde landen, maar consumeert en produceert in overvloed en genereert massale vervuiling. De overige vier vijfde leeft in ontwikkelingslanden, veelal in armoede.'

Grenzen aan het ecosysteem

'Om in zijn behoeften te voorzien, oefent de mens een zware druk uit op de natuurlijke hulpbronnen van de aarde en veroorzaakt daardoor een constante aantasting van het ecosysteem van de planeet en de beperkte voorraad zoet water, oce-

aanwater, bossen, lucht en open ruimten. Maar daar blijft het niet bij. Rond 2050 zal de bevolking van de aarde toegenomen zijn met bijna drie miljard personen die voor het grootste deel in ontwikkelingslanden zullen leven. Naarmate deze landen zich ontwikkelen, zal hun economische groei gaan wedijveren met die van de geïndustrialiseerde landen – binnen de grenzen van ecosysteem aarde. De situatie van de aarde is niet onomkeerbaar, maar er zal wel spoedig iets moeten veranderen. Duurzame ontwikkeling biedt ons de mogelijkheid de leefomstandigheden van de burgers te verbeteren en tegemoet te komen aan de behoeften van de

toekomstige generaties. Deze ontwikkeling zal gebaseerd zijn op een economische groei die niet alleen de mens, maar ook de natuurlijke hulpbronnen van onze unieke planeet respecteren. Een dergelijke ontwikkeling vereist een verbetering van de productiemethoden en een verandering van onze consumptiegewoonten. Met een actieve inzet van alle wereldburgers kan ieder individu een bijdrage leveren aan de toekomst van de aarde en de mensheid. Door nú te beginnen.' De tekst was ondertekend door 'het team van De Aarde vanuit de Hemel'.

democratische controle moeten komen. Maar het opmerkelijke is dat het rationele Westen in toenemende mate irrationeel reageert, autistisch is geworden voor de realiteit. Terwijl de afgelopen tien jaar de ontwikkelingshulp wereldwijd met 29 procent is gedaald, pleit de VVD voor een drastische vermindering van de Nederlandse ontwikkelingshulp met tenminste 450 miljoen euro om daarmee de 500 miljoen lastenverlichting aan het bedrijfsleven te financieren.

Verwarring slaat toe

En als vanzelf belanden we bij de liberaal Paul Cliteur, onder andere Socrates-hoogleraar aan de Technische Universiteit Delft, voormalig algemeen voorzitter van het Humanistisch Verbond en lid van het curatorium van de Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, dat nog een decennium na de ineenstorting van het communisme het kabinet waarschuwde zo snel mogelijk antiraketsystemen aan te schaffen om vijandelijke acties vanuit onder andere China en Rusland te keren. Ik voer professor Cliteur niet op omdat ik zijn gedachte-wereld belangwekkend acht, maar omdat hij als humanistische voorman illustrerend is voor de verwarring in humanistische gelederen. Wederom: waar staat het humanisme precies voor? Elders in dit nummer schrijft de rechtsfilosoof Paul Cliteur over zijn 'taboedoorbrekende gedachten' met betrekking tot de doodstraf en meldt en passant dat hij 'graag het taboe op elk standpunt [wil] doorbreken,' kennelijk dus ook het taboe op genocide en andere vormen van terreur, want 'wie zijn standpunten alleen overeind kan houden door het ter discussie stellen daarvan taboe te verklaren, heeft doorgaans niet zulke sterke argumenten.' Hebben we hier nu te

maken met een handjevol malle meningen, die niet gestoeld zijn op een diep doorleefde werkelijkheid, waarbij 'de meest gedegen kennis soms de vlag moet strijken voor het vluchtigste diletstantisme?' Of spreekt hier een humanistische woordvoerder? Een autoriteit die zijn achterban laat weten dat hij weliswaar 'nog niet voor de wederinvoering van de doodstraf in Nederland' is, maar dat hij 'het grondwettelijk verbod op de doodstraf uit 1983 (waardoor het aan toekomstige generaties moeilijker wordt gemaakt die doodstraf met een gewone democratische meerderheid weer in te voeren) een brug te ver [vindt]. En dat wij sinds 1990 proberen om ook de Verenigde Staten en China van de doodstraf af te helpen, lijkt mij getuigen van een naïeve zelfoverschatting. De afschaffing van de doodstraf is nationale folklore. Meer niet.' Het is een warrig betoog, gebaseerd niet op principes maar op tamelijk opportunistische sentimenten.

Doodstraf en gevangenisindustrie

Het doortrekken van Cliteur's gedachtegang zou betekenen dat ook de hele wereldgemeenschap, die sinds het genocideverdrag van 1948 volkerenmoord verbiedt, lijdt aan een 'naïeve zelfoverschatting', wat, ook al zou het waar zijn, een volstrekt irrelevante opmerking is en zeker geen argument. De wil tot handhaving van het nationaal en internationaal recht is geen naïeve zelfoverschatting, maar een al dan niet wanhopig streven van de beschaving om enige orde in de chaos

Foto's: Yann Arthus-Bertrand

te brengen. Los daarvan: wat zijn de feiten in de Verenigde Staten met betrekking tot de doodstraf? Allereerst dit: volgens auteur Ken Silverstein is op dit moment de meest lucratieve sector in de Amerikaanse economie de geprivatiseerde gevangenisindustrie. In vijf jaar tijd zijn de aandelenkoersen van de marktleider in deze business van acht tot dertig dollar zijn gestegen en de winst alleen al in 1995 met 81 procent omhoog schoot. Door de strengere wetgeving is de afgelopen twee decennia het aantal gevangenen van 300.000 opgelopen tot 1,7 miljoen, een absoluut wereldrecord. Volgens een rapport uit 1998 van Amnesty International is meer dan zestig procent van de Amerikaanse gevangenen afkomstig uit raciale en etnische minderheidsgroepen. Van 1990 tot 1998 zijn meer dan 350 mensen in de Verenigde Staten terechtgesteld; alleen China, Saoedi Arabië en Iran hebben meer gevangenen ter dood gebracht. In mei 1998 waren in Texas meer dan 25 mensen, die op hun terechtstelling wachtten, veroordeeld voor een misdaad die ze pleegden toen ze nog geen achttien waren. Sinds 1990 heeft de VS acht jonge mensen terecht gesteld die minderjarig waren toen ze hun misdaad begin-

gen. Vierentwintig staten in de VS staan de doodstraf toe voor misdaden begaan in de kinderjaren. In april 1998 was Nebraska de twaalfde staat die een wet aannam waarbij de terechtstelling van geestelijk gestoorde gevangenen werd afgeschaft. Onder de 350 gevangenen die sinds 1990 zijn terecht gesteld bevinden zich mensen die in ernstige mate geestelijk gestoord waren en jonge mensen die minderjarig waren toen ze hun misdaad pleegden. Meer dan 3300 gevangenen wachten op de voltrekking van de doodstraf, mensen die volgens Amnesty International veroordeeld zijn 'door een systeem waarvan de toepassing van de doodstraf arbitrair is en onderworpen aan rassen en klassen vooroordelen.' Van de 62 ter dood veroordeelden in de VS met een buitenlandse nationaliteit, mochten de meesten geen consulaire bijstand vragen, wat in strijd is met het internationaal recht. Tussen 1908 en 1962 waren allen die wegens verkrachting werden geëxecuteerd zwart, hoewel toch maar 55 procent van degenen die wegens verkrachting gevangen zat zwart was. Zwart en blanken in de Verenigde Staten zijn in bijna gelijke mate slachtoffers van moord, desondanks was 82 procent van de gevangenen

die sinds 1977 werd terechtgesteld, veroordeeld wegens moord op een blanke. Volgens een in juni 1998 openbaar gemaakte studie was de kans dat men in Philadelphia ter dood werd veroordeeld bijna vier keer zo hoog als de aangeklaagde zwart was. De overweldigende meerderheid van de officieren van justitie bij arrondissementsrechtbanken die de doodstraf vraagt is blank. In vele arrondissementen worden zwarte gegadigden voor een jury onevenredig vaak door de openbare aanklager geweerd tijdens de selectie. In Georgia waren zes van de twaalf zwarten die sinds 1983 waren terechtgesteld, veroordeeld door een geheel blanke jury nadat alle zwarte gegadigden waren verwijderd. In 1998 waren van de 26 ter dood veroordeelden slechts vijf blanken, aldus Amnesty. In augustus 2001 kwam een commissie van de Verenigde Naties tot de slotsom dat in de Verenigde Staten 'een verontrustend verband bestaat tussen ras... en het opleggen van de doodstraf.' Vast was komen te staan dat zwarten die blanken hadden vermoord in 11 procent van de gevallen de doodstraf hadden gekregen, terwijl slechts 1 procent van de blanken die zwarten had vermoord ter dood werd veroordeeld. Zwart ver-

teenwoordigen dertien procent van de Amerikaanse bevolking, maar vormen 42 procent van de gevangenisbevolking en 42,5 procent van de ter dood veroordeelden.

Hongerig naar bed

Ik ga ervan uit dat Cliteur als rechtsfilosoof geen racist is, die meent dat zwarten meer dan blanken geneigd zijn tot het plegen van misdaden. Blijft dus over de vraag waarom er zoveel meer zwarten veroordeeld en terecht gesteld worden. De feiten geven een verklaring. Hoewel de Verenigde Staten het rijkste land ter wereld is kent het van alle geïndustrialiseerde landen het hoogste percentage armoede. 'Volgens het Amerikaanse Centraal Bureau voor de Statistiek leven meer dan 31 miljoen mensen in de Verenigde Staten in armoede. 37 procent is minderjarig en 52 procent van het totaal is kleurling... dit zijn de officiële cijfers, maar aanzienlijk meer vrouwen, mannen en kinderen gaan hongerig naar bed en strijden elke dag weer om rond te komen. De officiële aantallen zijn zo laag omdat de "drempels" die gebruikt worden om armoede te meten alleen betrekking hebben op de armsten van de armen', aldus de *National Organisation For Women*. Meer dan 42 miljoen

Amerikanen kunnen zich geen ziektekostenverzekering veroorloven. Volgens het Amerikaanse Ministerie van Landbouw 'wordt jaarlijks bijna 45 miljard kilo voedsel weggegooid door winkeliers, restaurants en boeren, terwijl 25 miljoen Amerikanen hongerig zijn, onder wie 12 miljoen kinderen.' In 1993 was een op de vier bejaarde Amerikanen ondervoed. Volgens de Begrotings Commissie van het Amerikaanse Congres is de kloof tussen rijk en arm de afgelopen twee decennia meer dan verdubbeld. 'De kloof is zo breed dat de rijkste 1 procent van de Amerikanen in 2000 meer geld kon spenderen dan de armste 40 procent', de grootste economische ongelijkheid sinds de Begrotings Commissie in 1979 gegevens begon te verzamelen. Vorig jaar liet Shelter, een particuliere hulporganisatie voor hongerige en dakloze Amerikanen, een noodkreet uitgaan. 'Terwijl het verzoek om voedsel stijgt dalen de donaties aan de voedselbanken. Nu de economie terugloopt zijn steeds meer Amerikanen hongerig en dakloos. In South Carolina en New York bijvoorbeeld gaat 1 op de 4 kinderen hongerig naar bed. In sommige districten is dat aantal twee keer zo hoog. De negatieve invloed van honger op de cognitieve bekwaamheden en

het gedrag is goed gedocumenteerd... In New York zullen dit jaar meer dan 2700 gaarkeukens en opvanghuizen zestig miljoen maaltijden verstrekken aan hongerige mannen, vrouwen en kinderen. En 75 procent van de dakloze bevolking bestaat uit gezinnen.' Eén op de vijf kinderen in 's werelds rijkste natie is ondervoed. 52 procent van degenen die van voedselbonnen leeft, is kind. 1 procent van de Amerikanen bezit 40 procent van de rijkdommen.

**'Wij dragen allemaal een stukje
Cliteur in ons mee'**

Eén op de drie Amerikaanse kinderen onder de zeventien is nooit naar de tandarts geweest. Ondertussen spendeert de Verenigde Staten, waar de helft van de kiesgerechtigden uit ervaring wijs geworden niet langer meer stemt, ruim 400 miljard dollar aan militaire uitgaven en zet president Bush het Congres onder druk om 1,3 biljoen dollar belastingverlaging voor met name de rijken door te voeren, waardoor er nog meer bezuinigd wordt op publieke uitgaven met voorop de sociale voorzieningen. Martin Luther

King verklaarde ooit eens: 'Deze krankzinnigheid moet ophouden... het kwaad van racisme, economische uitbuiting en militarisme zijn alle met elkaar verbonden.'

Het verkwiste zweet

De man die als eerste hooggeplaatste autoriteit voor het opkomende militair-industrieel complex waarschuwde, president Eisenhower, had eerder al op hetzelfde gewezen: 'Elk kanon dat wordt gemaakt, elk oorlogsschip dat te water wordt gelaten, elke raket die wordt afgevuurd betekent uiteindelijk diefstal van degenen die honger lijden en niet gevoed worden, die koud zijn en onvoldoende kleren hebben. De wereld die zich bewapent spendeert niet alleen geld. Ze verkwist het zweet van haar arbeiders, de genialiteit van haar wetenschappers, de hoop van haar kinderen.' Tevergeefs allemaal, want in 1996 gaf de Verenigde Staten meer geld uit aan bewapening dan de rest van de wereld tezamen, vier keer meer dan Rusland, acht keer meer dan China. 'Een bizarre verspilling van 's lands rijkdommen,' zo concludeert de vooraanstaande Amerikaanse historicus Howard Zinn, met als gevolg dat de Amerikaanse regeringen met hun politiek van dere-

gulering en privatisering niets deden tegen 'de verpaupering van de steden... geen werk schiepen voor jongeren,' waardoor de politiek verantwoordelijken 'een steeds grotere groep gemarginaliseerde, wanhopige mensen creëerde. Veel van deze mensen raakten aan de drugs en belandden in de misdaad.' De meerderheid van de Amerikaanse gevangenisbevolking zit er vanwege aan drugs gerelateerde misdaden.

In een vergeefse poging het tij te keren werden de straffen verhoogd en kwamen er steeds meer veroordeelden in de dodencel terecht. Maar dat verandert niets, want wetenschappelijk is het allang bekend dat er een correlatie bestaat tussen misdaad en armoede en dat de doodstraf niet afschrikkend werkt als men in een verpauperde en wanhopige situatie verkeert. Sterker nog: uit onderzoek blijkt dat er in de twaalf staten die de doodstraf niet kenden juist minder moorden werden gepleegd. Maar in Texas bijvoorbeeld, waar onder -toen nog - gouverneur Bush 144 mensen werden terechtgesteld, is het percentage moorden drie keer zo hoog als in Massachusetts, waar de doodstraf niet bestaat. Bovendien 'werkt het systeem van de doodstraf in Amerika gewoonweg niet,' zo verklaarde in april van dit jaar de voormalige gouverneur van Illinois, George Ryan. In 1977 nog had hij voor de herinvoering van de doodstraf gestemd, maar nadat in zijn staat negen ter dood veroordeelden na heropening van hun zaak waren vrijgesproken, begon deze republiek in te twijfelen. En toen vervolgens bekend werd dat van bijna driehonderd doodstrafvonnissen, de helft moest worden herzien vanwege fouten in de procesvoering, sprak Ryan zich tegen de doodstraf uit. Hij ging zelfs een stap verder door te stellen dat 'de doodstraf niet afschrikkend werkt.'

Terug op de beschavingsladder

Dit alles wetende is het opmerkelijk dat de humanist Cliteur in zijn column schrijft dat 'de argumenten tegen de doodstraf het met een nipte meerderheid [winnen] van de argumenten voor.' Als het systeem nooit feilloos kan werken, er altijd 'collateral damage' zal optreden, en wanneer de doodstraf niet afschrikkend werkt, blijft er maar één argument over: *lex talionis*, de aloude bloedwraak, het oudtestamentische oog om oog. Gezien het feit dat er al in het Rome van de vijfde eeuw voor onze jaartelling geleidelijk aan boetes in de plaats kwamen van botte wraakuitoefening, betekent de terugkeer naar *lex talionis* een fors aantal treden terug op de beschavingsladder. En dat allemaal om de emotionele behoeften van sommigen onder ons te bevredigen, om te kunnen voldoen aan 'het verlangen naar het finale moment' in bijvoorbeeld 'huize Cliteur.' Natuurlijk wil ik Cliteur zijn 'gesnotter' over het leed van ouders wier kind is vermoord niet ontzeggen, dat zou onmenselijk zijn, maar opmerkelijk is wel hoe beperkt zijn empathisch vermogen is. Om nog één voorbeeld te geven: als gevolg van de bestaande machtsverhoudingen in de wereld sterven elke dag weer meer dan twintigduizend kinderen van honger, zonder dat Cliteur zich openlijk verzet tegen bijvoorbeeld zijn partij, die drastisch wil bezuinigen op ontwikkelingshulp en tegelijkertijd fervent voorstander is van de aanschaf van een nieuwe generatie gevechtsvliegtuigen, waarvan alleen al de ontwikkelingskosten meer dan 800 miljoen euro bedragen. Over en dergelijke absurditeit rept hij met geen woord, geen traan die langs zijn wangen biggelt. Een relatie tussen het een en het ander wordt niet gelegd. Hij steunt andere belangen en vraagt zich intussen vrijblijvend af: 'Word ik

oud en sentimenteel? Of Reactionair? Ik heb nu zelf een dochter van vijf. Is dat het?' Ik denk het niet, want dan zou Cliteur zich ook publiekelijk met het lot identificeren van kinderen elders die, ver buiten de zomertuin van zijn schoonmoeder, door honger of oorlog om het leven komen. Of zich vereenzelvigen met de positie van miljarden anderen die volstrekt rechteloos zijn en in bittere armoede hun leven doorbrengen. Die compassie is nu net een brug te ver voor hem. Ik vrees dat professor Cliteur lijkt op de zestiende-eeuwse humanist, in Burckhardt's beschrijving, 'nu eens verzonken in de beschouwing van zijn eigen schaduw, dan weer in vertederende zorg om lof te oogsten.' Wat dat betreft dragen wij allemaal een stukje Cliteur in ons mee, we hebben allen de neiging om te poseren en om ons als provincialen terug te trekken op kitscherige folklore. Maar om ervoor te waken dat het humanisme in ijdele kletspraak ten onder gaat, zullen we dit stukje telkens weer ter discussie moeten stellen. Dat gebiedt... ja wat eigenlijk? Ik denk de beschaving, ik heb er geen ander woord voor. En wat is het humanisme anders dan een beschavingsoffensief?

Na jarenlang de aarde vanuit de lucht te hebben gefotografeerd, schreef Yann Arthus-Bertrand in het voorwoord van zijn fotoboek: 'Door middel van dit werk wil ik laten zien dat, nu meer dan ooit, het niveau en de wijze van consumptie, productie en exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen op de lange termijn onhoudbaar zijn... We kunnen en moeten individueel te werk gaan op een alledaagse basis voor de toekomst van onze kinderen.'

*De foto-expositie van Yann Arthus-Bertrand is nog te zien in de Stopera tot en met 30 november.
Zie ook www.yannarthusbertrand.com*

Gij zult ...

De 8-meibeweging heeft het loodje gelegd. Bisschop Bär kreeg een spreekverbod. Geen gehuwde priesters. Geen zelfbedachte rituelen bij huwelijk en begrafenissen. Geen euthanasie. Geen homofilie. Geen condoom. De gelovigen moeten de bisschoppen en de paus gehoorzamen. Zo was het in 1853 en zo is het in 2003. Een nieuwe confrontatie van Rome en de Verlichting; die van gezagsdragers en mondige mensen.

Honderdvijftig jaar geleden (1853) besloot de Paus Nederland in bisdommen te verdelen. Dat kon dankzij de verlichte liberale grondwet van 1848. Daardoor kon verder gewerkt worden aan de missionering van

Nederland. Elke vijftig jaar is dat herdacht. Onlangs gebeurde dat in de Utrechtse Jaarbeurs. Met CDA-prominenten, katholieken én protestanten. Het Koninklijk Huis was wel uitgenodigd, maar verhinderd. Ultiem hoogtepunt van de plechtigheid: kardinaal Simons die de pauselijke brief voorleest waarin de parochianen opgedragen worden de bisdommen te gehoorzamen. Desondanks haastte de protestantse politica Gerda Verburg zich ter communie. Balkenende had beter geluisterd. Als 'Oranje' wel vertegenwoordigd was geweest, had de indruk kunnen ontstaan dat sprake was van een nationale herdenking. Goed gezien Majesteit!

Voorafgaande aan de plechtige viering hadden (kerk) historici zich onder meer gewaagd aan een evaluatie van alle voorafgaande vieringen en omstandigheden. Menende dat er in 2003 veel ten goede veranderd was. Maar, is er in 150 jaar in principe wel zo veel verbeterd?

Direct na de vestiging van ons Koninkrijk haalde de Kerk alles uit de kast om verlichte Nederlandse katholieken het zwijgen op te leggen. Zoals in Berkel en Rodenrijs (1817). Daar werden pastoors gekozen; daar

gold geen celibaat. Een praktijk in de geest van de Verlichting, toen sommige gelovigen God nog wel als Schepper, maar niet als allesbesturend Opperwezen zagen. Verschillen tussen godsdiensten werden geminimaliseerd; tolerantie leek norm geworden. Priesters trouwden. Praktijken zoals geschetst in Voltaire's *L'Ingénu* (De ongekunstelde)*, een parabel uit 1767 over een toevallig in Frankrijk aan land gestapte jonge vreemdeling. Verknocht aan een natuurzuivere religie; begiftigd met een natuurlijke ethiek. Die priester werd naar zijn verlichte opvattingen en daarna ook dacht te kunnen trouwen met een even onbedorven meisje.

Nu leven we in een tijd van secularisatie/ontkerkelijking/ontzuiling. Ondanks de vele encyclieken, constituties, decreten, excommunicaties, die dat moesten voorkomen. En dus zaten in de jaarbeurs vooral bejaarden en prominenten christen-democraten, onder wie Maria van der Hoeven, die mocht spreken over 'de vrijheid van onderwijs', de doctrine waarmee de macht van de confessionele onderwijskoepels verdedigd wordt.

Mocht het CDA al gedroomd hebben garen te kunnen spinnen uit deze roomse happening, dan werd het al spoedig twee maal achtereen wakker geschud. Eerst door de brieflezing. Daarna, toen de Heilige Vader alle katholieke politici in Nederland ten strijde opriep tegen de homowetgeving. En het CDA Hem moest berichten dat in Nederland Kerk en Staat gescheiden zijn. En de nog resterende 'katholieken'? Die bleven er Sibisch onder. Ondanks de vele documentaires van de KRO/RKK over christendom, kloosterleven, verhalen over spirituele ervaringen en 'waargebeurde wonderen'.

André de Bruin

* Voltaire, *Romans en contes* (éditions Gallimard 1972). Nog niet in Nederlandse vertaling verschenen.

Schilderij van koningin Beatrix door Carla Rodenberg

Eerste dissident

De universiteit van Moskou bevindt zich in het stadsdeel dat de Mussenheuvels genoemd wordt. Het was op die plaats, in 1826, dat een amper veertienjarige scholier samen met zijn vriend Nicolaj een eed aflegde zijn leven in dienst te stellen van de strijd voor vrijheid en menswaardigheid. In het toenmalige Russische keizerrijk kon het niet uitblijven dat deze jonge, opstandige vrijdenker de eerste dissident in de geschiedenis van de Russische letteren werd.

In 1812 werd hij geboren als zoon van een Russische grootgrondbezitter en een eenvoudige Duitse ambtenaarsdochter. Het huwelijk was niet officieel erkend, de vader liet zijn zoon onder een andere naam registreren. Maakte het feit dat hij een onecht kind was hem misschien al vroeg opstandig? Hij kreeg de opvoeding van een rijke jonge man, ging naar de universiteit van Moskou. Met medestudenten discussieerde hij over de noodzaak van politieke veranderingen. Zonder aanwijsbare gronden werd hij in 1834 als 'revolutionair en raddraaier' gearresteerd, belandde in de gevangenissen van de tsaristische politie en werd naar een provincieplaats in Oost-Rusland verbannen.

Na een periode van ballingschap besloot hij in 1847 met zijn gezin naar West-Europa te vertrekken. Hij zou nooit meer naar Rusland terugkeren. In Parijs maakte de aristocratische rebel met zijn vriend Toergenjev de revolutie van 1848 mee. Enkele jaren later vestigde hij zich in Londen en richtte daar twee polemische, politieke en literaire tijdschriften op. Hij was een begaafd journalist, zijn artikelen waren briljant, geestig en hartstochtelijk en hoewel officieel verboden deden ze de ronde in Rusland en werden door radicalen en conservatieven gelezen. Hij pleitte voor afschaffing van de lijfeigenschap, hervorming van de rechtspraak en vrijheid van drukpers.

**Ken uw (humanistische) geschiedenis.
Zoek de persoon aan de hand van de beschreven hints.**

Naast enkele romans, die minder bekend werden, schreef hij een indrukwekkende, boeiende autobiografie en een bundel essays. Daarin verwoordde hij zijn visie, waarbij hij een sterk accent legde op individuele vrijheid en verantwoordelijkheid. Hij trachtte de mens zonder vooroordelen te benaderen en erkende in de mens het streven tot handhaving en ontplooiing van de eigen individualiteit. In een God geloofde hij niet, evenmin in een voortbestaan na de dood. Hij waarschuwde tegen de macht van ideologische abstracties.

Weinigen in Rusland hebben zo fel gestreden voor de persoonlijke vrijheid en de rechten van de mens. Hij was een verdediger van het leven en de kunst, van menselijk fatsoen, gelijkheid en waardigheid en voerde een pleidooi voor een maatschappij waar mensen elkaar niet – zelfs niet uit naam van vooruitgang of democratie – zouden uitbuiten. Voor de een was hij een socialist, voor de ander een aristocraat, een derde noemde hem een idealistisch denker. Ook werd hij beschouwd als overtuigd atheïst, terwijl sommigen in hem vooral een westers georiënteerde Russische intellectueel zagen.

Wie was deze Russische politieke filosoof en revolutionair?

Hilde van Vlaanderen

Uw oplossing (de naam van deze denkerschrijver) ontvangen wij graag uiterlijk op 27 november 2003 per post (alleen op briefkaart of ansichtkaart).

Redactie de Humanist, Het Vrije Woord, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam. Vermeld duidelijk uw naam en adres.

Oplossing De DoorDenker in de Humanist 4/2003:

Charlotte Bühler.

Winnaar: T. Verbart, Wezup.

Weezenkas

de eerste de beste

De Weezenkas als vangnet voor kind(eren) bij het overlijden van een of beide ouders.

Wij maken het financieel mogelijk en stimuleren het, dat kinderen zich volledig kunnen ontplooiën.

Het lidmaatschap staat open voor iedereen tot 45 jaar, ook voor alleenstaande ouders. Word nu lid voor € 20,- per jaar.

Antwoordkaart

ik verzoek om toezending van informatie over de Ja, Vereniging Weezenkas.

Naam

Adres

Postcode/Woonplaats

Telefoonnummer

Groen beleggen met een gegarandeerd rendement tot 9%?

onafhankelijk advies!

samen werken aan een duurzame wereld

Bezoek onze website
of bel ons voor
de juiste brochures!

bel voor informatie 0182-570290 of surf naar www.groengeld.nl

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van te voren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v

adres

pc/woonplaats

telefoon H

Dead Man Walking

Eindelijk hebben we dan 'Dead Man Walking' (1995) bekeken. Op video, thuis in bed. En ik moet zeggen: het is mij alleszins meegevallen. Ik had een larmoyante aanklacht tegen de doodstraf verwacht. De film werd mij laatst nog aanbevolen door een van mijn vrouwelijke studenten die mordicus tegen de doodstraf is, zelfs correspondeert met een ter dood veroordeelde in de Verenigde Staten (zij spreekt dan van 'mijn vriend' - het duurde even voordat ik begreep wie zij bedoelde).

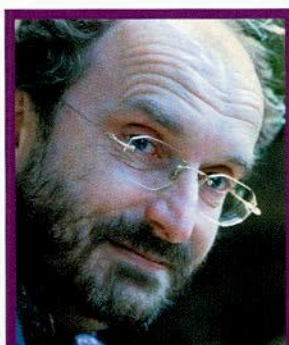
Eigenlijk gaat die film ook over een vrouw die lijkt op mijn studente. De non Helen Prejean (Susan Sarandon) trekt zich het lot aan van de ter dood veroordeelde Matthew Poncelet (Sean Penn). Zij werpt zich op als zijn geestelijk raadvrouw tot aan het moment van de executie. Haar missie is Poncelet te laten bekennen of hij het werkelijk heeft gedaan. Haar tweede doel is dan hem vergiffenis te laten vragen voor zijn daden. Aan God, wel te verstaan, niet aan de ouders van de slachtoffers - wat veel moeilijker schijnt te zijn, maar dat terzijde.

Zuster Prejean slaagt in haar missie. Matthew bekent. Hij had inderdaad het meisje verkracht (niet doodgeschoten, dat had zijn maat gedaan). Hij had alleen wel weer de vriend van het meisje vermoord.

Er werd in huize Cliteur niet gesnotterd over de uiteindelijke executie. Sterker nog: tijdens de film raakte ik steeds meer geïrriteerd door het gelamenteer van die Poncelet. Als hij had gezegd 'ik heb het gedaan, het is goed dat ik het veld ruim', had ik nog een beetje respect voor de man behouden. Maar door al dat zelfbeklag, ik geef het toe, ga je gewoon verlan-

gen naar het finale moment.

Gesnotterd heb ik wel over de verhalen van de ouders van de slachtoffers. Dat had ik ook toen ik 'Zuidwal' las, een boek van de journalist Sytze van der Zee over de seriemoordenaar Koos H. Koos is een van onze langst zittende veroordeelden. Hij heeft verschillende vrouwen verkracht en daarna vermoord, waaronder ook kleine meisjes. Het boek van Van der Zee bleef een paar dagen 'bij mij hangen'.

'Er werd in huize Cliteur niet gesnotterd over de uiteindelijke executie'

Ik las het deze zomer, in de tuin van mijn schoonmoeder. Af en toe keek ik even op uit het boek en zag dan mijn vrouw en mijn dochter met een bal spelen. Bij één passage voelde ik de tranen opkomen. Toen de moeder van het vermoorde meisje wilde weten of haar dochter erg had geleden voordat ze werd vermoord in de duinen.

Word ik oud en sentimenteel? Of Reactionair? Ik heb nu zelf een dochter van vijf. Is dat het?

Toen ik studeerde had ik ook, net als vele

anderen in die tijd, de lakmoesproef van de doodstraf. Als iemand daar vóór was, dan wist je zeker dat die persoon niet deugde. Ik maakte toen radioprogramma's voor de Vrijdenkers Radio Omroep. Eén van die programma's was gewijd aan de doodstraf. Ik had het proefschrift van de bekende CDA-politicus en hoogleraar W.C.L. van der Grinten over de doodstraf uit 1937 gelezen. Van der Grinten was vóór. Maar na de Tweede Wereldoorlog was iedereen tegen, ook binnen het CDA. Boze tongen beweren dat Van der Grinten nog had geprobeerd om zijn proefschrift later uit alle bibliotheken te laten verwijderen, maar dat schijnt niet gelukt te zijn. Enfin, wij, van de Vrijdenkers Radio Omroep, zouden Van der Grinten wel eens het vuur aan de schenen gaan leggen. Mijn collega zou dat doen.

Ik geloof niet dat het erg gelukt is, want Van der Grinten wist wel een beetje beter waarover hij het had dan wij. Maar dat had geen invloed op ons standpunt over de doodstraf. Het bleef een markingspunt. Alleen fascisten zijn voor de doodstraf.

Dat feilloos instrument voor het bepalen van iemands persoonlijke integriteit en politieke correctheid is mij ontglipt de laatste jaren.

De tranen voelde ik ook weer opkomen bij *Dead Man Walking*. Maar wederom niet, zoals misschien de bedoeling was, uit compassie met het lot van Poncelet. Nee, het waren weer de verhalen van de ouders die mij beroerden, namelijk toen de moeder van de verkrachte en vermoorde dochter verhaalde over de laatste conversatie met haar dochter. Je weet niet dat je dochter 's avonds verkracht en

daarna afgeslacht zal worden en je voert dus volstrekt alledaagse gesprekken. "Zul je niet vergeten je fiets goed op slot te doen, schat?"

Met dat soort boodschappen verdwijnt iemand in de eeuwigheid.

Maar ben ik nu vóór de doodstraf? De journalist Stan van Houcke geeft in een interview in de vorige Humanist aan dat hij 'niets moet hebben' van de opvattingen van Paul Cliteur. Gelijk heeft hij. Als ik Van Houcke was zou ik ook niets moeten hebben van de opvattingen van Cliteur. "Cliteur wil het taboe op de doodstraf doorbreken," zegt Van Houcke vol afgrijzen. Het is waar. Overigens lijkt mij dat nog niet het meest schokkende onderdeel van het wereldbeeld van Cliteur, want ik wil graag het taboe op elk standpunt doorbreken. Wie zijn standpunten alleen overeind kan houden door het ter discussie stellen daarvan taboe te verklaren, heeft doorgaans niet zulke sterke argumenten. Maar zoals men kan lezen in een speciaal aan de doodstraf gewijd hoofdstuk in mijn boek 'Moderne Papoea's' ben ik daarmee nog niet voor de wederinvoering van de doodstraf in Nederland. De argumenten tegen de doodstraf winnen het met een nipte meerderheid van de argumenten voor. Dat betekent dat ik vrede heb met de afschaffing van de doodstraf in Nederland in 1870. Maar het grondwettelijk verbod op de doodstraf uit 1983 (waardoor het aan toekomstige generaties moeilijker wordt gemaakt die doodstraf met een gewone democratische meerderheid weer in te voeren) vind ik een brug te ver. En dat wij sinds 1990 proberen om ook de Verenigde Staten en China van de doodstraf af te helpen, lijkt mij getuigen van een naïeve zelfoverschatting. De afschaffing van de doodstraf is nationale folklore. Meer niet.

Lodewijk de Waal

Het onlangs ontvangen nummer van de Humanist met grote interesse gelezen. Mijn complimenten voor het interview met Lodewijk de Waal. Wat een positief en breed denkend mens is hij! Waren er in de top van onze maatschappij maar meer van deze positief en vooruitstrevende denkers en doeners!

Herman Bedet, Hilversum

Marius Ernsting

In uw artikel 'Wereldburger in een dorp' schrijft u dat de woonkoloniën na enkele decennia failliet gingen. Dit is echter zeer zeker niet het geval. De Maatschappij van Weldadigheid, opgericht in 1818, bestaat heden ten dage nog steeds en is springlevend. Wel is zij rond 1910 gestopt met armoedebestrijding, maar heeft op sociaal gebied in Nederland een belangrijke rol gespeeld. Een kleine opsomming zal dat duidelijk maken:

- 1818 gezinnen worden opgenomen, waarvoor de Maatschappij contractueel een zorgplicht heeft;
- 1819 onderwijs is binnen de koloniën voor kinderen van 6 tot 12 jaar verplicht;
- 1827 een eigen ziekenfonds wordt opgericht;
- 1845 eigen kerken voor de kolonisten worden gebouwd;
- 1884 een tuinbouwschool wordt gesticht, gevolgd door een bosbouw- en landbouwschool;
- 1893 verzorging van bejaarden in Rustoord;
- 1904 verzorging van alleenstaande bejaarden in Rustoord II;
- 1950 een internaat 'Hoeve Boschoord' voor TBS-ers, thans het grootste behandelinstituut in Noord Nederland.

Het werk van onze 185 jaar oude instelling mag als een zeer belangrijk experiment worden beschouwd op sociaal-, cultureel-, economisch-, agrarisch- en bosbouwkundig gebied.

De Maatschappij van Weldadigheid beheert thans een grondgebied van 1300 ha. met 65 gebouwen, waarvan er 30 op de Monumentenlijst staan.

Stichting Maatschappij van Weldadigheid

Jan Mensink, directeur

Naschrift van de auteur

U hebt natuurlijk gelijk. Wat ik (iets te kort door de bocht geformuleerd) bedoelde was dat de eerste gedachte, n.l. dat het mogelijk zou zijn om de woon- opleidings- en werkformule van de koloniën zó te organiseren dat de kosten ervan door de opbrengsten van de bedrijven in belangrijke mate gedekt zouden kunnen worden, na enkele decennia niet mogelijk bleek. Dat doet niets af aan de andere resultaten tot op de dag van vandaag, waardoor de Maatschappij van Weldadigheid nog steeds een uniek fenomeen is.

Marius Ernsting

Ineke de Vries nieuwe directeur Humanistisch Verbond

Op 1 januari 2004 zal Ineke de Vries in dienst komen als de nieuwe directeur van het Humanistisch Verbond. Na een interimperiode zal de directiepost dan weer volledig bezet worden. Ineke is 52 jaar en op dit moment directeur Centrum Sociaal Beleid van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW). Onderwerpen waar ze zich mee bezighoudt zijn leefbaarheid, veiligheid, burgerschap, maatschappelijke opvang, hulpverlening, activering en arbeidstoeleiding. Daarvoor heeft zij als zelfstandig beleidsadviseur onder andere in opdracht gewerkt van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Commissie Dagindeling, Commissie Toekomstscenario's herverdeling onbetaalde arbeid), de Commissie Gelijke Behandeling en de Europese Commissie (EU Gedragscode seksuele intimidatie op het werk). In de jaren tachtig was Ineke de Vries Ombudsvrouw in Amsterdam. Ze is één van de juryleden voor de Bemoei je d'r mee Prijs en in 2003 lid geworden van het Humanistisch Verbond, ruim vóór het bekend worden van de vacature.

Genomineerden Bemoei je d'r mee Prijs 2003

De tien genomineerde projecten voor de Bemoei je d'r mee Prijs 2003 van het Humanistisch Verbond (HV) zijn bekend! Het zijn (in willekeurige volgorde): Stichting Eethuis d'n Mengelmoes (Den Bosch), Stichting Allijn (Vlissingen), Stichting ABC/WAO (IJmuiden), Moedergroep (Tilburg), VOC Tandem (Hengelo), Stichting Leer- en Ontmoetingsproject

voor Vrouwen (Rotterdam), Vriendendiensten (Den Bosch), Ouderkindcentrum Dubbel&Dwars (Den Bosch), Nazjma (Amsterdam) en Vrouwen Ontmoetings Project (Utrecht).

Uit deze tien genomineerden zal de jury - bestaande uit o.a. Roger van Boxtel, Lodewijk de Waal en Funda Mijde - de drie prijswinnaars kiezen. Wie de eerste, tweede en derde prijs krijgen, wordt op 8 november onthuld door juryvoorzitter Hanneke Groenteman tijdens de uitreiking. Iedereen is van harte welkom. Programma is als volgt:

- 14:00 Welkom door Roger van Boxtel, voorzitter HV, over individualisme en sociale betrokkenheid en waarom het HV deze prijs uitreikt.
- 14:15 Korte inleiding door Ineke van der Wel, voorzitter Humanitas, over het belang van vrijwilligerswerk.
- 14:30 De eerste vijf interviews met genomineerden door juryvoorzitter Hanneke Groenteman, journalist en programmamaker.
- 14:55 Kort intermezzo
- 15:10 De laatste vijf interviews met de overige genomineerden door Hanneke Groenteman.
- 15:35 Motivatie en prijsuitreiking.
- 15:50 Overhandigen bloemen en oorkondes
- 16:00 Receptie/borrel

Plaats: Vergadercentrum Hoog Brabant (Hoog Catharijne), Radboudkwartier 23 in Utrecht. Toegang gratis. Informatie en aanmelding bij het directiesecretariaat HV, Loes Thewissen, tel (020) 521 90 20, e-mail: l.thewissen@lb.humanistischverbond.nl.

Word nu Lid

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. Zelf denken samen leven is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam: Voorletter(s): M/V
 Adres:
 Postcode: Woonplaats:
 Telefoonnummer: Geboortedatum:
 Datum:

- ☐ Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € ____ per jaar.* Als lid ontvang ik 6x per jaar het ledenblad Humus.
- ☐ Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
- ☐ Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 50,- per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 22,50, mensen met een minimuminkomen € 27,-

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam.

Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Een vrijblijvende gift kunt u storten op Giro 151058, waarvoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

Humanistisch Verbond

Integratie?

Toen ik in 1977 algemeen voorzitter werd van het Humanistisch Verbond wilde ik iets doen aan het feit dat toenmalige humanistische bestuurders overwegend oudere heteromannen waren. Daarom nam ik het initiatief om een humanistische jongeren-, homo- en vrouwengroep op te richten. Dat werd door sommige humanisten opgevat als strijdig met de wenselijk geachte integratie. Wat is dat, integratie?

Jongeren, homo's en vrouwen hebben het meeste te lijden onder godsdienstige overheersing. Het was daarom vreemd dat juist deze groepen in de humanistische beweging betrekkelijk onzichtbaar waren. Om daarin verandering te brengen, was het noodzakelijk om doelgericht die groepen te benaderen. Dat is in hoge mate gelukt. De Jonge Humanisten bestaan nog altijd, en de solidariteit van de humanistische beweging met de homo- en vrouwenbeweging is duidelijk uit de verf gekomen.

Het blijkt dus noodzakelijk om tot zekere vormen van zelforganisatie te komen, niet om je te isoleren maar om beter te integreren. Dat geldt in wezen ook voor de humanistische beweging zelf. Juist wie vindt dat mensen zelf hun leven zin en vorm moeten geven, begrijpt dat jezelf verenigen met geestverwanten noodzakelijk is als tegenwicht tegen degenen die anderen de wet willen voorschrijven. Je zou dat de integratieparadox kunnen noemen: wie gelijkwaardigheid zoekt, zal bestaande ongelijkvormigheid moeten benutten om zelfbeschikking te bevorderen.

'Het humanisme moet wereldwijd opkomen voor slachtoffers van machtsmisbruik'

"Wie onder de noemer van integratie feitelijk aanpassing nastreeft, vermindert daarmee maatschappelijke speelruimte en flexibiliteit die juist voor het voortbestaan van de democratie noodzakelijk zijn. Zelfgekozen eenheid in verscheidenheid levert een weerbaarder samenleving op dan een opgelegde eenvormigheid die onderliggende tegenstellingen niet blijvend kan negeren, en daaraan zelfs ten gronde kan gaan." Dat schreef ik in mijn proefschrift in 1982.

In een tijd waarin iedereen om aanpassing roept, kan het geen kwaad om nog eens te benadrukken dat juist jongeren, homo's en vrouwen baat hebben bij structuren die hen gericht ondersteunen in hun strijd voor menswaardige zelfbeschikking. Integratie is geen blinde aanpassing of afzondering

maar het daadwerkelijk streven naar gelijkwaardigheid in zelfgekozen verscheidenheid. En dat betekent dat de humanistische beweging wereldwijd moet opkomen voor met name jongeren, homo's en vrouwen

die het slachtoffer zijn van (vaak godsdienstig gemotiveerd) machtsmisbruik.

Wereldwijd, maar ook in Nederland want in ons eigen land worden meisjes en vrouwen misbruikt, homofiele/lesbische leerlingen en docenten getreiterd en mensen die opkomen voor ieders zelfbeschikkingsrecht bedreigd. Kunnen ook zij op uw betrokken inzet rekenen?

Nieuwe Brent Spar-affaire in de maak?

Voorgenomen olie – en gaswinningsprojecten bij het Russische eiland Sachalin hebben een recordbedrag aan buitenlandse investeringen opgeleverd. Milieuorganisaties vrezen echter dat de activiteiten desastreus zullen uitpakken voor de natuur en het milieu.

Shell – een van de belangrijkste investeerders – wijst alle beschuldigingen van de hand.

"Ik ben geen verklaard tegenstander van de olie – en gaswinningsprojecten," zegt Dimitri Lisitsyn van de Russische milieuorganisatie *Sakhalin Environmental Watch*. "Economische ontwikkeling is belangrijk voor Rusland en voor Sachalin. Maar plannen om een olieplatform te bouwen midden in een voedselgebied van de met uitsterven bedreigde grijze walvis zijn hoogst ongelukkig en onnodig."

Ook de plannen om een deel van het gruis dat vrijkomt bij de boringen niet in ondergrondse gesteentelagen te injecteren maar vrij in zee te laten stromen, stuiten op verzet van milieuorganisaties. Men wil pijpleidingen onder rivieren doorleggen die als broedplaats van zalm fungeren. De milieuorganisaties willen de leidingen juist boven-

gronds: "Op Sachalin doen zich regelmatig aardchokken voor. In gebieden met een vergelijkbare seismische activiteit, zoals bijvoorbeeld Alaska, worden leidingen schokbestendig bovengronds op rails gemonteerd," stelt Lisitsyn.

Internationale milieuorganisaties als het *Wereld Natuur Fonds*, *Greenpeace* en *Friends of the Earth International* steunen *Sakhalin Environmental Watch* in haar lobby om bij de olie- en gaswinningsprojecten meer rekening met de kwetsbare natuur te houden. Op uitnodiging van de Nederlandse organisatie *Both ENDS* kwam Lisitsyn in september naar Nederland voor een open dialoog met vertegenwoordigers van Shell en Sakhalin Energy - het bedrijf waarvan Shell aandeelhouder is en dat de eigenlijke ontginningen uitvoert. De bijeenkomst heeft beide partijen niet dichterbij elkaar gebracht. Sakhalin Energy zegt uitgebreid onderzoek naar de milieueffecten van het voorgenomen project te hebben gedaan. Ook milieuorganisaties zijn, volgens het bedrijf, uitgebreid geconsulteerd. Men zegt steeds te kiezen voor oplossingen die het milieu zo goed mogelijk beschermen. "Zowel Shell als Sakhalin Energy zet zich in voor duurzame ontwikkeling en zal voortgaan op de weg van open dialoog. Beiden hebben de overtuiging dat het Sakhalin II project

een belangrijke en milieuverantwoordelijke bijdrage zal geven aan de economische en maatschappelijke ontwikkeling van de regio, het eiland Sakhalin en de plaatselijke bevolking." Aldus Herman Kievits van Shell International in een open brief aan *Het Financieel Dagblad* na berichten in die krant over de kwestie.

Als geen ander heeft Shell met de affaire rond de Brent Spar in 1995 ervaren hoe negatief een verschil van mening met milieuorganisaties voor het bedrijfsimago kan uitwerken. Shell had na onderzoek geconcludeerd dat het afzinken op de zeebodem van het boorplatform Brent Spar verreweg de minste schade voor het milieu zou opleveren. Greenpeace was het hier niet mee eens en ontketende een enorme campagne. Een consumentenboycot was het gevolg en Shell ging door de bocht: het boorplatform werd niet afgezonken. Maar Greenpeace baseerde zich op foute meetgegevens en bleek uiteindelijk ongelijk te hebben over de milieuschade die het afzinken van de Brent Spar zou hebben veroorzaakt.

Wouter Pronk

Voor meer informatie zie:
www.sakhalin.environment.ru,
www.pacificenvironment.org/russia/sakhalin.htm, www.bothends.org, [## Haaglanden Prijs](http://www.sakhalin-</p></div><div data-bbox=)

Op woensdag 3 december 2003 wordt de Humanistische Prijs Haaglanden uitgereikt aan een persoon of organisatie die zich op toonaangevende wijze inzet voor anderen. Het thema van de prijs is dit jaar **'Veiligheid in de openbare ruimte'**. Voor de prijs komen in aanmerking een persoon of organisatie die door eigen verantwoordelijkheid, maar ook door wil en durf te tonen door bijvoorbeeld anderen op hun verantwoordelijkheid aan te spreken, een bijdrage levert aan de veiligheid in de openbare ruimte. Denkt u dat een persoon of organisatie die u kent voor deze prijs in aanmerking komt bel dan voor de brochure 070-3505346 of mail naar humanistisch.centrum@zonnet.nl t.a.v. Nanneke Vroomans.

Essaywedstrijd Vredescultuur

Na de oproep van de Verenigde Naties in 1998 om een 'Cultuur van Vrede en Geweldloosheid' te bevorderen, heeft het Humanistisch Vredesberaad (HVB) veel van haar activiteiten daarop gericht. Door het organiseren van debatten, jongerenprojecten, e.d. Dit jaar heeft het HVB voor het eerst een prijs voor de Vredesjournalistiek uitgereikt.

Nu wil het Vredesberaad jonge, aankomende journalisten oproepen in een essay hun visie op 'vredescultuur' en de mogelijkheden ervan in een globaliserende wereld te geven. Uit de wedstrijdoproep: "Hoe zou zo'n mondiale, multi-culturele samenleving eruit kunnen of moeten zien? Blijven de verschillende culturen tegenover elkaar staan? De beschavingen botsen? Worden de internationale problemen niet te veel met een euro-centrische, westerse bril benaderd? Staan

religieus fundamentalisme en politiek dogmatisme een meer geweldloze conflictantering niet te veel in de weg? Is het streven ernaar wel realistisch, gezien de dagelijkse praktijk van oorlog, geweld en terrorisme? Op welke wijze(n) kunnen wij zelf daaraan bijdragen? Kunnen media en journalistiek ook een bijdrage leveren? En hoe dan wel?"

De ingezonden essays zullen beoordeeld worden door een deskundige jury van schrijvers en journalisten. Daarbij zal gelet worden op o.a. maatschappelijke relevantie, creativiteit en leesbaarheid. Het winnende essay zal gepubliceerd worden in *de Humanist*. Jonge, aankomende journalisten (niet ouder dan 25 jaar) worden opgeroepen hun ideeën weer te geven in een essay van ca. 2500 woorden, uiterlijk 1 maart 2004 in te sturen via e-mail naar r.heyne@freeler.nl Nadere informatie: Anke Polak (voorzitter HVB) 071-3013150.

VERS VAN DE PERS

Joods leven

Een eeuw joods leven schetst in woord en beeld de bijzondere geschiedenis van het jodendom sinds het einde van de negentiende eeuw. De sterk analytische tekst is van de hand van de historicus Martin Gilbert, bekend als biograaf van Winston Churchill, als auteur van diverse boeken over de beide wereldoorlogen en een atlas van de joodse geschiedenis. Hij begint met een overzicht en beschrijving van het leven in de vestigingsplaatsen van joden in Europa, Rusland, Noord-Afrika en het Midden-Oosten rond 1900. Het harde leven uit die tijd laat zich ook aflezen uit de talrijke indrukwekkende foto's, deels uit privé-albums, die dit geschiedboek tot een schitterend document maken. De geïllustreerde tocht voert van het centraal Europese thuisland en steden als Warschau, Wenen en Berlijn via verschillende sefardische gemeenschappen tot de bestemmingen van emigranten, waaronder New York en het zionistische Palestina. In de beschrijving van het relatief bloeirijke interbellum komen joodse kunstenaars, musici, cineasten, sportlieden, winnaars van de Nobelprijs aan bod. Dan de ver-

schrikkingen van de holocaust die nuchter analyserend worden beschreven evenals verzet en opstand daartegen. Na 1945 is er het moeizame nieuwe vormgeven van het joodse leven, de hoopvolle verwachtingen in de wereld van de nieuwe staat Israël, de conflicten met de Palestijnse arabieren en de rest van de Arabische wereld, en de soms controversiële middelen die gebruikt zijn om de joodse natie te verdedigen. Al met al een aangrijpend beeld van de tragische lotgevallen, maar ook van de buitengewone prestaties van de joden in de voorbije eeuw.

Collaboratie

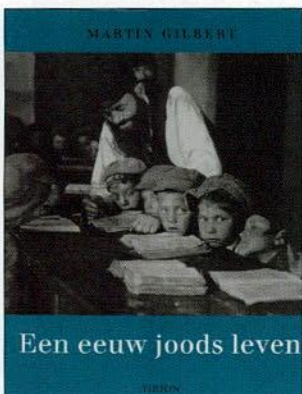
Dat het Nederlandse bedrijfsleven tijdens de Duitse bezetting op grote schaal heeft samengewerkt met de nazi's is bekend. De innige collaboratie beperkte zich niet tot de spreekwoordelijke 'bunkerbouwers' maar werd in vele bedrijfstakken gepraktiseerd, zoals de scheepsbouw, metaal, textiel, de banken en de effectenbeurs. Philips, DAF, Werkspoor, de NS gingen handel met, dienstverlening aan en productie voor de bezetters niet uit de weg. Zij wisten zich daarbij gedekt door

hoge ambtenaren en overheidsdiensten. In een omvangrijke studie onder de titel *Noodzakelijk kwaad* beschrijft de jurist Joggli Meihuizen hoe de bestraffing na de bevrijding slechts beperkt op gang kwam. Veel bedrijven bleven buiten schot, omdat zij nodig waren bij de economische wederopbouw van Nederland. Meihuizen bespreekt de achtergronden van de keuzes van OM en rechters en de rol die de politiek daarbij speelde. Hij documenteert een groot aantal gevallen nauwgezet. Rondt uit verbijsterend om te lezen, hoe de naoorlogse bijzondere rechtspleging stelselmatig is geneutraliseerd, effectieve zuivering grotendeels is uitgebleven, strafvervolgelingen uitbleven of werden gestaakt en aldus ook vergaande collaboratie met de mantel der liefde is bedekt. Een dik maar goed geschreven boek, dat de 'liefhebber' tot de laatste bladzijde zal boeien.

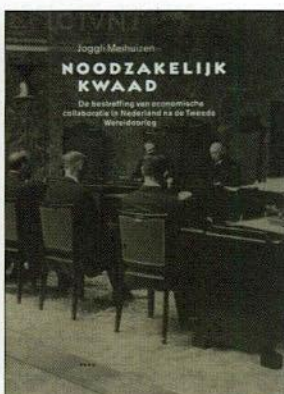
Seculier

Het boek *Nederland seculier* van essayist en publicist August Hans den Boef is intussen ruim besproken. Wie het nog niet gelezen heeft moet daar toch eens

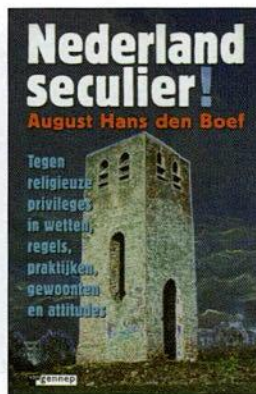
aan beginnen, want Den Boef schrijft niet alleen aantekkelijk, hij heeft ook een prettige redeneertrant, waarbij hij zorgvuldig met de feiten omgaat. Zijn toon is hier en daar licht pamfletistisch, maar hij ontleent het recht aan zijn scherpe observaties van allerlei merkwuurde misstanden rond de zo schijnbare scheiding van kerk en staat in de Nederlandse samenleving. Het begint bij het 'Wij Beatrix, bij de gratie Gods' waarmee elke nieuwe wet in het *Staatsblad* opent en het gaat via het nog altijd sterk bevooroordeelde bijzonder (= confessionele) onderwijs tot de negatieve effecten hiervan op de integratie. Daarbij laat Den Boef niet na het politiek 'correcte' denken te bestrijden dat de PvdA in haar greep houdt als het gaat om de traditionele islam. Den Boef is een meester in het traceren van onterechte regelingen, vanzelfsprekendheden en het ontmaskeren van de mythe van religie als positieve factor in de samenleving. (Bij een volgende druk moet de uitgever zijn redactie eens wakker maken, het boek is helaas bijzonder slordig geredigeerd.)

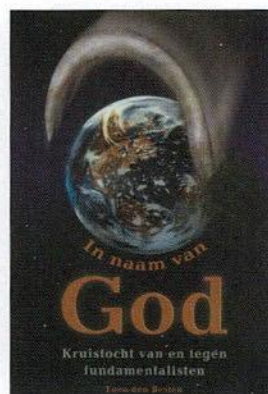
Martin Gilbert, *Een eeuw joods leven*. Tirion, Baarn. 376 blz. gebonden € 36,90.

Joggli Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad*. De bestraffing van economische collaboratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Boom, Amsterdam. 848 blz. geb., met een fototkatern. € 45,-

August Hans den Boef, *Nederland seculier*. Van Gennep, Amsterdam. 184 blz. € 14,90.

Leen den Besten, *In naam van God*. Kruistocht van en tegen fundamentalisten. Damon, Budel. 256 blz. € 16,90.

Fundamentalisten

Fundamentalistische bewegingen in het jodendom, het christendom en de islam menen dat de geschiedenis een vergissing is en de tijd moet terugkeren op zijn schreden. Zij zijn geworteld in een reactieve, radicale en militante vorm van vroomheid. Ze verdedigen een geradicaliseerd traditionalisme, maar streven hun doelen zonnig met de modernste middelen na. Theoloog Leen den Besten analyseert in *In naam van God, kruistocht van en tegen fundamentalisten* de karakteristieken van fundamentalistische bewegingen aan de hand van hun geschiedenis en achtergrond. Door zijn grote kennis van de godsdiensten is Den Besten's werk zeer verhelderend. Hij valt bovendien niet te betrappen op vooringenomenheid vanuit welk geloof dan ook.

Kaukasus

Uit de Kaukasus, meer in het bijzonder Tsjetsjenië, zijn de berichten het afgelopen decennia niet positief. Dat is triest, want met name de Noord-Kaukasus kent een eeuwenoude cultuur, met van generatie op generatie overgedragen tradities, een imposante natuur, unieke flora en fauna en een bijzonder gastvrije bevolking. Ruslandkenner Bas van der

Plas geeft hier in *Kavkas, bebloede schoonheid aan de Russische zuidgrens* een boeiende beschrijving van, doorspekt met verhelderende verklaringen vanuit de gecompliceerde geschiedenis, zoals het probleem van het islamitisch fundamentalisme, de oorlog in Tsjetsjenië, mogelijke oplossingen en het eenwordingsideaal dat bekend staat als 'het Kaukasische huis'. Van der Plas schrijft onderhoudend, met een indrukwekkende kennis van zaken en heeft zijn boek voorzien van enkele handzame kaarten en overzichten (lijstje van republieken in de regio). Het boek maakt deel uit van de reeks *Berichten uit de voormalige Sovjet-Unie*, waarmee uitgeverij Papieren Tijger voorziet in een al lang bestaande behoefte aan adequate documentatie over deze contreien.

De feiten over...

Uitgeverij Lemniscaat brengt een nieuwe reeks internationale non-fictieboeken uit over globalisering en de gevolgen daarvan voor mens en milieu. Handzame boeken die heldere inleidingen bieden op urgente mondiale thema's. Verschenen zijn intussen delen over de wereldhandel in grondstoffen ('Fair Trade'), klimaatverandering, globalisering, interna-

tionale migratie. In het laatstgenoemde beschrijft Peter Stalker de talrijke vluchtelingenstromen, mensensmokkel en verstekelingen. Hij laat zien dat migratie een verschijnsel is van alle tijden en dat migranten sinds jaar en dag een nettobijdrage leveren aan westerse landen, zelfs cruciaal zijn voor het functioneren van de wereld-economie. In het boek over de 'vrije' wereldhandel in grondstoffen vertelt David Ransom het verhaal achter de dingen die wij kopen. Hij toont aan hoe consumenten een bijdrage kunnen leveren aan eerlijke handel. De reeks is eenvoudig en duidelijk gedocumenteerd, geen saaie verhalen, maar onderhoudend en in een persoonlijke stijl geschreven.

Menselijk web

Waarom ontstonden de eerste beschavingen juist op bepaalde plaatsen en in bepaalde periodes? Hoe kon de islam van een enorm uitgestrekt gebied een eenheid maken? Op welke manier breidde het Westen vanaf de 15e eeuw zijn macht en bezit over de wereld uit? In *Het menselijk web* onderzoeken vader en zoon McNeill, allebei historicus, hoe netwerken van menselijke uitwisseling, competitie en vijandschap in de geschiedenis zijn gevormd.

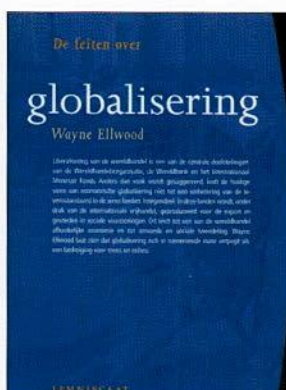
En hoe deze binnen en tussen culturen voor de uitwisseling en verspreiding van ideeën, goederen, macht en geld hebben gezorgd. Met deze beknopte wereldgeschiedenis leveren zij een bevlogen en originele bijdrage aan actuele, wereldomspannende vraagstukken.

Toewijding

Het lezen heeft zich volgens de auteur van *Toewijding* ontwikkeld van bidden tot bladeren. Daarmee wil hij niet zeggen dat de huidige lezer niet in staat is om 'toegewijd' een boek tot zich te nemen', maar dat er in kwalitatief opzicht een enorme massificatie van het lezen en de productie van het geschreven woord heeft plaats gehad. Lezen is vaak routine geworden, tekst een wegwerpartikel. Toch is de weg van hiëroglief naar reclamefolder, van spijkerschrift naar e-mail geen eenrichtingsverkeer: 'wie wil kan altijd een stukje terug om zich te verwonderen waar hij vandaan is gekomen'. Jan-Hendrik Bakker heeft met dit boek een geschiedenis van het lezen en schrijven geschreven die uitmondt in een filosofisch pleidooi om de humane waarden van de schrifttraditie te integreren in de wereld van de elektronische media.

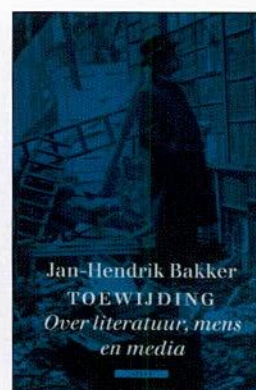
Bas van der Plas, *Kavkas, bebloede schoonheid aan de Russische zuidgrens*. Papieren Tijger, Breda. 188 blz. € 17,-.

Wayne Ellwood, *De feiten over... globalisering*. Lemniscaat, Rotterdam. 148 blz. € 9,95.

J.R. McNeill en H. MacNeill, *Het menselijk web. De wereldgeschiedenis in vogelvlucht*. Het Spectrum, Utrecht. 400 blz. € 24,95.

Jan-Hendrik Bakker, *Toewijding. Over literatuur, mens en media*. Uitgeverij Atlas, Amsterdam. 368 blz. € 23,50.

LEZERS AAN HET WOORD

Pieter-Jan Tacken (33) is humanistisch geestelijk verzorger bij de Luchtmobiele Brigade in Schaarsbergen. Hij leest sinds 1990 *de Humanist*.

Mooiste boek

Dat hangt nogal samen met het moment waarop je iets leest. 'De alchemist' van Paulo Coelho vind ik erg mooi omdat het zegt: voel bij jezelf wat goed is. Op zoek naar de plek waar de 'schat' volgens jou ligt, blijkt vaak de reis er naartoe de schat te zijn. 'De larf' van Middas Dekkers vond ik ook indrukwekkend, omdat het oproept met andere ogen naar kinderen te kijken. Voed hen niet op als volwassene, maar als kind. Dan worden ze vanzelf goede volwassenen.

Bewondering voor

Mensen met innerlijke rust, die het leven nemen zoals het is en werkelijk bezig zijn met datgene wat ze op dat moment doen. Die, zoals een boeddhistisch gedicht zegt, echt zitten wanneer ze zitten en niet al aan lopen denken als ze gaan zitten.

Motto

Ik voel me regelmatig door uitspraken aangesproken. Bijvoorbeeld door die tekst van Loesje: 'Wachten op betere tijden, of moet je ze zelf maken?' Dit doet een appel op de eigen verantwoordelijkheid.

Ergernis

Aan mensen die alleen maar klagen en daar niets aan doen.

Het meest gelukkig ben ik

Er zijn wel tien dingen te noemen waar ik gelukkig van kan zijn. Bijvoorbeeld als ik verliefd ben en die verliefdheid is wederzijds.

Humanisme is voor mij

Eigen verantwoordelijkheid nemen. Uiteindelijk is niemand anders dan ikzelf verantwoordelijk voor mijn eigen leven. Als ik ontevreden ben, moet ik er zelf wat aan doen. Tegelijkertijd ben ik ook verantwoordelijk voor de zorg om andere mensen en mijn omgeving.

(JK)

Uitgewezen

*mens zonder hoop, dag zonder licht,
volk zonder recht, stem of gezicht,
gebroken van angst, gemarteld kapot,
wonden voor eeuwig, onbegrepen je lot.
zag ik een vogel, vrij in de lucht,
wist ik het zeker: ik vlucht!
zeven jaar hier, veertig jaar daar,
zeven jaar vrij, veertig in gevaar.
vrijheid werd wachten - eindeloos
wachten en wennen werd uitzichtloos.
soms weer die vogel, hoog in het blauw,
blauw werd steeds grijs, langzaam aan grijs.
vandaag nóg geen brief, ik ben er niet bij
niet schrijnend genoeg, geen pardon meer voor mij.
mijn land heet veilig, ik moet terug,
heb ik begrepen, liefst vrijwillig en vlug.
inktzwarte hemel, - zo zwart was mijn cel -
vertrokken de vogels, begin van de hel.*

Josephine Banens

Opgedragen aan de jongen die uitgeprocedeerd en bijna klaar met zijn studie na jarenlang verblijf, het land wordt uitgezet.

Oplossing HET VRIJE WOORD 4/2003

De naam die zich bij de juiste woorden van boven naar beneden laat aflezen is:

Jan Glastra van Loon

De winnaar is: Marieke Dermeijs, Thorn.

jordaan
michaela
nomaden
botsing
lucifer
moslima
sticker
nulpunt
rechten
gorilla
vlinder
lutetia
nirwana
signaal
onkruid
curaçao
nabokov

De rubriek Het Vrije Woord is met deze aflevering beëindigd. Vanaf 2004 start een nieuwe puzzelrubriek in *de Humanist*.

LEZINGEN EN SYMPOSIA

Feminisme en religie

18 nov. – Amsterdam
De redactie van het tijdschrift *Gender* stelt dat genderissues dikwijls het debat over religie tot een politiek debat maken. Voor zover seculiere feministen deelnemen, lijken zij vooral het standpunt in te nemen dat de vrijheid van godsdienst niet zwaarder mag wegen dan de vrijheid van meningsuiting. Ayaan Hirshi Ali acht feminisme en religieus-zijn onverenigbaar. Tijdens de jaarlijkse Gender-lezing is de houdbaarheid van deze stelling een van de discussiepunten.
Locatie: de Balie. Tijd: 19.30 uur. Kosten: 12,50. Aanmelden: www.logacom.nl of tel. 020-320 33 64.

De maat is vol

20 nov. – Amsterdam
Congres van RAAK, Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling. Intervenieren bij kindermishandeling op basis van emotie werkt averechts. Als betrokkenen rond het kind over dezelfde diagnose-instrumenten beschikken kunnen ook de juiste maatregelen worden overwogen en genomen. Op dit congres geven professionals informatie over hun aanpak en wordt in diverse panelen gediscussieerd. Sprekers o.a.: Andries van Dantzig, Jo Hermanns, Jan Willems, Ben Rensen, Daphne Deckers, Bas Levering, Stan Meuwese. Dagvoorzitter: Arend-Jan Heerma van Voss.
Locatie: RAI-Auditorium. Tijd: 9-16:45 uur. Kosten: 95,- excl. btw. Aanmelden: www.logacom.nl of tel. 020-320 33 64.

Hivos donateursdag

22 november – Den Haag
De humanistische organisatie voor ontwikkelingssamenwerking Hivos houdt Open Huis voor donateurs en geïnteresseerden. Deze dag kunt u kennis maken met Hivos en haar medewerkers. Er worden films getoond, uitleg gegeven over de campagnes, het

beleid wordt toegelicht en er is gelegenheid voor vragen.

Locatie: Raamweg 16 (tram 1 vanaf CS richting Scheveningen). Tijd: 11-15 uur. Toegang gratis. Info: tel. 070-376 55 00 of www.hivos.nl

Religie en Macht

25 nov. – Apeldoorn
Inleiding van Eddy Anneveldt over het verschil tussen godsdienst en religie, de betekenis en consequenties daarvan voor individuen en groepen mensen. Er is een nauwe relatie tussen godsdienstige en politieke macht, waarbij godsdienst gebruikt wordt als een legitimatie voor wereldlijke macht.

Locatie: Buurthuis Maasstraat 4. Tijd: 20-22 uur. Organisatie i.s.m. Humanistisch Verbond, gemeenschap Apeldoorn/Midden Veluwe. Entree gratis. Inlichtingen: 055-360 19 33.

Het zwijgen voorbij

29 nov. – Soesterberg
Conferentie over huiselijk geweld, georganiseerd door de Koerdische Vrouwenvereniging i.s.m. Kontakt der Kontinenten. Sprekers o.m.: Anja Meulenberlt, Farah Karimi en twee Koerdische deskundigen op het gebied van vrouwenrechten. Zij spreken over de betekenis van de Koerdische cultuur in relatie tot geweld tegen vrouwen.
Locatie: Kontakt der Kontinenten. Tijd: 10-17 uur. Vrouwen én mannen zijn welkom. Kosten: 10,-. Aanmelden: 0346-35 17 55 of via e-mail: marja.geldhof@kdk-nl.org

Vanzelfsprekend?

30 nov – Gouda
Ontspannen ontmoeting voor humanisten en geïnteresseerden. Wat vroeger vanzelfsprekend was is dat tegenwoordig lang niet altijd meer. Nieuwe ontwikkelingen roepen nieuwe en meer keuzemogelijkheden op. De vraag is of dat alleen maar voordelen biedt.

Locatie: Lunchcafé Résistance, Turfmarkt 30. Tijd: 12-14 uur. Kinderopvang voor 0-12 aanwezig. Inlichtingen: 0348-44 46 56.

Socrateslezing

2 dec. – Utrecht
Roger van Boxtel, voorzitter van het Humanistisch Verbond, geeft de 20e Socrateslezing. Thema: humanisme, individualisme en sociale verantwoordelijkheid. Dat wordt ook het jaarthema voor 2004 van het HV en de Humanistische Alliantie. Is de samenleving te individualistisch geworden, was dat het doel van

humanisten, hoe stimuleren we meer sociale verantwoordelijkheid? En wat gaan het HV en de Humanistische Alliantie eraan doen? Na de lezing reageert een referent van buiten de humanistische beweging en is er een dialoog met experts, met leden van de adviesraad van de Alliantie en de zaal.

Locatie: Congrescentrum Vredenburg, op loopafstand van het station. Aanvangstijd: 19:30 uur. Kosten: 7,50. Aanmelden: www.human.nl

EXPOSITIES

Erfenis van slavernij

t/m nov. 2004 – Rotterdam
aan de hand van thema's als plantageleven, straf en verzet wordt de erfenis van slavernij in Suriname en de Nederlandse Antillen zichtbaar gemaakt. Historische documenten, objecten en kunst.
Locatie: Wereldmuseum, Willemskade 25. Tel. 010-270 71 00.

Antoine Berghs

t/m 11 jan. 2004 – Wijhe
Sculpturen van de winnaar 2003 van de Charlotte van Pallandtprins. Van deze laatste is tevens de nagenoeg complete collectie gipsen en schetsen te zien.
Locatie: kasteel Het Nijenhuis. Info: www.museumhsf.nl of tel. 038-427 34 70

Hermitage

t/m 11 jan. 2004 – Amstelveen

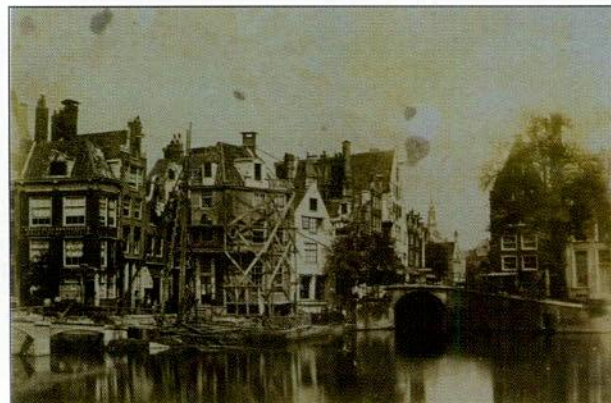
De grote CoBrA-tentoonstelling die in de Hermitage is gehouden t.g.v. het 300-jarig bestaan van St. Petersburg is – voordat deze op wereldtournee gaat – te zien in Nederland. Topstukken van o.a. Karel Appel, Constant, Corneille, Luciebert.

Locatie: Cobramuseum, Sandbergplein 1. Info: www.cobra-museum.nl of tel. 020-547 50 50.

Turner

t/m 23 nov. – Amsterdam
Werk van de Britse fotopionier Benjamin Brecknell Turner (1815-1894). 'Views from nature' met de eerste foto's van de Engelse countryside en unieke opnamen die Turner in 1857 in Amsterdam maakte.

Locatie: Huis Marseille, Keizersgracht 401. Info: www.huismarseille.nl of tel. 020-531 89 89.

RADIO/TV

Het ei van Erasmus

13 nov.: Humanisme in Europa
20 nov.: Humanisme en islam van 14.30 - 14.40 uur op 747 AM, Humanistische Omroep. Ook op 4, 11 en 25 dec. Actuele inhoud: www.humanistischeomroep.nl. Samenstelling: Bert Boelaars

Dinsdag Desmet

Elke dinsdag van 14.00-16.00 uur op 747 AM, Humanistische Omroep.
Live-radio vanuit het Amsterdamse café Desmet over cultuur, politiek & moraal met gasten, live-muziek & publiek.
Presentatie: Theodor Holman
Opname bijwonen? mail: dinsdagdesmet@omroep.nl
Actuele inhoud: zie dinsdag NOS teletekst pg.265

Dans Grozny dans

20 nov. 23.08 - 00.00 uur
IKON-tv Ned. 1.
Prachtig portret van een kin-

derdangroep die is ontstaan op de puinhopen in de Tsjetseense hoofdstad Grozny. "Wij dansen, wij bestaan, kijk naar ons!"

Blues voor Mandela

27 nov. 23.07 - 23.59 uur
IKON-tv Ned. 1.
Herhaling 29 nov. 11:00 uur.
Zwarte artiesten uit de township Sophiatown, een zwarte enclave in het blanke Johannesburg, waar Nelson Mandela voor hij gevangen werd gezet woonde en werkte brengen hem in deze documentaire een tribute. Met o.a. Miriam Makeba en Dolly Rathlebe.

THEATER

Marc-Marie Huijbregts

18 t/m 22 nov. 20.15 uur
De Kleine Komedie, Amsterdam

Gehaaid caberetier met een flinke dosis zelfspot. Vrolijk, venijnig, een geboren verteller. Geen standaard programma, veel interactie met het publiek, dat hij vakkundig 'versiert', hartelijk laat lachen maar ook kippenvel kan bezorgen. Info op www.olbe.nl. Tel. Kleine Komedie: 020-626 59 17

Het wijde land

Theater Bellevue, Amsterdam
18 t/m 20 nov. 20.30 uur

Theatergroep Aluin poetste tot nu toe stokoude klassiekers op of stortte zich op gloednieuw werk en had met allebei veel succes. Het Wijde Land is

een tragikomedie over huwelijksmoraal van de hand van Arthur Schnitzler. Een tijdloze zedenschets vol hilarische, maar ook droevig stemmende levenswijsheid, met als cruciale vraag: heeft het huwelijk zijn langste tijd gehad? Info op www.theaterbellevue.nl. Tel.: 020-530 53 01

De Revisor

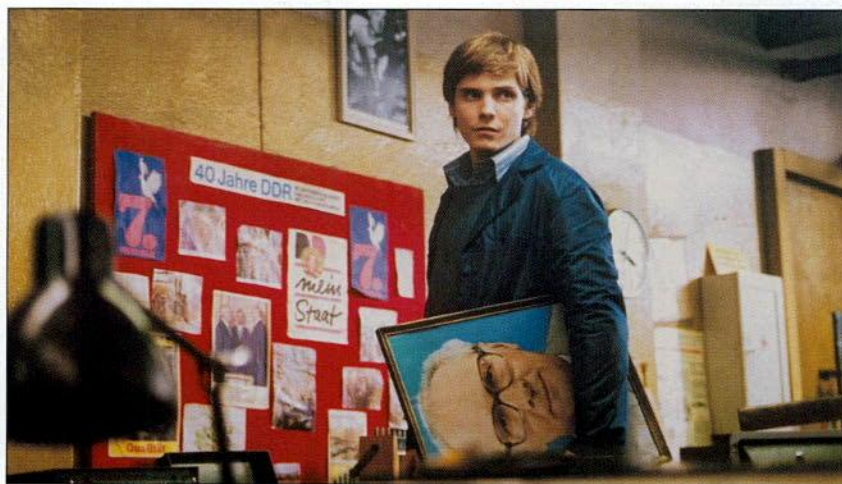
Stadsschouwburg, Utrecht (21 nov.) en div. andere locaties in Nederland en Vlaanderen.
Vanaf 20 nov. t/m 9 april 2004

De Paardenkathedraal speelt deze schandaalkomedie van Nicolai Gogol, over een corrupt dorpsbestuur en hoe het zich uit de nesten probeert te werken. Info: www.paardenkathedraal.nl

FILM

Good bye Oost-Duitsland

De film 'Good Bye Lenin' laat met een persoonlijk, hilarisch verhaal zien wat de val van de Berlijnse Muur betekent voor een gezin in Oost-Berlijn. De film zet de kijker op een humoristische manier aan het denken over de enorme veranderingen die hebben plaatsgevonden door het samengaan van Oost en West. In Duitsland was 'Good bye Lenin' met 5,5 miljoen kijkers dan ook een enorme hit.
Het verhaal draait om de 21-jarige Alex en zijn moeder, een fanatieke DDR-burger, wier man naar West-Berlijn is gevlucht. Zij belandt na een hartaanval in coma en als ze acht maanden later wakker wordt, is de Muur gevallen. Oost-Duitsland is niet meer en typisch westerse producten zoals Coca Cola, fastfoodketens en glimmende auto's hebben hun intrede gedaan. Uit angst dat zijn moeder opnieuw een hartaanval krijgt als ze ontdekt dat haar geliefde Oost-Duitsland verleden tijd is, zet de jongen alles op alles om haar in de waan te laten dat de Muur

niet is gevallen. Dit leidt tot hilarische taferelen. Wolfgang Becker, die ook de regie deed, en Brend Lichtenberg bedachten dit originele scenario.

Josephine Krikke

'Good Bye Lenin' draait vanaf 13 november in diverse filmtheaters. O.a. Rialto, Cinecenter, The Movies Amsterdam, Lantaren/Venster Rotterdam, Haags Filmhuis, 't Hoogt Utrecht, Lux Nijmegen, Chassé Breda, FH Arnhem, Plaza Futura Eindhoven, Lumière Maastricht, Images Groningen, Cinecitta Tilburg, Filmschuur Haarlem, Kijkhuis Leiden, Lumen Delft, Lieve Vrouw Amersfoort, De Keizer Deventer, Filmhuis Hilversum.

Het Nationaal Fonds Geestelijke Volksgezondheid is een onafhankelijke organisatie die de geestelijke volksgezondheid in Nederland wil bevorderen. Het fonds doet dit door projecten en onderzoek te financieren en voorlichting te geven over psychische problemen.

Dipje of depressie?

'Ik zie het de laatste dagen helemaal niet meer zitten' of 'ik voel me zo depressief'. Zoiets wordt tegenwoordig makkelijk gezegd. Bijna iedereen voelt zich wel eens een tijdje neerslachtig of ongelukkig. Of is zó moe dat hij of zij het liefst in bed wil blijven liggen.

Wanneer heb je een dip en wanneer heb je een depressie? Een depressie is een psychische ziekte. Het is een veel voorkomend gezondheidsprobleem dat in alle leeftijdsgroepen voorkomt. Het NFGV

heeft diverse brochures voor jongeren en ouderen met informatie over depressie en tips voor het voorkomen daarvan. U kunt ze aanvragen met onderstaande bon.

Nieuw in de brochurereeks:

Slaapstoornissen

Als de nacht geen rust geeft

Eén of twee nachten slecht slapen is niet zorgwekkend. Anders wordt het als iemand regelmatig de klok drie uur hoort slaan en 's ochtends vaak doodmoe uit bed stapt. De nieuwe brochure *Slaapstoornissen* van het NFGV gaat over verschillende soorten slaapstoornissen en de vicieuze cirkel waarin iemand met slaapproblemen terecht kan komen. De brochure geeft tips voor een betere nachtrust en verwijst naar meer informatie en hulp. U kunt de brochure aanvragen met onderstaande bon.

Projectnieuws

Psychische hulp via internet

Interapy biedt laagdrempelige en kortdurende psychologische hulp via het internet, zowel voor het behandelen van stress door een schokkende ervaring als voor de behandeling en preventie van burn-out. Interapy-behandelingen zijn ontwikkeld aan de Universiteit van Amsterdam. Dit vernieuwende project is uitgevoerd met subsidie van het NFGV. Verrassend is dat bij het gebruik van internet veel cliënten toch een prettige persoonlijke band ervaren met hun behandelaar. Meer weten? Ga naar www.interapy.nl.

In de NFGV-reeks zijn zeventien brochures verschenen. Kruis aan welke brochure(s) u wilt ontvangen en stuur de ingevulde bon naar:

NFGV
Postbus 5103
3502 JC Utrecht
Faxen kan ook:
(030) 297 11 98

- ☐ Stress, overspannenheid en burn-out
- ☐ Depressie
- ☐ Manisch-depressieve stoornis
- ☐ Postpartum depressie
- ☐ Angststoornissen
- ☐ Dwangstoornissen
- ☐ Eetstoornissen
- ☐ Borderline
- ☐ Schizofrenie
- ☐ Dementie
- ☐ Depressie bij ouderen
- ☐ Rouw en verliesverwerking
- ☐ Slaapstoornissen (nieuw)
- ☐ Posttraumatische stress-stoornis
- ☐ Pesten
- ☐ ADHD
- ☐ Gokverslaving

Naam: _____ m / v

Adres: _____

Postcode/Plaats: _____

Telefoon: _____ E-mail: _____

HU01